

1. kötet
ABONYI LAJOS

17
AZ UTOLSÓ KURUCZVILÁG

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ILLUSZTRÁLTA

ENDRŐDI SÁNDOR

GARAY ÁKOS

II. KÖTET

BUDAPEST MDCCCXCVII
VIII., ÜLLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

ABONYI LAJOS MUNKÁI

Első egyöntetű illusztrált díszkiadás 20 kötetben

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

ENDRÓDI SÁNDOR

ILLUSZTRÁLTÁK:

GARAY, GARA, POGÁNY ÉS SARKADI

TARTALMA:

- A mi nótáink. Regény 2 kötetben Sarkadi Emil rajzaival.
A fonó krónikája. Elbeszélések 2 kötetben Sarkadi Emil rajzaival.
Itt a szép Alföldön. Elbeszélések 1 kötetben Garay Ákos rajzaival.
Az egyetem pallosa. Regény 1 kötetben Sarkadi Emil rajzaival.
Árvaleányhaj. Elbeszélések 1 kötetben. Garay Ákos, Gara Richárd és Sarkadi Emil rajzaival.
Magduska öröksége. Regény Garay Ákos rajzaival. — A pénz molnár románcza. Elbeszélés Gara Richárd rajzaival. A kettő 1 kötetben.
Apró regények. 2 kötetben Gara Richárd rajzaival.
E két kötet tartalma:
Az özvegy tehénkéje. — A Tyuki prókátor kilensei. — A fejetlen barát. — A fekete kutya.
Kenyér és becsület. Regény 2 kötetben Garay Ákos rajzaival.
Ágról-ágra. Elbeszélések 1 kötetben Pogány Willy rajzaival.
A betyár kendője. Elbeszélések 1 kötetben Garay Ákos rajzaival.
Kandalló mellett. Elbeszélések. 1 kötetben Pogány Willy rajzaival.
Az utolsó kuruczvilág. Regény. 2 kötetben Garay Ákos rajzaival.
Pásztortűz. Elbeszélések. 1 kötetben Garay Ákos rajzaival.
Tarlóvi ágok. Elbeszélések 1 kötetben Pogány Willy rajzaival.
Emlékek. — Életrajz. 1 kötetben Sarkadi Emil rajzaival.

Egy-egy kötet ára fűzve 4 korona, rendkívül diszes vászonkötésben 6 korona.

ABONYI LAJOS MUNKÁI

XVII. KÖTET.

AZ UTOLSÓ KURUCZVILÁG

II.

ABONYI LAJOS MUNKÁI

XVII.

AZ UTOLSÓ KURUCZVILÁG

II. KÖTET

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ENDRÓDI SÁNDOR

BUDAPEST MDCCCXVII
VIII., ÜLLOI-UT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

ABONYI LAJOS

AZ UTOLSÓ KURUCZVILÁG

II. KÖTET

ILLUSZTRÁLTA

GARAY ÁKOS

BUDAPEST MDCCCXVII
VIII., ULLŐI-ÚT 18. SZÁM.

RÉVAI TESTVÉREK
IRODALMI INTÉZET R.-T.

~~P. o. hnyj.
151
2672~~

AZ ÖSSZES JOGOK FENTARTÁSÁVAL

88772

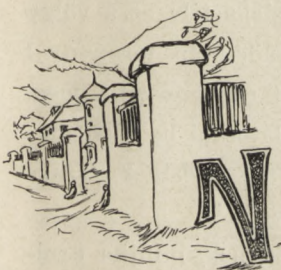
M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Kövedéknapló
1907. év 518. sz.

Légrády Testvérek könyvnyomdája, Budapesten.

I.

A PRIBOJSZAI NAGY-
ASSZONY.

AGYON jó helyre jöttek Ivuly és Kökény János uraimék. A pribojszai kastélyban nem tudtak, nem szoktak semmit megtagadni attól, a ki Rákóczi-nak csak a nevét is előhozta. Tejben, vajban fürösztik azokat.

Hát még a ki beszélni tudott róla, vagy hírt hozott felőle.

Nem hiába beszélt már otthon, de még az úton is az öreg Kökény csodadolgokat Édenffyné nagyasszonyomról, véghetetlen nagy jószívúségéről, nagy nemeslelkűségéről, meg aztán magáról Pribojszáról is.

Pribojszán nincsen szegény ember. Az egész Pribojszát a nagyasszony tartja, mert a nagyasszony dúsgazdag asszonyság, minden vármegyében van vagy öt-hat faluja.

Befejezte aztán a földesúr-asszonya iránt érzett

büszke, boldog elfogultságát Kökény uram azzal, hogy a pribojszai kastélynál nincsen szebb épület s a pribojszai kertnél nincs gyönyörűbb paradicsom széles ez egész Magyarországon.

Pedig a pribojszai kastély nem is valami nagy-szerű épület, nem ékeskedik divatos, dúczos tetőkkel, erkélyekkel, oszlopos csarnokú nagy homlokzattal. Mély, apró ablakú, vastag falú, komor várkastély ez a völgy közepén, jókora dombon, négy tömör, vén toronynyal mind a négy sarkán s egész báját csak az adja meg, hogy egy gyönyörű, kerek völgyet láthatni be róla, mosolygó, piros tornyú falvakkal, délnek, keletnek, északnak, nyugotnak körös-körül mindenfelé.

Mintha koronája volna e völgynek, mintha uralkodnék fölöttök.

Valóban úgy is volt.

Azok a hullámozó vetések a völgy ölében, a dús kaszálók, a szöske Ipoly folyása mellett, a szőlőskeretek a hegyecskek oldalán s a boldog nép mosolya, mind az övéi voltak.

A napsugártól, melyben fürdöttek, nem tudtak megragyogni ócska bádog-tornyai, de fényessé tette őket a hála, a szeretet, mely áldással repült feléjük és a vén épületnek külsejét bájossá, kellemessé varázsolta a tudat, hogy benne a vidék jótevő angyala lakott.

Kökény uram is ilyen megvesztegetett szemmel nézte.

Meg aztán valljuk meg az igazat, az is csábította ő kegyelmét, hogy az egész völgyben magyarok laktak.

Ők pedig odalenn mind, mind csupa régi hitű oláhokkal vannak körülvéve.

Beh jó volna borsón ide tólni Berekútot hosszú völgyével és üde berkeivel, melyek fölött messze a Süveg mereszkeedik. Legalább nem lenne ott szegény egyedül egy árvaságban.

Van is már az a falu a világon!

Ha árvaságban is, de legalább csak megvolna!

Vagy legalább jutna eszébe az uraknak, hogy ebből a népesebb vidékekből, mint a méhek a kaptárból, eresztenének rajt a kipusztult vidékre.

Ha a német tud hozni németet, miért nem tud hozni a magyar magyart.

Ne hagynák őket úgy ott egyedül . . .

Mert hogy már ők ott maradnak, az bizonyos . . . Bármilyen szép ez a vidék, bármilyen boldogság itt a saját nemzete között lakni az embernek, bármilyen jó, hogy itt földesurában támasza, tanácsadója, pártfogója van: még sem bírna idejönni, itten megszokni.

Ez a vén vár, igaz, hogy beszedi a gabonát, de ki is adja, mikor inség van s ölelve, védelmezve fogadja falai közé a népet, mikor az ellenség közeledik.

Berekúton mindez nincsen, nincs semmi, csak az inség, ha rossz az esztendő, az egyedüliség, elhagyottság, ha ellenség jön; a portyázó török, vagy az oláh harambasák bandái, nem segít ott senki, ha csak maga nem segít az ember a baján.

De azért nem hagyná oda, még sem hagyná oda Kökény uram Berekútat, mert az az ő hazája.

Bizony ilyen bolond a magyar ember, hazájának nevezi a szülőföldjét.

Szegény ember. Mit beszélsz te a te szülőföldről? Csak helyét fogod találni annak!

Bizony nyomorúságos az állapot Berekúton, ha csak ezután nem lesz ott jobb világ.

No de most már csak jobb világ lehet ezután, mert a nemzeti uram megvette a falut a nagyszasszonytól.

Nagyon hamar megegyeztek.

A mint betette a lábát a kastély palotájába, csak-hogy éppen falatozott egy keveset; — mert azt meg kellett tenni, addig szóba sem állott vele a nagyszasszony — mindjárt rendbejöttek.

Kevés időt vesztegettek reá.

Mi sem beszéljünk hát sokat arról, mit beszéltek az alkuban, mint vette meg Ivuly Berekútot Édenffyné nagyszasszonytól, mint a hogy Édenffyné nagyszasszony sem beszélt sokat róla.

Annyi volt az egész:

— Magának adom, öcsém uram. Legyen a magáé most már az egész. Majd megfizeti az árát öcsém uram egyszer, ha pénze lesz. Vagy úgy lehet, meg sem kell fizetnie. Mivelhogy öcsém uram atyámfia s mivelhogy édes atyja Rákóczinak mindvégig hű embere volt.

Úgy sincs ez ágazaton más közelebb atyámfia, úgy se lenne ebben más successorom; úgy is a tied lett volna.

Megcsókolta a nagyszasszony kezét szépen s közben

megjegyezte, hogy bár fiatalon, de már ő is küzdött a szabadság zászlói alatt.

— Tudom, öcsém uram, hát annál is inkább. Itt

van Lelesz közelében; majd megcsináltatjuk a fassiót, azután statuáltatni fogja magát. Ne féljen, senki sem fog magának contradicálni. Bár sok az atyámfia, de mind tiszteli az én akaratomat.

És aztán az lett a vége, a mi rendesen minden vendégnél szokott lenni.

— Most már hát beszéljünk Rákócziról egy kicsit, kedves öcsém uram. — Mostan jött haza öcsém uram a bujdosásból? — Láta? Milyen? — Szomorú úgy-e? — Gondol-e még haza? Haza jön-e még? — Miért nem jön? Mikor jön? Nincs semmije, semmi keresete már itt?

— Ej dehogy nincs, öcsém uram!

És aztán megint és megint ő beszélt. A vendég azon vette észre magát, hogy már ismét nem ő beszél, a jó nagyasszony vette át egészen a szót és beszél, beszél, beszél szünet nélkül, kifogyhatatlanul az elmúlt idők boldogságáról.

Közbe szomorúan bólintgatott a fejével.

— Megöszült, úgy-e? — Megöregedett, úgy-e? — Hanem azért tudom, hogy öreg korára is olyan bájos maradt! Olyan beszédes, úgy-e, a milyen volt? S meg van még ajkainak, a mivel nem bír más senki, az az utánozhatlan nyájas mosolygása? Hát azok a szép, nagy, okos szemei?

Nagyasszonyom egy nagyot, de nagyot sóhajtott. S úgy folytatta ismét tovább:

— Soha el nem felejtém a napot. Egyszer megszállt nálunk . . . Huszonegyedik június volt. — Szent és áldott marad ez a nap örökre Pribojszán. Megkérdeztem tőle. — Furcsa dolog egy fejedelemtől ilyesmit megkérdezni, de biz én megkérdeztem; — mert akkor még olyan őszinte világ volt, — hogy mit szeret? Azt fogok feladni ebédre. És tudja mit felelt? . . . Csak Mátyás király mondhatott vala ilyet hajdanában . . . Azt mondta: — „A szép asszony főztét.“

A nagyasszonyom elpirult akkor, de elmosolyodott boldogan még most is.

Közben vidoran mentegette magát.

— Fiatal asszony voltam még akkor, lelkem!

Azután folytatta ismét egészen nekimelegedve.

— És aztán kaptam magamat. — Szakács, kukta, ki a konyhából! Magam főztem! És főztem olyan ebédet, lelkem, a melynél jobb nem lehetett soha az asztalomon s nálam sem lehetett boldogabb senki, mikor a nagyságos fejedelem mindenből evett. Különösen szerette a levelen-sültet; kétszer vett belőle... És ebéd után . . . tudja mit? . . . Azt, a melyik olyan ebédet főzött, . . . gondolja . . . még meg akarta csókolni a kezemet. Elkaptam, elrejtettem a kötényem mögé; soha sem pirultam még el életemben olyan nagyon. — És aztán ők, szegény megboldogult urammal, összenevettek rajtam s nevettek oly igen nagyon, hogy ki kellett mennem a palotából.

Öreg vagyok már lelkem. El is szoktam már tőle.

De főznék szívesen még egyszer ilyen ebédet, ha visszajönne. — Óh, vajha visszajönne!

És itten hirtelen megtörölte a nagyasszonyom a szemeit, mert elérezkenyedett s csak azután vezette vendégét az asztal felé.

— Jőjjön, öcsém uram, megmutatom a helyet, a hol ült az asztalnál, nem szabad ottan ülni, míg én élek, másnak senkinek. De ezen a széken sem . . . Mert ez a szék volt az.

A széket gyöngéden megsimogatta kezével s folytatta boldog dicsekedéssel:

— Külön eltettem a tányért is, melyből evett. A Nagy Sándor háborúja von rá kiverve szépen. Készakarva azt adtam neki. Jöjjön, megmutatom az ezüst serleget is s a kristály-poharat is, melyből ivott. Eltettem mind a kettőt.

Megállt a vendég előtt, szemébe nézett.

Hátra volt még a legnagyobb mindannyi között . .

— Láttá-e már a fáját? — A nagy fát? . . . A Rákóczi-fát?

Levezette a kertbe, megmutatta neki a fát, mely alatt a kedves, elfeledhetlen délután tanácskozott leg-hívebbjeivel.

Ivulyinak czélozni sem kellett arra. Levette a süveget fejről . . . s férfi létére könyek perdültek végig arczán. Mi minden, nagy dicsőség, nagy boldogság, szép aranyos napok, aranyos szabadság jutottak az eszébe. Megdobogott a szíve nagyon ott az előtt a vén fa előtt, a mely mind ezek felett hajdan védő zöld lomb-sátort képezett; szívét telefutotta a vér, az érzés, az édes fájdalom. Reá borult a fa derekára, megölelte s a hova ajkai értek, oda hullottak a könyei is.

A nagyasszony biztatta elérzékenyült, áradozó hangon.

— Úgy, úgy! . . . Csak csókolja meg! . . . Szabad megcsókolni . . . Többet ő sem bírt mondani, mert zokogott . . .

Beh régen volt pedig már az! . . .

Aztán megkérdezett még egyet Ivulytól, a mit minden jó bizalmas vendégtől meg szokott kérdezni. Ha vajjon tud-e tárogatóra nádnyelvet csinálni? Mert az övéen el van az repedve. És vajjon tud-e a tárogatón egy pár jó régi kurucznótát kifújni?

Szinte jól esett a nagyasszonyomnak azzal eldicsekedni, hogy tárogatót rejteget akkor, mikor majd mind beszédtek és megégették és nagy büntetés alatt meg van tiltva annak tartogatása.

De valamint Rákócziról nem tudott semmi új hírt mondani, úgy tárogatót sem tudott fúni Ivuly.

Azért nagy szeretettel tudta nézni . . .

A mint édesdeden el-elnézte, annyi sok ismerős vcnást tudott arczán felfedezni, . . . melyek elvesztek, eltűntek már régen, de olyan kedvesek voltak.

Az öreg asszonynak is elfelejthetlen kedves anyja . . . A dicső ősök! Mind ott szólaltak meg az ifjú ajkain.

Óh az a családi typus!

A vér tisztasága, mely az ős becsületről tesz tanuságot, utánozhatlan, megvesztegethetlen, nem csalhat és nem ejthet csalódásba.

Kicsordultak könnyei.

Ez fogja fajunkat, családunkat fentartani.

Azután édesen mosolygott rá.

Milyen szép, mily derék ifjú!

Majd hozzá illő, derék leányt fogok kinézni neki.

És sorba vette ujjain, eszében a legrégibb, leggazdagabb magyar családok ösmerős leányait.

Mindamellett, hogy nem tudott Rákócziról semmi új hírt mondani, kedves vendég maradt hát mindvégig Pribojszán.

Hetekig el nem eresztette a nagy világért a nagy-asszonyom.

Hiszen számtalan más is megfordult már Pribojszán, a ki sem tárogatót fúni nem tudott, sem valami új hírt nem hozott Rákócziról . . .

Mert a kinek csak valami eligazítani való baja volt, vagy olyan formán volt, hogy sem ég, sem föld be nem vette, az első rendben egy kis jó tanácsért csak nagyasszonyomnál fordult meg.

Megfordultak ott a többi között Szenttornyay és Doroszlay Szabó János uraimék is.

Hej! nagyon megcsalódtak ő kegyelmök is. Sok egészen másképen ütött ám ki, mint a hogy ők előre reménykedtek.

Mintha csak a Matula átka fogta volna meg őket:

— Urak voltatok mindig oda haza, csak menjetez hát haza uraknak.

Bizony nem lettek urak!

Szegény Szenttornyay! De nem talált meg többé semmit azokból, miket viszontlátni óhajtott. — A vén Mátra ott volt, a szép tarjányi völgy ott volt, de nem volt meg ott az ő szülőfölsde . . . ott folyt a kis patak, ott volt őseinek tornyos várkastélya, de mind, mind idegenek voltak azok már az ő számára.

Én Istenem! Milyen hamar elpusztul egy család! Apja, anyja, testvérei, bátyái, nénjei mind — mind

meghaltak, egyetlen egy sem volt többé életben az egész családból.

És senki, a ki ösmerte volna. A lázadónak, a bujdosónak, a koldusnak nincs ösmerőse.

A tarjányi sírboltban meg volt a címer fordítva, a tarjányi várkastélyban egy idegen, távoli rokon lakott; — s éppen azért nem volt neki szülőföldre; azért volt ott idegen minden az ő számára; mert nem ösmerte el sem törvény, s nem ösmerték el sem apai, sem anyai rokonai valóságos Szenttornyaynak. Annyival inkább megtagadták rokonuknak, csakhogy az öreg Szenttornyay Ádám és Ócsai Juliánna nagy birtokaiban, mint oldalágiak, ők osztozhassanak.

Ő egy senki, egy névtelen kalandor.

Az igazi, az már régen elveszett, elhalt Törökországban.

Nagyobb fájdalom, nagyobb keserűség ennél nem is érhetne. A vére forrt, a vére fellázadt.

Magyar ember előtt soha nagyobb bűn nem volt a vértagadásnál.

Istenem! Hát már ilyen erkölcsi sülyedés is lehet Magyarországon?

Ámde mit törődtek azzal az atyafiak. Megosztokodtak az ő vagyonán hűségesen.

Meglátogatta az atyafit, a ki a tarjányi kastélyban lakott, hogy igazságát keresse nála ott az ősi kastélyban.

Hernádynak hívták; azelőtt másként, valami ösmeretlen, közönséges neve volt régen. Híres labancz

volt valaha. Olyan csupaszra volt borotválkozva, hogy senki fia nem nézte volna magyar embernek, — a mellett kevély volt nagyon. — Már báró volt és generális.

Kevélyen, dölyfösen fogadta, nem hogy elősmerte volna kilétét s atyafinak vállalta volna, sem enni, sem inni nem adott, de meghálni sem engedte kastélyának fedele alatt.

Azután meglátogatta a másik atyafit, a másik Hernádyt, a ki meg az ő családi törzsfélszékében, Szent-tornya városa mellett, a pusztai vén kastélyban lakott, mely a városon kívül, nagy jegenyék között ott pompázik a kor izlése szerint átalakítva, megszépítve, nagy dúczos tetejével, oszlopos csarnokaival a domb tetején, mely egyetlen a messze nyúló rónaságon.

Ez meg aztán még nagyobb úr volt, mint a másik s még németebb, még jobban meg volt állától füléig borotválkozva s már plundrában járt.

Ez még annyit sem teketóriázott vele, mint a másik; — egyenesen elkergettette a cselédeivel.

Még dölyfösebb volt hát, mint a másik; pedig csak egy kis törpe ember volt, majdnem púpos.

Megborzadt tőlük és viszont most ő nem akarta őket többé csak arra is érdemesíteni, hogy arról gondolkozzék, vajjon miről is atyafiai.

Hanem hiszen itt van még jó kardja az oldalán. Vissza tudja az még szerezni azokat a jószágokat, csak alkalmat adjon reá a király.

A mi itt és fentebb el volt mondva, az volt Szent-tornya panasza a nagyasszonyomnál.

Ha valahogy tudná segíteni nagyságos asszony-néném.

A nagyasszony csak mindenről jó volt.

— Hogy ne tudnék, kedves öcsémuram. Ha megtagadta is a többi atyjafia, én nem tagadom meg. Nálam nélkül csinálták a computust. Hát nem Szenttornyay Klára vagyok én? Elfelejtették, vagy mi, hogy élek. Nagynénje vagyok öcsém uram s fogadom, hogy többet nyom a szavam a latban a commissiónál és a palatinusnál is, a judexnél is, a Batthyánynál is, mint az övéké valamennyi együtt. Vértagadás miatt elveszik a jószágokat és visszanyeri, öcsém.

Igazsága van öcsém uramnak. Csak nagy messziről atyafiak azok. Kocsmáros volt az apjok, Bunyiknak hívták őket; csak labanczságukkal vitték nagyra. — Aztán nézze, a generális még el is mer néha hozzám szemtelenkedni; én meg azért sem nevezem sem öcsémuramnak, sem bárónak, csak generálisnak.

Aztán legfőképp látogasd meg Surányi ítélőmestert. Mondd meg neki, hogy nagyon tisztelem. — Ez azután elég mindenről, — s a jó nagyasszony megint oda jutott:

— Hanem most már lelkem öcsém uram, beszéljen nekem valami újat Rákócziról.

De a mint fentebb is elmondtuk, Szenttornyay még annyi újat sem tudott beszélni Rákócziról, mint a hogy nem tudott Ivuly; családapa volt, sok baja volt ő kegyelmének, nem ott járt az esze, hogy híreket tudjon, kutasson.

Bizony elkövetkezett Doroszlay Szabó János uram is. Neki még talán annyi kedve sem volt újságotlani, mint Szenttornyainak.

Ótet fogta ám csak meg a Matula átka.

Nála meg már az volt hiba, hogy nagyon is vállalták atyafinak.

Őt nem tagadták meg, de olyan nagyon szívesen látták az atyafiak, hogy utoljára azért kellett megszöknie.

Mindig ittak, mindig dorbézoltak. Hétfőn a János bácsinál, kedden a Péter bácsinál, szerdán a Bálint bácsinál . . . S ez így ment az egész héten, az egész hónapban, mindaddig, míg csak telt abból a borból, a mely az Érdoroszlay Szabó család szöllőjében termett; s mikor kifogyott a pincze, meg a kamara, következett a mulatás nemes Héja uramnál, a korcsmárosnál.

S mikor már letelt félesztendő, Doroszlay Szabó János azt vette észre, hogy nála az Érdoroszlay családnak tizenhét nemes tagja adta zálogba kuriácskáját a hozzá tartozó birtokocskával, hanem azután, mikor széjjelnézett itt a Menyus bácsinál az ebédlőben, a hol a szállását felütötte, csak itt-ott talált valamit a motyójából. Odavoltak a szép sárga csizmák, szép menték, drága gombok, értékes mentekötők, aranyfonatos övek, damaszk-kardok, ezüstös, elefántcsontos pisztolyok, egy szóval minden értékessége, kis pénzecskéje, mely örökét képezte.

Ki volt fosztva teljesen.

No de helyette ott volt a doroszlayi fele határ nála

zálogban, a mit azért csak maguk bírtak az öcsém és a bátyám uraimék, mert csak olyan családos emberektől elvenni nem lehetett.

Elnevette magát és megszökött a dominiumtól, meg Pásztor András uramtól is, ki holmi bolond ribillió-hírekkel járt az Érmelléken.

— Hát öcsém uramnak miben lehetek szolgálátára?

Doroszlai Szabó János aztán előadta, hogy van a nagyasszonyomnak oda lenn egy pár falucskája a Hérók földe mellett, vállalná el oda, küldené le oda tisztartónak.

— Ejnye, hogy ti mindnyájan jobban tudjátok mim van, mim nincsen. Hát ez meg már hol van? Mi a szösz az a Hérók földe?

Doroszlai János elmosolyodott.

— Hát a Hérók báró földe. — Igy nevezte a nép, a mely azt regéli, hogy egy gazdag német pék annyi prófontot sütött az ármádiának, hogy a császár nem bírta kifizetni s egy vármegyét, mely a török alatt elpusztult, s nem áll egyébből, mint templomromokkal s mocsárokkal megrakott pusztá földből, — adott neki a fizetés fejébe és báróvá tette. — Azóta úgy özönlik oda, arra a vidékre a tótság, akár az árvíz. Hát nekem meg az volna a szándékom, hogy én meg magyarokat vinnék arra a tájra.

Aztán mindenre felelt egyszerre a nagyasszonyom, még pedig mosolyogva.

— No az bizony jól járt, az a Hérók, vagy Hórák.

Hallottam a meséjét magam is, de biz én a nevét nem tudtam. Csak menjen le hát, öcsém uram, oda Harkácsra meg Dögöntére. Aztán csináljon ott egy kis rendet, mert úgy sem kaptam onnan eddig egyebet, csak egy kis túrót, meg sajtot.

Itt hirtelen punktumot tett a nagyasszonyom. Hála Istennek, csakhogy a dolog be volt fejezve; egyet mozdult zsöllyében, oda ért, a hova rendesen szokott.

— Hanem most már beszéljen nekem valamit, mondjon nekem valami új hírt Rákócziról . . . Öcsém uram.

De Doroszlay Szabó János öcsém uram is csak ott volt, a hol a többi, csak annyiban volt, mint a többi. Nem tudott semmi új hírt mondani Rákócziról. — Mit is tudott volna? Az Istenért, mikor volt az a kuruczvilág? Régen volt már az! A nóta is azt mondja: „Híre, neve is elmúlt.“ Ki beszélne már róla?

S mit beszélhetnének felőle, a szegény bujdosóról, szegény száműzöttről.

Szenttornyay és Doroszlay Szabó János is úgy ment el tehát, mint a többi, a jó nagyasszony pártfogásával, jótéteményével s szintúgy Ivuly László s Kökény János uram is. — Ki-ki ment a maga útjára; a jó nagyasszony ellátta mindeniket az útra, birtokaira s atyafiaihoz rekomendációkkal.

A tarsolyt és szeredást pedig pogácsával.

A nagyasszony pedig, mint már huszonöt esztendő óta, ezután is csak várt tovább a jó új hírekre Rákócziról.

Egyszer azután végre csakugyan jött egy, a ki tárogatót is tudott fújni és Rákócziról is tudott új híreket mondani.

Furcsa egy ember volt ez. Ágról szakadt ember volt, de azért nem kereste a palotákat.

Ide sem jött volna be, ha az idő be nem szorítja.

Már régóta ott kóválygott a vidéken, de mindig csak a parasztság között; — Istenadta kopott zöld mentében, foltos, színehagyott veres nadrágban, egy rossz, sovány lovon, úgy hogy csaknem a garabonciás diák híre járt vele.

A mint látszott, csakugyan a zivatar, a rossz idő járt a jámborral, a kastély vendégszeretétét kénytelen volt igénybe venni, a viharral zúgó záporban nem lehetett tovább menni, de különben is sovány, rossz paripája ott fordult föl a kastély előtt, hasztalan vakargatta mellette a fejét, biz az nem kelt föl többet.

Mikor megszáritkozott, behívták a nagyasszonyhoz, mert biz az ő udvarába nem jött senki úgy, hogy a nagyasszony egy-két szót ne váltott volna vele.

No ha bujdosót akart látni a nagyasszonyom, ezen már igazán meglátszott, hogy bujdosó.

— Hogy hívják kegyelmedet?

— Filiusz Ábrahám.

A nagyasszony elmosolyodott.

— Furcsa név! . . . Az azt teszi, hogy fiú.

Filiusz szintén elmosolyodott s folytatta egy kis tréfálkozással.

— Igen is, az apám fia. Hát úgy esett ez; . . . miután az ármálisban úgy volt írva: „Filius Samuelis“ az én ősapám úgy osztozott meg a bátyjával, hogy az a „Samuelis“, — ő pedig a „Filius“ nevet választotta. Ennyi volt a birtok.

— Látom, tréfás ember kegyelmed; — hanem egyszer majd meg fogja neked mondani az igazat is.

Azt hitte, nem az a neve. Kérdezte tovább:

— Kegyelmed bujdosó?

— Igenis, nagyságos asszonyom, de a világért sem a Buga Jakab ármádiájából . . . Ámbár Ábrahámnak hívnak, még sem vagyok vele egy hiten.

Nagyasszonyom komolyra fordította a dolgot.

— Azt jól is teszi kegyelmed . . . Az nem is tisztességes módja a kéregetésnek, a mire Buga Jakab adta magát . . . Hát aztán . . . ne apprehendálja meg, ha megkérdézem, de már én olyan bizodalmas vagyok . . . Ugy értettem cselédeimtől, hogy most jött haza Törökországból . . . Miből szándékozik hát kegyelmed itthon megélni?

— Míg az idő jobbra fordul, a szájam munkájával, — rogo humillime!

— No ne bolondozzék kegyelmed; — én nem szeretem mindig a tréfát.

Filiusz hirtelen oda hajolt, megcsókolta a nagyasszonyom kezét tisztességesen, bocsánatot kért; azután benyúlt a tarsolyába, két elhasított nádból összeillesztett nádsípot vett ki onnan s mutatta a nagyasszonynak mosolyogva . . .

A nagyasszony csak összerezent örömeiben, — egy tárogató nyelve volt az . . .

Aztán kérdezte Filiusz alázatosan.

— Ösmeri ezt a nagyságos asszonyom? Ha ösmeri, akkor tudja is, hogy ez bizony nagyon meg van tiltva, ha nemes ember nem volnék, még talán a nadrágomat is félhetném, hogy cigánynak néznek, mert vörös, — azaz hogy volt valaha. Én hát csak megvallom, azoknak a régi jó kurucz uraknak, a kik el nem árulnak, akarok hébe-hóba egyet fúni, különösen a tokaji nótát . . . Így majd csak megélek, úgy-e kérem alássan? . . . Mert a muzsika is megvan hozzá, csakhogy széjjel van szedve, ki az övemben, ki a süvegemben, ki a csizmám szárában . . .

Most már erre aztán a nagyasszonyom egészen elvesztette komolyságát, elnevette magát.

De azután csakhamar igyekezett magát összeszedni . . .

Kérdezgette tovább is és kérdezgette minden oldalról.

— Tudja-e kegyelmed, hogy igen különöset mondott kegyelmed elébb, azt, hogy míg az idő jobbra fordul . . . meg aztán a tokaji nótát emlegette. — Nem lenne olyan jóakaróm kegyelmed, hogy ezen szavait meg is magyarázná?

— Szívesen.

A nagyasszonyom széjjelnézett és a frájokat kiküldte a szobából.

— Kegyelmed tud valamit . . .

— Igenis tudok, — rogo humillime — és pedig olyant, a mihez ugyan kevés kellene, hogy mostani nyomorúságomból örökre megszabaduljak és nagy úr legyek . . .

— Mi kellene hozzá?

— Semmi egyéb, mint hogy felmenjek Bécsbe, bemondjam, a mit tudok. Tudom Istenem, mint a kerékkötő, akkora aranylánczczal a nyakamban jönnék haza s olyan medaliom vagy numisma lógna rajta, mint a tenyerem — s ráadásul kapnék egy dominiumot.

Most aztán egészen megfélelkezett magáról a nagyasszony, nem is akart tartózkodó lenni.

Soká várt már. És ime csakugyan előtte állt az ember, a milyent régen várt, a milyent oly hosszú idő óta óhajtott. — Ebben az ágrólszakadt emberben megtalálta.

Ez az ember tud valamit. És pedig valami nagyot, de nagyon nagyot.

Gyorsan megkapta a kezét, öreg szemei lángra lobbantak s hévvel biztatta:

— No hát gyorsan . . . beszéljen kegyelmed! . . .

Filiusz megcsóválta a fejét komoran s oly zord tekintetet mutatott, mintha azt akarná jelenteni:

A kínpadon sem.

A nagyasszony pedig, mint egy fiatal leányka, úgy megszégyelte magát, de azután, mint egy parancsoló úrnő, büszkén emelte fel fejét.

A vállára ütött Filiusznak . . .

— Derék ember kegyelmed!

Filiusz ismét lehajolt kezét megcsókolni s meg nem állhatta, hogy mégis legalább annyit ne mondjon annak, kit — a mint mondja — oly nagyon, az Isten után mindjárt első rendben tisztel, csupán annyit, azt is csak suttogó, érzékeny, elfogult hangon . . .

— Ő jön! . . . Ő haza jön . . .

Nagyasszonyom megrendült örömében, lábai meg-rándultak, szívéhez kapott, majdnem elájult, majdnem felsikoltott . . .

Alig bírt szólni . . . alig bírta kérdezni:

— Mikor?

— Nem sokára . . .

A szívére nyomta kezét.

— Ah! — sóhajtott egy nagyot, boldogat . . .

— Elég! Elég! Ne mondj többet! Tartsd meg, — el ne áruljad titkodat . . . Engem boldoggá tett ennyi is.

Aztán erőt vett érzésén, összeszedte magát.

— Hanem van még kegyelmedhez egy kérésem, fújja el nekem a Rákóczy nótáját azon a tárogatón! . . .

S milyen varázslat történt itt azonnal!

Megfiatalodott az az öreg asszony, égők, tüzesek lettek a szemei, lángoló az arcza, piros és ráncztalan az ajaka. — Hajlott termete felegyenesedett.

Szép volt, meglátszott rajta, milyen gyönyörű lehetett valaha . . .

No ez már egy derék ember, — mondta a nagy-asszony magában.

És azonnal kész volt tervével, akaratával, melyet parancsnak szeretett tekinteni.

Ezt ugyan ki nem eresztem udvaromból. Hadd maradjon itt nekem tárogatósomul, jó hírmondómul.

Maradhat, úgy sincs senkije a világon.

Hirtelen felé fordult és élénken kérdezte:

— Ezért a jóért, a mit velem tett kegyelmed, mondja meg, mi óhajtása lenne? . . .

Filiusz megvakarta a fejét, sejtése sem volt, milyen nagy jutalom vár reá . . . huzakodott szerényen.

— Hát instálom alássan, ha egy paripát választ-hatnék magamnak a nagyságos asszonyom teherhordó állatai közül . . .

— Többet szándékozom én tenni kegyelmedért. Nem eresztem el kegyelmedet udvaromból.

És Filiusz uram aztán majd hanyatt esett öröme-ben attól a nagy szerencsétől, a mely érte, hogy a ló mellé még kulcsári hivatalt is kapott a pribojszai vár-kastélyban, Édenffyné nagyasszonyom szolgálatában.

Nagy kaczajra kelt örömeben.

No Isten veled Smaragd gróf kincse, Buga Jakab ménese!

Ez sem kíván többet belőled.

Nem győzött kezet csókolni.

De csókolhatott volna kétszer, háromszor annyi-szor is kezet a nagyasszonyomnak. Mert a nagyasszo-nyom megszabadította, — hogy többet ne mondjak, — a fejvesztésnél is irtózatosabb haláltól, a keréketö-retéstől.

Szegény bolond jó Filiusz, pedig erre talán nem is gondolt soha életében.

A mi a titkot illeti, a jó nagyasszonyommal szemben dehogymaradt volna meg benne, az oldalát fúrta volna ki. Különben is biztos volt benne, azért hogy asszony, mégis jobban megőrzi, mint ő.

Később aztán tudott mindig jobbnál-jobb hírekkel szolgálni.

A török hadsereg már elindult Várna alól, már ott kászolódik Viddin alatt.

A nép csak a jelt, csak a parancsolatot várja, mint a tavasszal a hó alól a vetés, a fűszál, egyszerre úgy üti ki magát a nép, az ember mindenfelől; még tegnap fekete gyászba volt a föld öltözve, egy éjjel elkészül, átváltozik minden, holnapra viruló, zöld mező, ma pusztaság és holnap be van népesülve a feltámadt kuruczvilággal. — A pacsirtákkal egyszerre fog a tárogató megszólalni.

Mindezt édesdeden, boldogan hallgatta Édenffyné nagyasszonyom, tetszett neki minden, csak egy dologra csóválta meg a fejét.

Ez sehogy sem tetszett neki.

A Rákóczi idők egyetlen jelesének nem hallotta a nevét említettetni, mind csupa ismeretlen emberek voltak azok, a kiket Filiusz neki megnevezett.

Még a familiájoknak, semmiféle pereputyjoknak sem hallotta hírét soha a nagyasszonyom.

Filiusz uram nem beszélt sem a Forgáchokról, sem a Károlyiakról, sem a Bercsényiekről.

Különös, soha nem hallott nevek voltak, a melyeket emlegetett. Péró, Strba, Sebestyén és Matula.

, — Hát aztán kicsoda-micsoda féle emberek ezek?

Filiusz szerényen szabadkozott, mintha csak bocsánatot kért volna az illetlenségért.

— Hát biz az a szegény föld-népe, megkövetem alássan, a szegény magyar és a rác-zöld népe.

A nagyasszony minden nagy hazafiassága mellett haragra lobbant.

— Mondja ki kegyelmed magyarán, hogy parasztok.

— Igenis, kérem alázatosan, — azaz, hogy . . . Nagyasszonyom nem hagyta szóhoz jutni.

— Micsoda? Hát hogy mer paraszt az ország dolgába avatkozni? Az urak dolga az.

Feltűzelte magát.

— Micsoda? Hát kegyelmetek paraszttal akarnak czimborálni, paraszttal akarnak insurgálni? Hadseregek ellen menni? Tíz katona ellen száz paraszt is kevés. Hát aztán mit adnak enni annak a rengeteg népnek?

Filiusz uram meg volt akadva, nem készült, hát nem is tudott felelni erre a kérdésre.

A nagyasszony csak folytatta:

— Mi lesz majd ebből? Gondoltak erre kegyelmetek? — A nép onnan vesz, a hol talál. — Országpusztítás, Dózsa ideje.

Ilyent ő nem kíván semmiesetre. De úgy hiszi, más sem az egész hazában. Ez egy kicsi szabadság sok is lenne a jóból.

Szerencsétlen ostobák, legfőlebb azt érnék el, hogy a bitóra jutnak.

Ugyan kinek a bolond eszéből kerülhetett ki ez az egész?

Lehetetlen, hogy ennek jó vége legyen.

Pedig igaz akar lenni, mert csakhamar egy fontos perszónától ugyanezt s így hallotta. Ez volt az, a melynek a tetejébe még hozzá, még jobban megijesztette a báró Hernády generális, az ő atyjafia, — (Atyjafia az ördögnek) a ki útjában Kassa felé beszólt hozzá azon családi dologban, hogy mit tud arról, vajjon igazi Szenttornyay-e az, a ki őt és a jószágokat perrel támadta meg?

Óh sok mindenféle, kalandos emberek járnak most.

Hm! Hogy tudja, mik, kik fordulnak meg nálam.

Aztán a mint beszélt, olyan csodálatosan nézett a nagyasszonyom szemei közé, mintha nem is ő akart volna valamit tudni, hanem értésére akarta volna adni, hogy ő tud mindent.

És még azt mondta az az utálatos kis maskara:

— Nem tűnik-e fel a nagyasszonynak, nem veszi-e észre a népnek egy idő óta különös magaviseletét, mióta némely különös emberek ezen a vidéken járnak? Óh annak különösen kell vigyázni, kinek 40 vagy 50 ezer jobbágya van.

Óh, nem soká valami váratlannak kell történni.

És még örülni látszott rajta, vigyorgott az az ocsmány figura.

Hja? A háború a katonák szerencsekereke, az ő malmukra hajtja a vizet.

A nagyasszony egész éjjel nem tudott aludni.

Vajjon igaza volna ez embernek? Vajjon jól gyanítaná ez az ember? Vagy csak szabadulni szeretne valakitől. Valakitől, az ő kedves atyjafiaitól.

A mit még ezután beszélt, ettől meg már még

másnap reggel sem tudott nyugodni. Nagy szeget ütött a fejébe.

No de ez már sok! Ki lehet olyan könnyelmű, hogy ilyen embert ilyesmibe bele avat. Vagy ha nem... Ugy neki is kell magának mélyen, nagyon mélyen ebben a dologban benne lenni. Fő-főutódjának lenni.

Igy is rosszul van. Elejét kell venni ártalmának.

De hiszen Édenffynének nem jár túl az eszén a róka. Okosabb az egy egész vármegyénél.

Reggel azután, a mint fölkelt, három nagy levelet írt a nagyasszonyom és azt mondta Filiusznak:

— Fogja kulcsár uram, vigye el ezeket a leveleket Doroszlay, Szenttornyay és Ivuly öcsém uraiméknak.

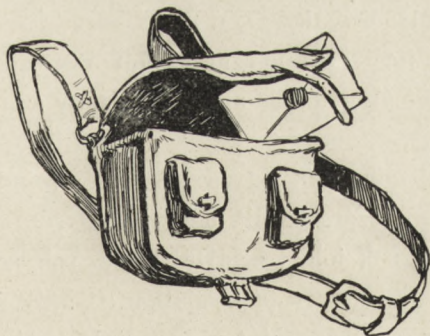
— De hol találom én meg azokat?

— Az a kegyelmed gondja.

Abban a levelekben pedig az volt írva:

„Hernády nekem mindent eldicselkedett. Ebből láthatjátok, milyen impostor kezébe vannak némelyek titkai letéve. Az összeesküvés el van árulva. Belé ne keveredjete. El ne menjete a gyülekezésre. A parasztokkal, rácsokkal ne cimboráljate; az csak lopni, rabolni, gyújtogatni tud, egyébre nem való.

Bizony nem is lehetett az valami reménységteljes dolog, a mitől már Filiusz is, mióta jobbra fordult a dolga, megvakarta a fejét a füle megett.

II.

MIGRATE VETERES.

ÉGEN elmúlt már annak fél eszten-deje, hogy Ivuly és Kökény János uram hazulról oda voltak. — Sok minden történhetett azóta Berek-úton. No, de óhajtoztak is haza nagyon — s talán mindkettőjüknek ugyanegy jutott legtöbbször eszökbe. — Egy gyönyörű barna leány, lángoló és mégis oly ártatlan mosolygásával.

Ivuly nem ábrándozott azelőtt asszonyszemélyről soha és most álmodott is arról a szegény szép paraszt-leányról . . .

Ezt viszem neki, azt viszem neki s minden szépet, a mi az úton kezére került, neki szánta . . .

Bizony sok földet bejártak — és sok, sok idő telt bele, de nem lehet rajta csodálkozni; akkoriban nem úgy ment az utazás, mint most. — Hol lóháton, hol gyalog a ló mellett, ha a láb megúnta a lovaglást, vagy

pedig napokig pihent a szegény utas, ha a lova megsántult. Sokszor eltévedt az úttalan pusztákon, cserjés erdőkben s hiába tett meg sokszor két napi járó földet. Folyamok állták útját, melyeken hidat, kompot vagy átjárót kellett keresni és sokszor visszamenni egy napi járó földre, vagy nagyot kerülni érte a sok állóvíz és mocsarak miatt. Azután az is történt a szegény utassal, hogy ha még jó helyre került, nem eresztették el egy hétig sem, hanem betegre kellett magát enni vagy innia: mert ha csak ki nem jelentette, hogy just keresni, osztzkodni jött, okvetlen megkötötték vele, ha nem éppen Éváról, Ádámról, vagy a nagy diófáról, de minden esetre a messziről való atyafiságot.

No de ha sok idő telt is az útban, Ivuly meg volt elégedve útjával. A jó, derék Édenffyné asszonvnénemmel jól végzett, csak a fejét csóválta, mikor észrevette, hogy a nagyasszony nemcsak a tarsolyról, tarisznyáról, de még az erszényről sem feledkezett meg. Egy egész tekerecs aranvat lopott bele valaki által.

Budát, Bécsét is szerencsével járta. Az a jó Surányi ítélőmester elvezette a palatinushoz. Már a palatinus ő kegyelme neki biztatta, s kimosolyogta azon feltevést, hogy valakinek ősi jószágát, — hacsak nincs megnótázva — elvennék, vagy ne lenne övé, a mit fassióval megvesz. Tessék magát bele statuáltani, punctum. Ott a káptalan, ott a megye . . . De hát a hol sem vármegye, sem káptalan nincsen? Vagy úgy! No persze, ez a bibéje a dolognak . . . Erre vállat vont a palatinus, a füle előtt csinosan összehengergetett hajcsó-

magot ujjáival megigazgatta . . . Persze, persze; ez a Temesközben, azaz, hogy a Bánátusban van. Igaz, hogy ez voltaképen Magyarországhoz tartozik, de hát biz ott ő most nem parancsol; ott most kivételes reglementumok az uralkodók. Mert hiába, mindannak a kincstár számára kell addig jövedelmezni, míg a mivel az ország tartozik, vissza nem lesz fizetve azon sok millióra rugó hadiköltség, melyet a kincstár a Temesi bánátus visszahódítására fordított.

No lám, mi mindjárt jobban megért az ember mindent, ha okos emberrel beszél.

Ime tehát nem a vagyon van itt lezárolva, csak a jövedelem.

A miatt lett hát az út megint hosszabb, mert Bécsbe kellett mennie, ha magán segíteni akart . . .

Ott is elszörnyedtek azon, hogy olyant gondol, hogy valakinek a jószágát minden igaz ok nélkül elvennék. Jobban elszörnyedtek még, mint maga a palatinus. Hanem persze sem a birtoklás, sem az örökösödés bizonyítása nem elég, mert hiába olyan változó idő alatt, mint a törökvilág, egy-egy határt hol ez, hol az bírt; sok határ per alatt is volt, egy jószágot három, négy család is magáénak vitat. Itt teljes lehetetlen igazságot tenni. Kinek adja hát a kincstár? Legkönnyebb a tabula rasa. De ezt, kérem, úgy tessék érteni; — azt mondja az udvari agens úr, — a ki a birtoklás mellé az adománylevelet, vagy a statuczionálist fel tudja mutatni, — persze kontradictió nélkül, — annak jogos birtoka, de mint új donatió, azonnal kezére adatik.

E meggyőző szavakra maga Ivuly is rágondolt. Hisz ez valóban így igazság és nem lehet más-képen.

De az udvari ágens úr elmosolyogta magát s ő maga tette utána: Hanem persze az lehetetlen, miután mind a csanádi káptalan, mind valamennyi megyei levéltárak leégtek. — Vannak azonban családok, kikre különös tekintet lehet; nevezetesen mindazok, a kik Tahy, Matusnyay és Matócsy uraimék király behívó levelét 1526-ban aláírták, — ezeknek lehet bizonyítani a megyei összeírás hiteles protokullumával is, mivel ez bizonyíték arra, hogy Temesközben már a mohácsi veszedelemkor birtokban voltak.

Ivuly a karánsebesi protokullumokra gondolt és arcza újra neki derült.

Szegény Ivuly! Persze nem volt azokból semmi a kezében, csak egy félgyűrű, melyet a rácz asszony, a Krucsai gondviselője, azzal adott kezébe, hogy az a Krucsai vasládájára fogja vezetni Temesváron.

Hisz ott volt már ő, várta már a vezetőt és még sem jött érte senki.

Ki is volt érte csúfolva.

Meg is kérdezte gyorsan, hirtelen, egész megindulással:

— Nekem tehát, lehet a megyei összeírással bizonyítanom? Még ugyan nincs kéznél, hanem meglesz az.

Az ágens úr kétkedően mosolygott, de azért nagy örömét fejezte ki neki.

— Bravó! Hisz úgy rendén van minden.

Ivuly egészen felmagaslott örömében.

Lám, mennyivel más színe van egy dolognak, mi-helyest a körülményeket teljesen ismerő, befolyásos embertől nyer valaki felvilágosítást.

Pedig semmi bizonyíték nem volt a kezében, csak annyit tudott, hogy meg kell lenniök valahol.

De hogyne hinne minden jót, mikor még az udvari ágens úr is azt mondja, hogy ez teljesen elég.

Hisz itt nem hiányzik más, csak a bevezetés.

Már előre is lehet a beiktatásért kérelmet benyújtani.

Aztán egy kis érdem, közbe-közbe szíves pártfogó kereséssel. Ezek siettetik az ügyet. Egy szóval, csak bizza rá a többit az öcsém uram.

— Azonban mondok egy jó tanácsot, a legbizonyosabb bele ülni a birtokba s igyekezni, hogy se felek, se hatóságok ne turbálják.

Ujjaival mutatott hozzá különös jelt és nevetett.

S az udvari ágens úrnak annyira ment őszinte barátságos biztatása, hogy a mint öcsém uram vállát megveregette, megsimogatta drága gyűrűs ujjaival a hol már nem volt semmi pederni való, a bajúsz helyét.

Ivuly fürdött az álmokban s boldogan, nyugodtan hagyta maga megett Bécs városát s mikor újra találkozott Pozsonyban Kőkény urammal, örömtől könyezve borult a nyakába s öröm-riadva kiáltotta el magát... hogy minden rendben van.

Pedig bizony nem volt még eddig semmi.

Talán az első tanácsot sem lehet már megfogadni. Vagy ha megfogadni lehet is, de nem lehet teljesíteni.

Nem tudta, de úgy volt, az sincs már meg, a mibe bele lehessen ülni.

Hanem azért boldog volt Ivuly, mert háta megett hagyta azt a hosszú útat, hosszú félesztendőt, úgy hitte, rendbe hozta ügyeit, bajait s megnyugodott, hogy nem fáradt hiába . . . ha nem lesz is gazdag, hatalmas úr, mint ősei voltak, megtér hét szilvafájához és megöregszik egy jó asszony mellett, a ki fiatal korában bájoló szép, hűséges és szerelmes, öreg korában pedig jó, kegyes, okos anya lesz . . . S ott, az elrejtett zúgban, magányban nem fogja senki szemére háyni alacsony származását.

Kökény uram pedig boldog volt abban, hogy visszajöttek a régi jó idők, apáinak ideje, nem a török, nem a német fog parancsolni többé nekik, hanem — most már teljesen bizonyos ez — jó magyar úr, ki apjok, pártfogójuk lesz minden bajukban.

És aztán szépnek, boldognak látták Magyarországot mindenfelé, a merre útjuk visszavezette; az új korok nyugalmas csendjében felépülni kezdettek már a romok, kezdtek a sebek behegedni s talán nem gondol már senki a háborgásra, sem arra, hogy a másikat gyűlölje, üldözze pártállása vagy vallása miatt.

Nappal szépen sütött a tavaszi nap, mosolyogtak fényében a mezők, a munkások a mezőkön. Az apró kis falvak piros tornyocskái, melyeknek mindenikében a vendégszeretet melegségét találta a szegény utas . . .

Mert tudja Isten, akkor száználmas fogalom volt az is... a ki megmozdult családjá meleg tűzhelyétől, hosszú időre elhagyta, magában e miatt nem lehetett boldog, megérdemelte a sajnálkozást, a szegény nevet.

A hol pedig gyérebek voltak a falvak, a Duna és a Tisza között, szállást adtak nekik a rügyező tölgyfa-erdők, a már teljes virágjokban pompázó vadcserezyenyefákkal, vadkörtefákkal, melyeknek töveinél a már kilevelesedett vadrózsa és som-bokrok még árnyat is nyújtottak. — Éji szállást találtak az ezen vidék elpusztult 78 faluja valamelyikének templom-omladékában... Egynek meg, éppen a Tiszához közel, fennállott még hatalmas két tornya. Ez valamely nagyobb város lehetett . . .

A szép, nagy, régi Szent Lőrincz városa, melynek harangjai és szent edényei még most is ott vannak Kecskeméten. Lakossága a föld alatt.

A Tiszán túl jött azután egy olyan vidék, a hol sem falu nem volt többé, sem erdő nem kínált szállást, még omladék-kövek is elvétye, csak egy-egy napi járó földön. — Ez a vidék már régebben pusztult el, mint a másik, itt már a határok is egybe voltak folyva, semmiféle határhányás nem adott útbaigazítást.

Egy nagy pusztaság volt az, falvak, épületek, fák élőlények nélkül, — egy végtelen sík róna, egyedül magával, a játékos délibábbal.

Ez volt a Hérók földje. A Hérók báró földje.

Bizony nem sokat ért az így rá nézve, akkori állapotában, könnyen oda adhatta a király a Héróknak,

a miért ármádiáját étellel, itallal eltartotta. Négy vármegyére nyúlt, az igaz, kilenczvenhat határ volt, az igaz. De nem volt ezen a tenger nagy földön, a kilenczvenhat határon több, mint tizenöt valamennyire ép falu, azok is mindenütt a szélén egy nagy puszta körnek, mely 140 négyszög mérföld nagyságban, elhagyottan, lakatlan terült el, nyomát sem mutatva a lakott helyeknek, melyeknek emlékét csupán a káptalanok és családok régi okmányai tartották fenn.

És mégis szép volt, gyönyörű volt mind Ivulynak, mind Kökény uramnak ez a Hérók földe, nagy gyönyörűséggel nézték. — Áldott egy föld ez a Hérók földje, a mint mondják . . . Ezeken a gyönyörű szép zöld mezőkön nevednek azok a szép, nagyszarvú jármos-ökörök s azok a szép tüzes, délczeg csikók, melyek messze nagy földön híres nevezetesek . . . A szép zöld gyp alatt pedig, mint a szurok, oly koromfekete föld vagon s oly kövér, hogy szinte érzi zsirját a kéz. — a legjobb búzatermő föld válik e szűz földből, mely még a világ teremtése óta van ezen állapotban. — Meglát-szik azonban a községekben, a hol már letelèpedések történtek, hogy boldogul, hogy gazdagul itt a nép, a hova már Hérók elhozta az atyjafiait, azokat a nagy kalapú tótokat, — mert bizonyosan tót volt, hogy azokat hozott s nem magyarokat.

Nagy sóváran sóhajtott fel Kökény uram.

— Hej, pedig még a magyar fajta is megérdemelne ilyen szép, ilyen jó földet, hogy falut alapítson rajta.

Ivuly elmosolyodott . . . s tréfálkozott Kókény urammal.

Ha tudta volna, hogy fele sem tréfa annak!

— No hát csak rajta, Kókény uram! Költözzenek ide kegyelmetek; hiszen hallotta, hogy úgy beszélte a tiszteletes úrnak édes atyja Dránfokon, hogy ott is még a fél falu üres.

— Mondja meg már nekem, mennyiért hagyná oda, mennyiért cserélné el velök szülőföldét?

— Nem, a világért, sem szülőföldemet, sem földesuramat.

Aztán a szép tavaszi csendes estén, ott a széles pusztaságon, melynek mindenfelől az ég a boltja, a háttára, a Hérók földén lehajtották a fejüket a báránybőr borította nyeregre s álmodtak édes álmot a szép völgyekről, a hol a beszédes kis patak szalad keresztül, a szép kis fehér házakról s a fákról a kertek végein, melyek most vannak éppen teljes virágzásban.

De szép kis falu is az! A Maros mentén, apró hegyek alján; a szörényi nagy hegyeken, a Brendulin innen.

Pedig már akkor minden elpusztult belőle. Még azok a szép fák is, a mint ott mosolyogtak teljes virágzásukban.

De mindezekről ők nem tudtak semmit. Még csak hogy is gondolták volna?

Ámde mégis szomorúak voltak nagyon, a mint reggel felébredtek; — maguk sem tudták miért, úgy elszomorodtak egyszerre,

— Miért olyan szomorú, Kökény uram?

Pedig szomorú volt ő is . . .

— Rosszat álmodtam; azaz nem álom volt az, több volt az, álomlátás volt az; mert itt ültem a hamvadó tűznél s messze elnéztem a pusztaságba.

Ivuly figyelt . . . Kökény János folytatta . . .

— A pásztorok álma, meséje, a fekete város jelent meg előttem sötét képével, a sötétben nyüzsgő, mozgó népével, mereszkedő kisértet-tornyaival s mintha hallottam volna nagy messziről még a harangok kongását is.

Ivuly megborzadt. Ő is ezt álmodta s csak meg lepődött, mikor megtudta, hogy a mit hagyományokból ismertek, álomlátásként a mesés, fekete város jelent meg nekik.

Egyszerre, együtt mindkettőjüknek! Egyik is látta, a másik is látta. — Csodás volt a látvány, de még csodásabb, hogy ezt mindketten látták.

Ez nem jót jelent!

— Hátha pedig nagyon természetes, — mondta Ivuly magában. — Mi nem álmodtuk azt, hanem valóban láttuk . . .

S mikor, a mit az este elmulasztott, a helyet, hol megpihentek, jobban szemügyre vette, ismételte:

— Igenis; nem volt egészen álom!

Igenis, nem volt egészen álom, nem képzelődés, hanem valóság, a mit láttak.

A mi az este fel sem tűnt neki, most észrevette s különös volt előtte, hogy a hol vannak, a sík róna közepén, egy jó dülőnyi föld, mintegy három öl magas-

ságban, kör alakban — mint egy sánczolat, fel van emelkedve. Itt óriási magasság ez ezen a lapályon, nagy messze el lehet róla látni és a napszállatkor a legtávolibb tárgyak is még közelebb jönnek.

— Nagyon el voltunk törődve s félig aludtunk, félig ébren voltunk.

És teljesen meg volt arról győződve, hogy a melyekről mérföldekre el lehet látni, a híres, ősrégi sz... si sánczokról, a Körös partján fekvő valamelyik város vagy falu képét látja felemelve; — mintha hasonlított volna is az Zerindhez s valamely távol község harangjának a hangja hallatszik ide a harmatszállás idejében.

S a mit közelben vélték látni, a távolban nesztelenül mozgó árnyak, bizonyosan valahova vásárra siető népek, lovaikkal, barmaikkal.*)

Aztán csak Ivuly sem képzelhette, sem nem hitte, hogy a föld népe mozdul meg minden felől.

S a nagy messziről jövő emberek azért sietnek, azért igyekeznek mindenfelől, hogy valahol táborba szálljanak; mert egy hadsereg készül összejönni; még kevésbbé gondolhatott arra, hogy e hadsereg fővezérévé ő van kiszemelve . . .

Mikor aztán egészen felpirkadt, semmi sem volt az álomlátásból, sem a képzelődésből. Valóban nem láttak semmi mozgót a messze sík földön, csupán lovakat, melyek még akkor is kedvökre legelésztek. A dús szíkfüves legelőn egész boldog volt a két szegény pára.

* Ily tünemény gyakran előfordul, Simánd és Szent-Anna környékén. Már korunkban is volt.

Ámde Kökény uram nem bírt megvigasztalódni, lehajtotta fejét és nem is emelte fel hazáig. Búsan, csüggedve gondolt arra, hogy a fekete várost látta s a fekete várost látni nagy szerencsétlenséget jelent.

Valóban igaza volt. — A mint a Bults felől eső emelkedőn mentek lefelé, egyszerre csak elhalt a lélezete. — Majdnem leszédült arról a lóról; — elhalt . . . a szíve vére elállt . . . megrémült . . . megdermedt egész testében; előbb egy pár fájdalmas köny jött pilláira, aztán fájdalmas, keserves zokogásra fakadt . . .

Pedig még jóformán nem tudott semmit.

De irtózatos volt, a mit látott!

Le volt égve az egész falu. — Nem maradt semmi a sövényfalakból, csak meszes, kormos halmok. — Nem voltak ott gyönyörű virágos fák, le voltak azok is perzselve s szomorúan nyújtogatták az ég felé, ijesztő vázként, meztelen karjaikat.

A falu közepén állott egy kétlovas kocsi indulóban. Rá volt rakva, szalma közé, a három kis harang s az úr asztalának edényei.

És sívó-rívó nép vette a kocsit körül. Népség, a mely elvándorolni, bújdosni készül. Aggok, a kik a romokon búsultak és zokogva búcsúztak a portól, a hamutól, a szülőföldtől; — gyermekek, a kik döbbenve, rettegve, sírva csimpeszkedtek anyáik ruhájába.

Ott állott a pap és akkor mondta éppen, kezeit feléjük kiterjesztve:

— Szerencsétlen emberek, bűnös emberek, megbocsátok nektek! . . .

Mint a jó pásztor az ő juhait, nem hagylak el benneteket. Bárhova vezet a sors benneteket, veletek megyek, nem hagylak el benneteket . . . Jertek, imádkozzunk!

És leborultak mindnyájan egész a földig, mint az oláhok és imádkoztak zokogva, keservesen.

És aztán énekelték a Jeremiás énekét, a pusztulás siralmát, keservesen, fájdalmasan, hogy a szív majdnem belé szakadt.

1. „Keserves szívvel Magyarorszáiban, mondhatjuk magunkról.
A nagy siralmat, kit Jeremiás régen írt Sidókról.
2. Emlékezzél meg, hatalmas Isten, nyomoruságunkról,
Tekints mi reánk, állj, immár bosszút mi nagy romlásunkról.
3. Mert örökségünk tőlünk fordula pogány nemzetségre,
Mi lakóhelyünk szálla mi rólunk idegen népekre.
8. Sívván mondhatjuk, Felséges Isten, vétkei atyánknak,
Kik mi közülünk régen kimúltak, mi ránk szállának.“ *)

— Nem igaz! — Kiáltott reájok a könyörtelen, fenyítő pap, — ti bűnösebbek vagytok atyáitoknál.

De azért ő sírt legjobban s folytatta velök keservesen:

9. „Kegyetlen szolgák nagy dühösséggel rajtunk uralkodnak,
Nem találhatunk reménységet már szabadulásunknak.
10. Nagy félelemmel és rettegéssel pusztába bujdosunk,
Eledelinket, mi ételünket kezünkbe hordozzuk.“

Inkább sírás volt ez, mint ének.

Ivuly dermedve állott ottan; pedig még nem is sejtette egészen, hogy mi történt, hogy össze van zúzva,

* Régi énekes könyv. 273. ének.

el van rabolva tőle minden, a mit csak a földön bírní óhajtott.

Ah, az a szép leány, az is olyan rom már, mint minden, a mit lát maga előtt összeroskadva, a földre borulva!

Csak az udvari agens úr jó tanácsa zúgott a fejében keserves gúnyképen.

„A mi legfőbb, bele kell ülni a birtokba s gondolni arra, hogy sem peres felek, sem a hatóságok ne háborgassák.“

Ime, vége, vége, vége mindennek!

És a mint nézte őket Kőkény uram és félve, rettegve kereste szemeivel azt, a ki neki legdrágább: a maga fájdalma törpült, kevesbedett, majd a szíve szakadt le ezekért a szegény, szerencsétlen emberekért attól a nagy szenvedéstől, a mit látott.

Ugy meg voltak rémülve mind a ketten, hogy csak arra az irtózatos látványra tudtak gondolni, mely eléjük tárult . . .

Csak a második pillantásban tudott felsikoltani Kőkény uram . . .

— Hát leányom!? Hát az én szegény leányom? Óh a nyomorult férgek! Milyen jók, könyörületesek lettek a szenvedésben.

És Kőkény János uram ott állt, imádkozott a háza romjainál.

Mentette magát mindenik és vádolta a másikat.

— Megőrült a szegény leány; azt hitte magáról, hogy szerencsétlenül járt — s hogy két gyermeket ho-

zott a világra, két szörnyet s örültségében, szégyenében az erdőbe bujdosott . . .

— Nem igaz! — kiáltott a másik. — Rá fogták szegényre az istentelenek, hogy boszorkány; két medvebocsot nevelt s rá fogták, hogy vagy az apjának, vagy az ördögnek a szeretője; ezek az ő gyermekei s magát a sátánnak eladta.

Meg akarták égetni. Eklézsiát követték vele . . . Azt mondták, ő volt az oka, ő hozta a sok szerencsétlenséget a falura boszorkányságával. Pedig nem úgy volt. Most jött észre a falu, a szerencsétlenség után. — De hiszen el is bujdosott a baj után Bodor Pista is a világba, mindjárt másnap, hogy a falu leégett.

Kökény János mindent megtudott ezekből, a mint ott állott házának gyászos romjainál, nem volt szüksége részleteket tudakozni, úgy össze volt facsarodva a szíve; nem hallott, nem is akart hallani többé semmit . . . halálra volt válva, halálra sápadva, nem bírt többé könyönni a pilláira, csak reszketett, reszketett.

Egyszerre kínosan felordított, az ökleit összeszorítva:

— Óh átkozottak! . . . Itt vagyok, öljetek meg most már engem is! . . .

Erre elhagyta ereje, oda rogyott a romokra! Orzáit két kezébe temette, ősz hajának hosszú tekercsei a fésüből kibontakozva, arcába csapódtak . . .

És oda tartotta nekik ősz fejét . . . és könyörgött nekik . . .

— Öljetek meg hát, ha van irgalom bennetek, úgy

is azt mondjátok, hogy én voltam oka és a leányom minden bajotoknak.

De azok a szegény nyomorultak nem kegyetlenkedtek többé, nem haragudtak többé senkire, — nem gyűlöltek azok többé senkit; sem Kőkény uramat, sem a földesurat; a porig, annál is lejjebb, a sírig le voltak alázva, a legnagyobb nyomorultak, földönfutók voltak.

Követtek volna szívesen egytől-egyig mindnyájan eklézsiát . . . Kőkény uram fájdalma, kínja a pokol égető lángja volt nekik . . .

Oda ment Tormák János a tiszteletes úrhoz s kérte alázatosan, reszketett az ajka s a szeme pillája, a mint beszélt, összetette még a kezét is.

— Az Isten áldja meg, kérlelje meg a tiszteletes úr, kérjük szépen, kérlelje meg Kőkény János uramat, hogy bocsásson meg, hogy ne hagyjon el bennünket egy gazember hibájáért, a ki ellenök az egész falut fel-lázította . . .

A tiszteletes lehajolt, megfogta a kezét s fölemelte Kőkény János uramat és kérdezte tőle kegyes, megindult hangon.

— Mit mondott Jézus?

Kőkény uram az ég felé emelte szemeit, kezeit:

— Óh a Jézus, az az áldott, dicső, jó Jézus! A szeretet Istene, a szenvedők pártfogója, vigasztalója a szegény embereknek, a szabadság királya, a megváltó, a szabadító, — óh sokat mondott. Minden, a mi szép, a mi tisztaság, az erény, a jóság a világon, azt mind ő mondotta.

A pap folytatta kenetteljes hangon . . .

— Azt mondotta Jézus: „Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.“ — Láttál-e, a mit itt láatsz, ennél nagyobb szerencsétlenséget?

És reszketett a fiatal papnak az ajka.

Kökény uram csüggedten leeresztette kezeit, azután törülgette sűrűen omló könnyeit . . . s fuldokolva rebegte . . .

— Szánom őket; meghasad a szívem értök. Megbocsátok nekik!

Ekkor a pap megragadta kezeit, mind a két kezével s fellelkesülve, mint egy próféta, szólott hozzá . . .

— És én azt mondom neked . . . Emlékezzél meg reá . . . A jótét jót érdemel. A Jézus azt is mondta: „A leány nem halt meg.“

A Jefte leánya két óra tért meg a hegyekből.

A pap most már keményebb hangon folytatta:

— Óh a szentírásból sok minden szépet lehet tanulni, nagyot, dicsőt, kitünő erényeket . . . Tanulj a patriarkháktól, a bíráktól, mit mindent nem tettek azok népökért. Jefte nem a leányát igérte-e áldozatul? . . . És nem választott bírāja vagy-e te a népnek. — Nem tartozó kötelességed-e a népet vezetni, jó tanácscsal támogatni nyomorúságában? Ne csüggedj és légy férfi, legférfibb a férfiak között.

Kökény uram megtörölte szemeit s felsimította ősz fürteit a homlokán . . . s erőt veit magán.

— Jól van tehát . . . ne csüggedjünk; építsük fel a falut még szebben, mint volt valaha.

A pap ismét megfogta mind a két kezét, megrázta azokat, a szemébe nézett s nem bírta tovább állni, megindultak a könnyei.

— Szegény ember. Te tehát nem tudsz semmit? Tudj meg tehát mindent! Nekünk nem azért nincsen semmink, nekünk nem azért nincsen, a hol fejünket lehajtsuk, mert a házaink leégtek . . . hanem . . .

Kökény uram leste a szót a pap ajkain, vajjon mily irtózatosság lehet még hátra?

Folytatta a pap:

— Legelőször is nincs miből; a svábok készen kapják az épületfát, az oláhok készíthetnek, ha akarnak az erdőben; mi nekünk meg van tiltva még csak hozzá is nyúlni az erdőkhöz.

— A saját erdeinkhez! — kiáltott fel bámulva Kökény uram.

— Csalatkozik, Kökény uram, azok nem a mi erdeink többé, elhasították, elvágták a határunkból, mert nem ide tartozik.

Lehetetlen! De ha úgy volna is, ott van a templom mellett a belső lábas erdő!

A tiszteletes keserűen mosolygott.

— Templom sincs, Kökény uram, — elhasították azt is más határhoz, oda esik; most majd egy oláh falut telepítenek a tövébe. Nem a mi templomunk volt régen, tudja Isten mikor.

Kökény uram összecsapta a kezét . . .

— De hát az Istenért, mi minden történt itt azóta?

A pap rámutatott a kocsira.

— Földönfutók lettünk; csak ez az agyagos le-
gelő part maradt meg határnak a falunkhoz; el kell
bujdosnunk, el kell vándorolnunk, mert itt meg nem
élhetünk. — Megyünk Kökény uram. — Jobb is. —
Ugy sem maradhatunk békében itt az idegen népek kö-
zött, jobb nekünk elköltözni véreink közé! Im lássa ke-
gyelmed, a lovak is be vannak fogva a kocsi elé, köl-
tözködőben vagyunk a szomorú útra, hosszú útra, új
házát keresni . . .

Kökény uram szörnyülködött s fájdalmasan
szívéhez kapott.

— És való ez, édes Istenem, édes jó Istenem? De
hát aztán, én hogy hagyjam itt őket? Oda kívül, a tem-
plom mellett, abban a halomban az én édesemet s azt
a szegény leányt, a ki még talán bujdosik az erdőben;
hiszen, a mint tiszteletes úr is mondta, a Jefte leánya
két hónapra jött elő a hegyekből. — És aztán hova in-
dulnak, hova készülnek?

A tiszteletes úr azt felelte:

— Bizony, majdnem azt mondanám, elég nagy a
világ, ha azt nem tudnám, hogy szívesen látnak a hova
megyünk. Dánfokon, a hol édes atyám lakik, a félfalu
deserta . . .

Kökény uram álmélkodva gondolt vissza álmára
s akadozva rebegé:

— A Hérók földére . . .

— Igenis; éppen jókor megyünk, ott most javá-
ban folyik a költözködés . . .

Szegények, ha tudták volna, hogy éppen milyen jókor van az, hogy most mennek.

E pillanatban rohant elő Ivuly, színéből kikelve, kuszált hajjal, kuszált vonásokkal az erdőből, melyet órák óta hajtott fel s alá, kiáltozva a kedves nevét, vélvén, hogy a szív édes, meleg hívására megjelenik.

Azonban csak az erdők visszhangja, a berekszó felelt neki s a fekete pásztor, a szegény oláh, a bujdosó Marczy jött le a hegyekről és öröm-sikoltva veti magát lábaihoz s ölelte által hűségesen térdeit.

Mondta neki, hogy régen várja már.

S ezúttal félgyűrűt adott a kezébe.

Ez volt az, a mi úgy megdöbbsentette, annyira magánkívül hozta Ivulyt . . . az az ő rég őrzött gyűrűjének a másik fele volt.

Összerázkódott.

— Hogy jutottál te ehhez a gyűrűhöz? — kiáltott reá hevesen.

Majdnem döbbenve és ámulva szemlélte a betűket, melyek szintúgy, mint a maga féldarabján, a gyűrű abroncsának külső oldalára voltak vésve, csak hogy ezek más betűk voltak: „M FIDELEM SE IVN“ . . .

— A Hasszán harambasa adta azt nekem. Hogy hozzam el neked . . .

— A Hasszán? A Dumit Hasszán? Az a híres rabló? — kérdi Ivuly.

Nigro Gornik a fejét csóválta.

— A Hasszán harambasa, a Dumit Hasszán nem rabló. Most már ő a nép felszabadulásának vezére s azt

akarja, hogy az oláh, a rác, mind együtt fogjanak a magyarral a német ellen.

— Hiszen te azt mondtad, gyűlölöd. Megölnéd, a miért szülőfaludat felgyújtotta. Mint van az, hogy most még is engedsz neki, kinek még hozzá díj is van a fejére tűzve, kétszáz arany.

Nigró Gornik büszkén felelt . . . kezét mellére téve:

— Nem kétszáz arany; most már ezer arany van arra tűzve. . . Éppen azért hiszem, hogy nagy valaki ő; mert olyan nagyra becsülik . . .

— És aztán mit akar én velem ez a Hasszán? Ő tudna arról valamit, a mit én keresek? Lehet, hogy rablott kincsei között van az is.

Nigró Gornik mosolygott.

— Hasszán azt akarja, hogy valahova kövess engemet, a hova ő mondta, olyan kincset ad a kezébe, melyet nem is álmodol.

Ivuly gondolkozott . . .

— Igen! Igen! De hát voltaképpen mit akar ez a Hasszán; mi célja van ennek az embernek?

Most már nagyot nevetett Nigró Gornik.

— Az a célja, hogy támadjon föl a nép a völgyekben és hegyekben, mint egykor régen; gyűjtson, pörköljön fel mindent és kergessük el az urakat.

— Ugy, hát engem is elkergették!

Nigró Gornik megsóválta a fejét.

— Ne tréfálj, te, hiszen te nem vagy az, a németek az urak.

A mint Ivuly, majdnem magánkívül a felindulástól, a paphoz ért, mutatta neki a félgyűrűt, azután az másik felét, magáét.

A két fél teljesen összeillett; ugyan egy gyűrűnek volt az egymástól rég eltört darabja.

— Hisz ez egy mondat! — szólott a pap.

A pap pontosan, világosan olvasta le róla a mondatot: „FIDELEM SE IVNGIT AMOREM.“

Ivuly elbeszélte a történeteket.

— Mit mond ehhez a tiszteletes úr?

A tiszteletes nem késett a felvilágosítással:

— Ez egy római jegygyűrű, milyent igen sokat lehet találni, kivált a Glissurában, Szörényben és legkivált Miháldi vidékén. Nevezetes arról, hogy a rómaiak ennek birtokára igen sokat tartottak s a boldog szerelemnek volt az biztos záloga.

Ivuly fájdalmasan mosolygott.

— Vége annak! Mit ér neki most már minden vagyon, gazdagság a földön?

De azért mélyen elgondolkozott. Ő tudta miről... A rejtélyről, a mely körülvette. A mely összejátszani is látszik a szerencsétlen Berekút gyászos végével.

A tiszteletes azonban csak folytatta tovább:

— Óh azok a rómaiak! Klasszikus nép volt az; minden dologra, minden körülményre kiterjedt figyelmök. Itt is éltek egykoron, e hely is az ő földjökhez tartozott; . . . és hol vannak most? Eltűntek örökre imperatoraikkal, caesáraikkal, a népeket rabigázó hódításaikkal, légióikkal és vérengző czirkuszaikkal

együtt. Csak a költők maradtak meg, Horatius, Ovidius, Virgilius.

— Hajh az Aeneis — mondja a költő — csak akkor hull a semmiségbe, mikor a világ négy része létezni megszűnik. Óh! szent föld, óh szép föld! A mint elhagytak egykor a rómaiak, úgy hagyunk el mi is örökre.

— S a mint felért a szomorú, gyászos karavánal, a szegény nyomorult földönfutókkal a hegy gerinczére: könyes szemeivel visszánézett onnan szomorúan, búcsút intett kezével, keservesen, mély meghatottsággal rebegte Publius Virgilius Maro verseiből . . .

Ugy találta, hogy nagyon illett az ide.

„O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri
(Quod nunquam veriti sumus) ut possessor agelli
Diceret, haec mea sunt, veteres migrate Coloni
Nunc victi tristes, (Quoniam fors omnia versat:)
Hos illi (quod nec bene versat) mittimus.

* Óh Lycidas, a mitől soha nem féltünk, ime bétölt,
Meg kellett érnünk hajh! hogy földünk idegennek
Légyen birtoka, s azt harsogja fülünkbe parancsul
„E föld itt az enyim! takarodjatok ősi lakók el,
Óh mert felfogat s széthány a sors keze mindent.

S mint a hogy minden vér a szív felé siet, a többiek, a régiek is így futottak, így menekültek, így költöztek a török elől, a tűz elől, a vas elől az ország közepe felé s a mint elhagyták a széleket, mind inkább inkább kisebb körre szorult össze a magyarság.

* Lásd Rác Károly a „Ménésgyoroki gyülekezetről.“

A pap visszaterjesztette kezeit a völgyek, halmok felé . . . Megáldotta . . .

— Szép vidék, áldjon meg az isten! Ki tudja, lesz-e még magyar föld valaha.

III.

A VERES ZÁSZLÓ.

UJDSÓ Marczy, vagy a hogy a nép általában uevezte, a Nigro Gornik, mikor a titkos útra vezette Ivulyt, nem kötötte be a szemét, mint a hogy a mesékben szokás, még csak sűrű erdőkön, szakadékos sziklaszorosokat keresve sem vezette, — bujkálva titkon, csak a hegylakók által ösmert ösvényeken, hanem vitte nyílt országúton, falukon, városokon, magán Aradon is keresztül és pedig sebesen, alig pihenve valahol egy órára, mivel, a mint mondta, ráparancsoltak, sietős az újtok nagyon.

A Maroson innen aztán még sebesebben mentek, de jobban is haladhattak a sík földön. — Nigro Gornik kis mokánya megmutatta, hogy nemcsak hegyet tud mászni, hanem versenyt is tud futni a széllel, mintha csak gazdája nem csupán a Hasszánról tudott volna szólani, hanem a Buga Jakab bandájában is szolgált volna valaha, úgy néha-néha, csupa időtöltésből.

A vezető kalauzság nem hiába volt a mestersége, itt is tudta az utat jól, mindenfelé, hol semmiről sem nyerhet tájékozást, a pusztaságokon egymást keresztező kopott és nem kopott egyes, kettős, hármas utak pókháló-szálain össze nem zavarodott, ki tudta mindig választani az igazit.

Ösmert tüsköt-bokrot . . . tudta magát tájékozni éjjel is . . . Mert mentek éjjel, nappal, mivelhogy sietős az út, a mint mondotta.

Esténkint vagy keleten, vagy nyugaton, vagy az ég más tája felé fel-felütődött egy vörös fény, mely messze bevilágosította az égboltot, majd a feléig.

— Mintha valamely falu égne ott messze.

Nigro Gornik komoran hajtotta le a fejét, csak annyit felelt sötéten:

— Sokat gyűjtanak most!

— Óh, édes Istenem!

És eszébe jutott neki is, a másiknak is Berekút szomorú sorsa.

— És ki gyűjtogat és miért gyűjtogatnak? — kérde Ivuly szomorúan, bátortalanul.

Nigro Gornik vállat vont.

— Hát felgyűjtották, csak úgy, mint amazt is és a mint beszélük, lesz még több is, csak azért, hogy a hajléktalan népnek muszáj legyen oda menni, a hova parancsolják.

— Mit akarsz azzal mondani?

— Ijesztgetik, kényszerítik a népet a faluégetők.

A messze fény bevilágította az utat.

— Már tudniillik, a melyik nem akar menni.
Ivuly mélyen, szomorúan elgondolkozott.

Valóban, a merre jöttek a Maroson, mindenütt olyan sajátságos sürgést-forgást, olyan különös izgatott nyugtalanságot tapasztalt a falukban.

— De hát én mégsem értem ezt.

Nigro Gornik felemelte sötét tekintetét . . .

— Nem érted, uram? Hát a nép megúnta a sor-sát, fel van támadva mindenfelől.

— De miért van feltámadva?

— Várják az Arduleant és a törököt vissza, — mert azt mondják, hogy jobb sorsuk volt akkor. — A kuruczvilág lesz megint.

— Micsoda kuruczvilág?

— Hát tűz és háború! Igenis, azért gyűjtják a falukat, hogy a népet muszájítsák a lázadásba menni, a támadáshoz állani.

Itt aztán most már nem maradt többé egy sem.

Ivuly nézte, elnézte a felhőket ott fenn a magas égen, a mint azok a távolról torlódo füstgomolyok hozzá simulnak, beléjük hengergenek és a mint azoknak alja, azzal a megdöbbenő sárgás, szennyes fényvel világosodik be.

És nem nyugatról keletre, hanem a mint az csak ritkábban történik, mennek, hengeregnek a szennyes felhők keletről nyugat felé . . .

Ivuly ismét és ismét elgondolkozott, gondolkozott azon, a mit Nigro Gornik utóbb mondott. — Megütötte az a szó nagyon a fülét . . .

És a sötét éjben még ábrándozott arról.

— Kuruczvilág! . . . Kuruczvilág! . . . Vajjon lehetséges lenne-e még az?!

Majd egyet rántott a vállán.

— Eh, minek is arra gondolni.

Nem sokkal jobb, okosabb-e az a csendes, nyugalmas békesség, melyben boldogan, nyugodtan élhet mindenki családjának, a vagyont, melyet ősei reá hagytak, virágzóvá, széppé munkálja, szőlőt és kertet ültet, él jómódban, vadászattal és víg czimborákkal tölti idejét. A föld népe gazdagságban és okosságban gyarapodik, a templomokhoz a tornyot majd oda tolják, vagy újat és iskolákat építenek . . .

A paraszt mind emberségtudó lesz; nem lesz szükség sem botra, sem kalodára, nem lesz szükséges kibecsültetni és világba kergetni. — Okos lesz, nem fog hinni többé sem garabonciás diákot, sem boszorkányokat . . .

Áldozott Marczel emlékének is, könyeket törölt szemeiből.

Aztán szó a mi szó . . . Birtokaihoz is könnyebben hozzá juthat az ember.

Az udvari ágens úr azóta meg is kezdte a keresetet a commissiónál . . . Azt mondotta, csak hogy egy kis érdemet, bármineműt, csak valami kis érdemet tudna felmutatni, melylyel ő felségéhez a hűséget bizonyítaná, vagy valamely hasznos szolgálatot tenne, mely nagy összeget hozna a kincstárnak, vagy melylyel a kincstár nagy költségektől lenne megmentve.

Az arczához nyúlt; úgy érezte, hogy ég.

Azután felnézett, ha nem látja-e valaki, hogy pirul, hogy lángol az arcza.

Összeborzadt, pedig még nem is gondolt semmit, csak arra, hogy úgy látszik még is, mint ha csakugyan valami akarna történni, a mit másoknak sejteni sem szabad.

És aztán megint csak visszatért oda, — nem bírta elúzni sem szívéből, sem lelkéből azt, a mit Nigro Gornik mondott . . . Már látta a lobogókat, a fülébe sivalkodtak a tárogatók!

Kuruczvilág lesz!

A hajnal gyönyörű bíborszínben pirkadt . . . És azután ismét csak azt a látványt látta Ivuly, a melyet öt nap előtt a sz i sánczokról, — hogy messze, nagyon messze levő tárgyakat felemel, közel hoz a lát-határon a hajnal pirkadása is szintúgy, mint a nap szállása.

Csodálatos tünemény! Mintha csodák jelentenék előre, a mi jövendölve van.

Mindenfelől vándor népcsoportok izegtek, mozogtak azon éjszaki irányban, melyben ő haladt Mégis nehezen vásárosok azok, mint a hogy ő mondta. Feltűnnek, s a mint a nap emelkedik, letűnnek a lát-határon. Mert nagyon messze vannak.

A Nigro Gornik arczán is hajnal derült. — Vigyorogva, kárörvendve felelt a bámuló Ivulynak . . .

— No hiszed-e már? A föld népe az! Táborba szállanak.

Ivuly sehogy sem akarta érteni . . . Nigro Gornik tovább magyarázta . . . Széttérjesztette karjait és szilajodva felemelte hangját . . .

— Lángba borult az ország; a falukat mind elhagyta a nép; mind, bejárta azokat a télen a Matula . . .

— Micsoda Matula?

Nigro Gornik sajnálattal mosolygott és csodálkozott.

— Hogyan uram, te nem hallottad még hírét a Matulának? . . .

— Mit akar az a Matula?

— A nép szabadságát! — felelte büszkén Nigro Gornik, — azt, a mi azon a pénzen van írva.

— Micsoda pénzen?

— Mit tudom én? — Csakhogy tudok annyit, hogy jót akar. — Hogy álljon a nép a Rákóczi hűségére, kit az urak elhagytak, a némethez állottak, s most hoznak svábot, tótot, a kik minket kiszorítanak a falukból; újra osztják a határokat s azért jut most már a magyarnak, oláhnak kevesebb föld, mint eddig volt.

Erre aztán Ivuly nem felelt. — Mit is felelt volna? Hisz ő is csábúton volt.

A Krucsay ládáját kereste.

E közben újtök céljához is közeledtek. A hajnalon a délibáb egy nagy kastélyt is felemelt egy domb tetején, mely mellett két oldalon jegenyefák hosszú sora nyúlt el, mindenikök egy-egy toronynak tetszve a nagy távolságban.

A mint elveszett az a nap emelkedésével, úgy is-

mét előbukkant s mindig közelebb-közelebb jött, a mint a lovasok a közte és köztök levő távolságot fogyasztották.

Nigro Gornik arra mutatott.

— Az ott Versen!

— Micsoda Versen?

Nigro Gornik boszúsan csóválta a fejét.

— Eh domnule, te ma nem akarsz tudni semmit!

Az a hely az, a hová igyekezünk.

Oly bágyadtan, mintha csak álmából ébredt volna, s nem sokat tulajdonítva neki, felelt reá Ivuly:

— Vagy úgy!

Valóban máshol járt is az esze, szeget ütött fejébe Nigro Gornik a kuruczvilággal, nem hagyta többé nyugton, bár merre hajtotta fejét, bár merre akart gondolni, egyre szúrta.

És aztán egészen közelbe ért az a kastély . . .

Ujdon új, szép, divatos, emeletes épület volt az, nagy, magas, dúczos tetőkkel, a közepén a homlokzat egy emelettel magasabb, a két végén szintén egy emelettel magasabb tornyok, melyeken fényes bádog-buzogányok ragyogtak.

A két torony azonban azt árulta el, hogy régi épületből volt átalakítva.

A kastély homlokzatán nagy köczimer pompázott, a tetején hétágú koronával, az alján ágyúk, dobok, zászlók, mindenféle harci jelvények dicsekedtek a hősiességgel, melynek érdeme volt a szerzés alapja.

A kastélyt, a pompás nagy kertet kőfalak övezték,

melyeknek kapu-oszlopain óriási kövázák ékeskedtek, szép faragású virág-füzérekkel koszorúzva. Magán a főbejárás két oszlopán, — melyektől a kőfal hajlott félkörben vezetett a pompás épület felé, — két óriási oroszlán ágaskodott.

De mindenekfölött legszebb, legmeglepőbb volt az a két szép, hosszú jegenyefa-sor, mely a kastélynak a homlokát szabadon láttatva, egyfelől a bal, másfelől a jobb sarkon eső toronytól rézsútos sugárban, messze elágazott a gyönyörű rónára.

Most kezdett éppen a levelök hasadni, de a nyárfák sajátságaként a sűrű bimbók, már vidoran zöldeltek messziről.

A legsajátságosabb pedig a két sor fánál az volt, hogy egyetlen egy híjja sem volt az egymástól pontos távolban kimért ültetésnek. Megeredt, midőn elültették, s megfogamzott mindenik; mintha hirdetnék, hogy az ültető gazda családjá századokra fog itt gyökeret verni.

Gazdájok éppen nem félhetett tehát a jegenyefákhoz kötött babonától, hogy a ki ülteti, annak magva szakad, hogy a föld nem marad meg a második nemzedéknek, hanem idegen kézre száll. — Örök időkre látszott ott készítve lenni minden.

És aztán mégis igaz lett, a mit azokról a fákról susogtak.

Mikor az udvar-kapuhoz értek, Nigro Gornik ismét megszólalt:

— Ime uram, itt vagyunk. Ez a kastély az, a hova

jönnünk kellett. Valaha a régi, híres Szenttornyayaké volt.

— A város pedig, a melyet itt látsz, egy jó lódu-lóra, az Szenttornya városa. Amott messzebb, az a kis falucska, Dánfok faluja.

Az udvaron leszálltak a lóról. Ivuly előbb meg-bámulta az új korszak módos külső pompáját, azután végig nézett magán. Szinte röstelkedett, hogy ilyen sze-gényesen jelenik meg ilyen nagy úr előtt.

Azonban a szíves-látás, a figyelem, melyben mind-járt az udvarba léptekor részesült, feledtetett vele min-den zavart és teketóriát.

Három-négy zsinóros hajdú sietett elébe. — A lovát vitték, motyóját vitték, magát is úgyszólván vit-ték a tenyerükön . . .

Éppen úgy mutatkozott, mintha csak várva-vár-ták volna.

Vitték először a vendégházba. Ott lerázhatta az úti port, leoldhatta a tarsolyt, a sarkantyút. — Aztán vitték a palotába, az elfogadó nagy terembe, melynek fala csak úgy ragyogott a czifra festésektől, aranyos faragásoktól. Mindezt oly sietve, oly gyorsan tették, mintha gondolkozni való időt se akartak volna neki hagyni.

Ivuly pedig megadta magát világjáratlanságában s azt mondta: Most így a szokás, hát hadd legyen.

Mindegy, csak legyen sikere idejövetelének. Csak czéljához érjen vele. Csak tudjon ez a nagy úr azokról az iratokról, melyeknek révén birtokaihoz jut. A Krucsai

ládájáról. Már útja meg van jutalmazva. — Hogy pedig tud valamit és akar valamit a rejtélyes fél gyűrűn kívül, az is gyaníttatja, hogy nagy kapzsiság hírében áll ez a jó úr.

Hej. Csak ő maga volna megmondhatója annak, miként és miből épült e pompás palota, mikor még csak az édes anyja idejebeliék hírére se hallották familiájának.

Meglehet, hogy az ő dolgából is hasznot akar magának húzni. Abben az időben nem volt ritkaság, hogy egyesek más messze vidéken lakó családok iratait kaparintották magukhoz, mondván, hogy zálogban őrzik, nagy összegekért, sokszor egy-egy falu birtokáért adták ki.

Gaz orv-kompániák alakultak elszegényedett, tehetetlen családok kirablására, kiknek keze, titkos cselészövényes működése messze elhatolt.

De hát Hernády hogy jutott híres labancz létre e kuruczos dologba? Mi összeköttetése lehet itt? Volt-e valaha útja Belgrádon? A Dumit Hasszán harambasa és a belgrádi rác asszony fordultak meg az eszében.

S a rejtély úgy összebonyolódott előtte, hogy nem tudott benne eligazodni.

Mi összeköttetése lehet egy ilyen gazdag, fényesrangú nagy úrnak az oláh-török rabló-vezérrel, kinek haramia-csapatai folyvást nyugtalanságban tartják a szörényi hegyes vidéket, és egy rác boszorkánynyal, kinek minden ismerete a magyarokról legfőlebb a Száván

a Czigányszigetig, a Dunán, a hol a dereglyék jártak, az ó-borcsai csárdáig terjedhetett?

És még hozzá, ha ezekkel lenne összeköttetése, akkor az ő urának ellenségeivel, a törökkel czimborálna.

Nem ért azonban reá erről hosszasabban tanakodni. Nem volt ideje maga körül mindent szemügyre venni.

A kastély ura a nagy szárnyas ajtón egyszerre csak nesztelenül előtte termett.

Furcsa kis emberke volt az. — vagy a mint a pribojszai nagyasszony nevezné, — furcsa kis kreatura. Alacsony, de vállas. Félig magyar, félig német. Egyenes gallérú, takaros rövid mente volt rajta zöld posztóból. zsinórral, sujtással és prémmel, — de már a mellénye sárga selyem, hosszú német mellény volt, kivarrás helyett benyomott szövött habos virágokkal és zsebekkel; a derékig símán testhez állt, öv nélkül, mely helyett a nyakán volt nagy műgonddal felcsavargatva egy finom, széles, fehér nyakkendő.

Finom, csinos és drága volt rajta minden. — Bizony ez volt az igazi mostani úr, nem ő.

A mint a prémes sinkót letette a fejéről, nem hullnak le vállára göndör fürtei, nem állott föl középen az üstöke magyarosan, hanem egy-egy hurka, úgynevezett vukli mereszkedett a füle mellett.

Egészen csupaszra volt borotválva. Nyájas mosolygása, melylyel a vendéghez közeledett, annál jobban meglátszott. Arczának minden vonása elveszett e mosolygásban, csak nagy, húsos orra nem.

Ivuly elképedt a magyar nagy úr láttára. Az első pillanatra azt hitte, hogy az ő kis púpos németje áll előtte. A kis furfangos, csábító ördög.

Hogyne. — Ezek a borotvált ábrázatok olyan nagyon hasonlítanak egymáshoz, oly igen egyformák, akár a kopasz fejek, vagy a térdek kalácsai.

Csak elbámult reá. Nem, nem. — Még sem az volt, de csak olyan csúnya. Mintha csak édes testvérek lettek volna.

Nyájaskás, édeskés volt, akár amaz. A mi Kukumusz volt németnek, az volt ő magyarnak. Ez a nyájaskodás is vele jár hát a módival. — Azelőtt azt hizelkedésnek vették. Azelőtt ez szolgálai volt, most ez az uras.

A nagy úr könnyedén eléje jött. Forrón, udvarias barátsággal nyújtotta felé mindkét kezét, megfogta öveit és megrázogatta.

Szinte csodálni való volt ezektől a beretvált ajkaktól. Jó magyarsággal üdvözlé:

— Isten hozta, kedves öcsém-uram.

Ivuly összeütötte a sarkát és meghajtotta a fejét.

A nagy úr nevetett.

— Persze, öcsém uramat is a szép asszony gyűrűje hozta hozzám, a birtokairól felvilágosításokat szerezni, mint már másokat. — Mert ne gondolja ám, hogy egyedül áll. — Mint látni fogja, voltak már többen is.

Ivuly felelni akart.

— Ne gyúljon fel az arcza, ne mentegetőzzék. Szeretem, hogy eljött.

Azután még jobb ízűen nevetett és folytatta:

— Fene egy asszony, hogy ilyenekbe avatkozik, mint egy prókátor, s különösen ilyen reacquisitionalis ügyeket tesz magáévá. Persze ilyenekből, ha nem csordul, cseppen egy kis közbenjárási díj . . . Sokszor egy falu vagy egy határ . . . Van esze neki . . . he . . . he . . . he. Egy egész társasága van neki ilyen ügyekre, he he he!

Nagyot kaczagott.

— Hanem ez egyszer öcsém uramnál, úgy-e, sokkal nagyobb a díj, mint másoknál. Nem tudom mit vétett neki, uram, hogy semmit sem akar kevesebbet, mint a felesége lenni. He, he, he.

Ivuly meghökkent . . . Gyorsan ismét reá nézett, ha vajjon nem-e a kis púpos áll előtte.

Az meg folytatta:

— Komolyan akar, — erőnek erejével . . . nem nyugszik addig.

Ivulynak arcán egyszerre olvasható lett, a mit belől érzett . . . A nemtetszés, a bizalmatlanság, ellenében annak, a mit már a mosolyok kezdtek benne melegíteni.

Hogyan, hát ez a nagy úr is annak a rossz pávának lenne kerítője . . .

A nagy úr észrevette s rögtön másféle mosolyba alakult az arcza.

Nem így kell ezzel bánni.

Tehát másként.

Ho! ho! Egy asszony miatt nem szabad a körmei közül kisiklani.

Megsimogatta az arcát és kaczagott jóízűen.

— Ejnye, beh megijed öcsém uram egy szép aszszonytól.

Azután hirtelen más hangot vett föl, komolyat, határozottat, de azért arcza nyájas, barátságos maradt.

— No, no! Hagyjuk a tréfát. Csak is azt akartam megmutatni öcsém uramnak, hogy minden dolgát, minden lépését ösmerem. Elég a tréfából, a bolondságból, a német komédiából ennyi. Most már azt fogom kedves öcsémnek megmutatni, hogy nem hiába bolondítottam ide.

Hosszasan, édesen szemeibe nézett, mintha lelkét, szívét venné vizsgálat alá. Abban a bátor, nyílt tekintetben az őszinte, szelid szemekben akarna olvasni.

Legalább így mutatta.

Óh, oly könnyű ezeket rászedni.

S még egyszer, s még melegebb szívességgel meg-
rázogatta mind a két kezét.

— Öcsém, édes jó öcsém!

Elérzékenyült. Majdnem könybe lábbadtak a szemei a nagy jószágoskodástól.

Rámutatott a sarokba egy szép medvebőrre.

S nagy, meleg megindulással kérdezé:

— Tudja-e, mi van ott?

Ivuly habozott . . . Hernády csak folytatta:

— Hiszen ezért hívtam, ezért vártam. Ott van minden boldogságunk, minden jövőnk . . . remény-
ségünk . . .

Ivulyt meghatották a megindulás meleg szavai,

ismét reménylett, ismét várt a meglepő fordulat sebe-
sebb forgásba hozta szíve vérét.

— Ah. Talán csak nem . . . kérdé reszkető ajak-
kal . . .

Hernády boldogan mosolygott.

— De igen is . . . Óh igen is . . . A Kruzsai lá-
dája van ottan . . .

S mint a ki nagyot mondott, egyszerre megpihent,
homlokát a meghatottságtól s szemeit — mintha csak
könyök lettek volna bennök — a könyektől törölgette.

S mosolygott ismét kedélyesen, még hozzá tréfás
célzással, mint a ki meglepetéseket akar sejtetni.

— Lássuk tehát a felvilágosításokat, a melyeket
öcsém uramnak adnom kell.

Oda vezette kézen fogva s a medvebőrre mutatott.

— Emelje ezt föl, öcsém uram. Győződjék meg,
hogy alatta van a vasláda. És az a vasláda ugyanaz
az igazi.

Ivuly szót fogadott.

— Ugy-e, ezt senki sem gondolta volna. Mindjárt
még jobban fog csodálkozni.

Most lehajolt maga, — megpattantotta a fedélzár
titkos rúgóját. A fedélen a koszorúval körített egyfejű
sas megfordult. A kulcslyuk előtt. Hernády felnyi-
totta a ládát, s egy kemény barna bőrhüvelyt vett ki
onnan, mely hosszúkás volt ugyan, de csak olyan vas-
tag csomag, hogy könnyedén elfért a kezében.

Oda tartotta Ivuly elé.

— No hát, úgy-e nem mondhatja öcsém uram,

hogy bolonddá tartottam? Ime itt van. Ez a karánsebesi protocullum.

Ivuly örvendve ismétlé:

— A karánsebesi protocullum.

Hernády lehúzta a hüvelyt. Régi megbarnult irat-csomag volt az, a mit kivett belőle.

— Ime olvassuk mindjárt az elsőt: Anno 1561 Registrum Subsidii Sacratissime Caesare ae Regiae Majestatis Fernandi I. in Comitatus Chanad, Zarand, Orod, Krassov, Serin ac Temes per Egregium Stephanum Földváry dictatorem. Azaz: Ő császári királyi felsége I. Ferdinánd hadi járulékaival az 1561. évben Földváry István rovásoló által történt összeiratása Csanád, Zaránd, Arad, Krassó, Szörény és Temes megyékben. Ime lássa, ezen összeírással bizonyítani lehet, hogy akkor öcsém uraimnak a fentnevezett vármegyékben hol és melyek voltak birtokaik, mert benne meg van írva.

Fordított néhány levelet.

. . . Itt mindjárt pagina 22. fogja találni Ivulár. Nicolai Ivuly. Zsidimicz. Nadvag. Saka hasonlóan Ivuly Miklósé. Tomás Ivuly Miklósé, Berekút Ivuly Miklósé és Édenffy Istváné. — Aztán Teöperek Lastorgány, Tompa, Bak-Tornya s a többi, egyik úgy, mint a másik, öcsém uramat illeti, egyik atyáról, másik anyai nagyatyáról.

A nagy úr ismét mosolygott, sőt most már majdnem vigyorgott.

— No lássa! Ugy-e szép dolgok? Persze szebbek volnának a nyomtatékkal. Lássuk tovább. Ezek itt su-

vaklini Petrovich Péter adománylevelei. Eredetiek. Ez itt az aradi káptalan pecsétje. — Emez Izabella királyné nevével kezdődik. Egyik 16, másik 20 faluról szól. Csátya, Pél, Barátháza, Kovácsi, Panád sat. Ki tudná mindazokat elszámolni? S ezek mind, mind öcsém uramat illetik.

És kiterjesztette az iratokat a nagy úr az asztalra. Ivuly szent áhitattal bámulta azokat s csak úgy ette a szemeivel. El volt érzékenyedve, szerette volna megcsókolni őket, melyek őseiről szólnak.

Ekkor a nagy úr a csipőjére tette a kezét.

— Hanem hát édes öcsém, mind ez hiábavalóság, mind ez haszontalanság, mind ezeknek semmi hasznát nem lehet venni azon egyetlen nélkül, mely még itt a láda fenekén van. Mert, édes öcsém uram, nem a német asszony keze az, melylyel birtokaihoz juthat, nem is hosszas pörösködés, melynek végét bizonynyal életben akkor sem éri, ha felét elosztja vagyonának, hanem az egyetlen hatalmas eszköz itt van még ebben a ládában, azt olvassuk el, a mi arra van írva.

Furfangosan mosolygott.

Benyúlt a láda fenekére és ismét kivett egy bőrhüvelyt, de most már nagyobbbat. Két karján kellett azt az asztalig vinni.

Itt kibontotta gyorsan.

Gyönyörű élénk vörös selyem volt az. Csak úgy ragyogott az arany czifrázatoktól és arany bojtoktól.

Megfogta az egyik végét.

— Fogja csak meg a másik végét és húzza ki.

Ivuly engedett.

— Így ni.

Ivuly csak ámult, bámult.

Egy hosszú, nehéz veres damaszkselyem lobogó tünt elé. Két ágú, mint a fecske farka. Vértörös, mely szín már magában is ingerel.

— Nézze csak, mi van reá hímezve aranyos betűkben.

És a nagy úr elolvasta neki nagy gyönyörűséggel:

„Dulce et decorum est pro patria mori.“

Ez aztán meglepte nagyon, megbolondította, elvette az eszét, mint a hogy elébb az élénk vértörös szín szemeit megkápráztatta.

— Tudja-e, kinek a zászlója ez, öcsém uram? A Forgách Simoné, — vagy akár a Károlyié, mindenestre a Rákóczié . . .

És most már mind a két kezét rátette a csipőjére.

— Most már hát látott mindent, öcsém-uram. Itt vannak előtte a régen keresett iratok. Talán azt is sejti, miért akartam öcsém-urammal találkozni. Gondolkozék csak egy kicsit.

Ivuly előtt ott heverték az asztalon a régen keresett, régen óhajtott iratok, melyeket hajdanában a gondos Krucsai bevitt Temesvárra. Vagyonának, birtokainak alapja ott hevert előtte, melyekkel bizonyítani lehetett. Nem volt egyébre szükség, hogy könnyen hozzá juthasson, mint kezet nyújtani annak a német asszonynak mint a hogy ez a Hernády is gúnyolja vele, beállani abba a fosztogató kompániába s megosztozni velök a

prédán atyafiságosan. Nincs egyéb ára, mint nevét odaadni, hogy azzal azt az asszonyt a porból újra felemelje. Nincs egyéb ára, mint hátat fordítani annak a zászlónak, melyhez ifjúságában esküdött.

Keserűen mosolygott.

— Nem volna egyéb ára.

Szomorúan bólintott fejével.

— De hamar feled az ember.

A szívéhez nyúlt.

Hát annak a szegény leánynak az emlékezete semmi. Lemondani, örökre szakítani az egyedül édes érzellemmel, mely szívét álmokba ringatta, boldogította.

Hát egy hervadt erdei vadvirág, melyet a szívére tesz emlékül az ember, hát az semmi!

Szegény ember. Biz az semmi.

És nagy két könnycsepp lopódzott a szemeibe.

Azért sem semmi.

Mit érne neki most már gazdagság, vagyon, szerencse, ő nélküle . . . Nem fogja őt pótolni neki semmi.

Ott állott az iratok előtt, de nem azokat látta most már szemeivel, hanem azt a hervadt virágot. A mi körülötte volt, nem látott azokból semmit, csak a mik ábrándjaiban jelentek meg neki. És soha sem érezte jobban boldogtalanságát.

A kis csábító ördögöt sem látta, a ki előtte mosolygott édeskésen. A kis keresztos pók, a ki azt lesi, ha bele akad-e már hálójába az áldozat.

Kezét nyújtotta felé és édeskés hangon törte meg a csendet.

— No öcsém, már gondolkozott eleget. Mire határozta magát?

Ivuly letörölte szemeiből a könnyeket s a nagy úr felé nyújtotta a félgyűrűt . . .

Az arczára is rá volt írva a harag, de ki is fejezte.

— Nem akarok róla tudni semmit.

A nagy úr majdnem haraggal visszalökte a kezét.

A patvarba, hiszen nem a német asszonyról van itten szó, ne arra felelj, hanem arra, kell-e neked ez a szép piros zászló. Odaadjam-e? ki akarod-e tüzni. Akarod-e lobogtatni. No hisz érdemes volt neked gondolkozni. És a kis ember tűzbe is jött e szavainál.

Ivuly bánatosan megcsóválta a fejét.

— Óh, kedves bátyám, ki volna most olyan boldog, hogy felkelő had nélkül akarjon támadást indítani.

A nagy úr megcsóválta a fejét és újra elővette azt a boldog titkos mosolyt.

— Felkelő had nélkül, azt mondja öcsém uram? Én meg azt mondom: nem felkelő had nélkül, hanem nagy hadsereggel, az egész országgal.

Egy kis szünetet tartott, azután egészen eláradva szónokolta neki.

— Tudja meg, öcsém uram, hogy e pillanatokban az egész ország egyszerre, minden vidéken ribilliónak indult.

Ivuly ámulva nézett reá s gondolkozott azokról, a mit útjában látott és hallott. A Harambasa, a rácz boszorkány, a Stambulba járó kalmár Numaszterly.

És a kis ember csak szónokolt előtte.

— A szegény nép megúnta a bilincseket, a nyomorúságot, a nagy hajszát az úrszolgálatban, a vallás-üldözést, az égbe kiáltó porczyót, katonai kinzást, boszszantást és zsarolást.

Ivuly csak bámulta.

Meg nem állt, folytatta tűzbe jöve, bele hajtva magát a lelkesedésbe.

— A Kárpátoktól le a Dunáig, síkon úgy, mint a bérczek között. Rác, tót, oláh, rusznyák, magyar, mind fel van támadva. Az igaz, hogy ez mind csak szegény paraszt nép még, de követni fogják a nemesek, az urak mind, mind. Ezt a szegény, vért, verejtéket izzadó, kenyérkereső népet.

S tette utána — az igaz, csendesebb, fojtott hangon, de tüntető melegséggel:

— Követni fogjuk mind.

Ivulynek mind sebesebben dobogott a szíve, s önkéntelen ismételte magában:

— Ezt a szegény izzadó, kenyérkereső magyar népet. Ezt a szegény magyar paraszt népet bujdosásában, nyomorúságában.

Ah! Hogy megsajnálta, hogy meg tudta könyezni és érezni, lelkesülni érte.

Óh, hiszen a szegény parasztleány, Marczel is úgy veszett el paraszt nyomorúságában, védő, pártfogó hiányában.

Hernády csak beszélt, csak szónokolt előtte nagy tüzzel; alig hallott abból már valamit, forrott a szíve, zúgott a feje, az arcza gyúlni kezdett. Hernády elérte

a czélját. Az elevenre, a fájó elevenre tapintott. Leste, látta az alkalmas pillanatot a vonásokban.

Ekkor kitérta karjait, oda veté magát Ivulyra,

a keblére ölelte. Örömtől, lelkesüléstől fuldokolva, nem beszélte, hanem kiabálta neki:

— Ezért hivattalak. Értsd meg végtére. Erről akartam veled beszélni, szintúgy, mint több másokkal.

Ivuly még nem ocsudott fel álmából egészen.

— Mit bámulsz! — rivallt reá hatalmas hangon — hogy az én szájamból hallasz ilyen hangokat... Vannak az életben dolgok, melyeket helyre akar hozni az ember.

És szomorúan bólintott reá a fejével.

— Hja! Hja! Én is kuruczból lett labancz voltam úgy-e, valaha . . .

Még szomorúbban mondta utána:

— Megbántam, keservesen megbántam.

Megragadta kezét és az ablakhoz vonta magával, kimutatott az udvarra s kérdező büszkén:

— Tetszik-e neked, a mit látsz?

Hús fiatal lovas állott ott mentésen, kardosan, tarsolyosan.

A nagy úr most már gyorsított rohammal folytatta a csábítást:

— Csak zászlójuk és vezetőjük nincs még.

Ivuly elérzékenyülve nézett szemeibe s boldogan visszamosolygott reá.

Hernády gyorsan a keblébe nyúlt, egy iratot ragadott ki onnan. S mintha e cselekménytől érzékenyedtett volna el oly nagyon, megkapta Ivuly fejét, megcsókolta homlokát.

— Nos hát ezt olvasd . . .

És könnyes szemeit törülgette.

Ivulynek ideje sem volt szétszedni. Nost már tisztán láthatta, hogy minden más csupán ürügy volt. Egyes egyedül ezért volt ide hivatva.

Kezében megreszketett az írás. A világ elhomályosult vele. Szemei tele futottak meleg könnyekkel, keble elfogult és nem könnyült meg azzal a nehéz, de jól eső sóhajjal.

Ah. Olyan boldog volt.

— Ez az ő levele. Az ő írása.

S nem tudott, nem bírt habozni. Megszédült, rajongó lett, megbolondult.

Ah, meg kellett a férfinak támaszkodnia, hogy ne inogjanak tagjai.

Bizony ő is törölgette a szemét.

S jól esett neki, mikor látta, hogy a másik is azt cselekszi. Sőt amaz nem is éri be egy pár könnycseppel, selyem keszkenőjét kell elővennie.

Ivuly csak nézi az írást, ah, nem lehet attól olyan könnyen megválni, le nem tudja tenni a kezéből.

Valóban az volt. Azok az erős vonású kerek betűk. A fejedelemnek dicsőséggel beragyogott neve, tulajdon aláírása. Aztán a koszorúval övezett sas is ott volt. Még ugyanazon pecsétnyomó, mely Ebeczky uram kezén állott valaha.

Csak egyet mulasztott el Ivuly. Nem vizsgálgatta s nem is vette észre, hogy a régi dátum van rajta kiigazítva.

És megjelent lelki szemei előtt a régi szép idők fényes emléke, melyről a régiek beszéltek. Megjelent a saját hazájában bujdosó nép, az elpusztult déli vármegyék, s az egész szegény magyar haza, melyet idegen népek özönlének el s tesznek tulajdonukká.

Akkor kérdezte éppen Hernády tőle:

— Tehát mi van abban az írásban, öcsém uram?

Ivuly most már állásba tette magát s úgy felelt:

— Az van benne, hogy ültessen föl kegyelmed bennünket.

Szegény Ivuly, nem is tudta, nem is gondolta, milyen igazat mond, csak hogy olyan értelemben, mely szabadon van németből fordítva.

A nagy úr is most már tekintélyes, fontos poszturába tette magát, rendeletet osztott Ivulynak, mint egy generális.

Az igaz, az kezdte:

— Készen állok, parancsoljon velem.

— Hát legelőször is a titok szentsége, öcsém uram, egész addig, míg a dolog nyilvános lehet. Addig pedig lóra ül kegyelmed, a mint mondta. A húsz lovas élén a Kőrös völgyébe megy. Boros-Jenőn túl Buttyin alá. Izenetemre oda fog csődülni az érmelléki, báródsági, a bihari, az aradi nemesség. Ott titokban csapattá, majd sereggé alakulnak s várják parancsomat, hogy Gyula, Arad, vagy Temesvár alá jöjjenek-e, mert akkorra mind a három vár a kezünkben lesz. Így megyünk aztán a fejedelem elébe.

Ivulynak nem a szeme, de még a lelke is ragyogott e szavak hallatára.

Hej, nagy dolog az a hazaszeretet, az a szabadságszeretet; benne van az a magyar vér, a hús, az izom minden porcikájában.

A mint meggyúlt, égett, lángolt: már repült volna

— Hát az írásokat itt hagyja, öcsém.

Gondol is már írásokra az, kinek kard van a kezében.

Milyen más gondolatokat, vágyakat támaszt egyszerre egy hüvelyéből kivont kard.

— Jó helyen voltak azok az iratok eddig is, felelé vissza, hadd maradjanak itt továbbra is — addig.

Olyan édes, olyan nagy, olyan boldog szó volt az, — addig.

A gyönyörű, a szépnek álmodott jövődöt jelentette az.

IV.

AZ ELSŐ CSÓVA.

VULY repült, nyargalt, vágatott, kergette habba a lovát a szép, tüzes paripát, melyet a jó asszonynénje ajándékozott neki. A ki csak elindulni látta, csak azt gondolta, hogy nem ér annak senki nyomába. A délczeg húsz lovas is alig bírt utána vágatni. Csak úgy repült atánuk kaczagányuk.

Pedig minden, a mit az az ember, az a nagy ember, az a nagy úr mondott, mutatott neki, hamisság volt, csalárdság volt az utolsó szóig, az utolsó betüig. Háló, mely arra volt kivette, hogy benne fennakadjon.

Ki volt ez már neki vetve régen, még Belgrádon, még az útban, régen folyik már a kerítés munkája, vagy így, vagy úgy, de sikerülni kell annak. S mind csupán azért, hogy a megnótázottnak birtokán a gaz kompánia osztozhassék.

Mikor majd lehet és kell ez iratokat használni, milyen dicső, milyen könnyű lesz kimutatni az elkobzandó jószágokat. — A törvény a feladót abból jutalmazza. Azt is könnyű lesz számon venni, — elárulni, feladni, kik az országban még elégedetlen háborgók, kiket kell tehetetlenné tenni. A ki Ivuly szavára, hírére, lóra ül, most az mind elárulja magát.

Nézett utána a nagy úr és messze, messze elnyúltak tervei.

— No, ezt ugyan belekergettük.

A mint Ivuly már messze elvágatott a jegenyefasoron kívül, a nagy úr mosolyogva nyitotta be a nagy szárnyas ajtót, mely a belső szobák felé vezetett.

Beszólt. Intett, hogy jöjjenek. És aztán egybegyűlt a gyönyörűséges kompánia.

Lichtschein bárónő talán soha sem volt szebb, mint most, a mint a magassarkú czipellőjében elől két oldalt felhúzott, csipkével diszített pompás, fényes ruhájában kilépett. Maga a nehéz selyem, de a pompás kivarrott virágok is csak úgy ragyogtak. Darázs dereka hihetetlen karcsúságra volt összefűzve, gyöngy karjai vakítóan fehérlettek a bő ujj csipkéinek dús redői közül, a gyöngy sorok hó nyakán sötéteknek tüntek föl.

Mindenekfölött legigézőbb és legcsábítóbb volt mosolya és a piros csokor parányi czipellőjén.

Pompás volt, ragyogó, mintha csak tánczvigalomra készült volna. A nagy úrnál meg akarta mutatni, milyen nagy úrnő tudna ő lenni parádében.

S ez mind hiába volt.

Nem is láthatta azt, nem is mutathatta meg magát annak, a kinek kedvéért így felöltözött.

Még akarta magát mutatni így is.

Hernády finom gavallériával udvariasan eléje ment az ajtóig, karjába vette, oda vezette az ablakhoz, hogy a harmadik, ez a nagy kamasz rácz paraszt meg ne hallja, a mit beszélnek.

Még egymás közt is intrikáltak.

— Megtörtént — suttogta titkolózva a fülébe. — Ime, most már egészen elkészítve a kezébe adom. Boszút is állhat rajta tetszése szerint. Ha akarja, agyon ölelheti szép karjaival, akár pedig a vasszeges szűz karjaiba dobhatja. Már reparálják Budán.

És nagyon jóízűt nevetett ennek a kegyetlen tréfának.

A bárónő az egyetértés jelzéseül csintalanul meglegyintette arczát a legyezőjével.

— Majd meglátjuk.

Azután kivette karját a Hernády karjából, — nem bírta indulatát leküzdeni, könnyebb volt neki, hogy a bosszú villámait röpítette utána. Azzal az ádáz indulattal nézett utána, melyet csak a szerelem édes csókja engesztel meg — mely soha, még a halálban sem tud másképp kibékülni.

A megsértett női hiúság engesztelést sóvárgó bosszúszomjával nézett utána hosszasan.

Ez a gyűlölet a szerelemben.

Vagy meghalsz, vagy enyém leszesz.

Mikor az ablaktól megfordult, a nagy úr már

nem volt ott. Éppen akkor tette be maga után az erkély ajtaját, a hova kilépett.

Az erkély a kastély egész homlokzatán végig elnyúlt. Mert itt a szemet nem korlátozta semmi, mért-földekre el lehetett látni róla.

A nagy úr végig-hosszig sétált rajta, s hol az egyik, hol a másik végén állott meg. Önfelédten bámult a távolba. A jövőbe. Elmélyedt gondolataiba, némán, mereven.

A bárónő nézte és látta, hogy a mint megáll, még csak meg sem fordul és nem is gondol arra, hogy visszajőjön.

— Magunk vagyunk, szólott ekkor gyorsan.

Ez tetszett neki, mert arca ismét mosolygóvá vált, lábujjhegyen, kecsesen sietett Strba János felé.

Ajkára tette ujját.

Figyelmeztette, hogy nekik is van, nekik is legyen külön titkuk a harmadik elől.

Odaintette magához.

Csalfán mosolygott, csábosan, a szemei tele voltak tüzzel, lánggal.

Strba János szentül hitte, hogy ő tudja, miért égnek.

— No jere elő Hasszán basa, vagy ha jobban szereted, nem sokára dombegyházi Csorba János. Most hát már tudsz egészen, mindent. Elhoztalak, beavattalak a legfőbb titkokba. Most már hát tudod, mit csináltál, miben működteél eddig. A nagy lázadás, mely Magyarországot lángba fogja borítani, készen van, meg-

indult. A Maros és Kőrös köze már talpon áll, — már táborba száll. Mindent tudsz. Hiszen bele folytál, a terveket együtt vitattad meg a fővezérrel. Tudod, ki mit csinál, ki hova megy, ki mily állást foglal el, kinek mi és hol lesz a teendője. A csapatok melyik szóra, mikor fognak indulni. Melyiknek milyen a rendeltetése. Tudod, mikép lesz egész váratlanul megtámadva Gyula vára, miként lesz elfoglalva Arad és Temesvár kardcsapás nélkül. Egy szóval tudod ennek az egész ribillió-nak minden legkisebb csínját-bínját, tudod embereit, a kik intézik — most hát megmondom neked, hogy éppen az, mert ezeket tudod, az fog nekünk módot, alkalmat nyújtani arra, hogy gazdaggá legyünk, hogy nagy vagyont szerezzünk.

Hirtelen körüljárta a szobát, azután visszament Strbához, nagy lélekzetet vett, úgy folytatta:

— Most hát már, mikor minden készen van, mikor sem eltitkolni, sem eltagadni nem lehet többé, — megmondom neked az utolsót is, a mit ígértem, a legnagyobbat, a legfontosabbat. Az egész dolognak a kulcsát. — Megadom a legokosabb tanácsot, megmondom, mit kell cselekedned, hogy az egész dologból a legnagyobb érdem, a legtöbb haszon a tied legyen. A mi által nem csak nagy vagyont nyersz, de nagy rangot is szerzesz magadnak. A fő, hogy első légy, meg ne előzzön abban senki.

A fejével oldalt intett.

— Ez sem, a ki oda kívül áll. — Ne is sejtsem ő semmit.

Furcsa. A másik is éppen arról gondolkozott odakünn az erkélyen, hogy maradjon ő maga a gazda.

Emezek mindketten óvatosan az erkély felé néztek.

Amaz nem mozdult, ott állt folyvást egy helyben az erkély balsarkán.

Strba János figyelt, de neki is volt valami gondolata.

A szép Miracule gyöngéden megfogta kezét.

— Óh, lelkem, ne gondold, hogy az által vergődöl valamely magas állásra, rangra, hogy itt most egy kis vezér-szerepet játszol. Olyan formát, mint a Péro. Ő ott Aradon, te itt, a nyílt mezőn. Jók lesztek kezdőknek, mint a sánczmászók, a ki első feldugta a várfalon, annak leütik a fejét. — Ne félj, majd mikor a parasztnép sikerét látják, elő fognak jönni rejtekeikből a magyar urak, előbb a kicsik, azután a nagyok, a hatalmasak, kik eddig hallgattak, ők kerülnek majd fölülr, ők szájaskodnak majd legjobban. Kiveszik a zászlót a kezedből. Úgy bizony. Maguknak fogják a szabadság diadalának minden sikerét, érdemét tulajdonítani. Neked pedig s valamennyi rácz fajtádnak azt mondják: Menj dolgozdra. Mi közöd neked ehhez a földhöz, te csak egy jövevény, egy most jött rácz vagy, örülj, ha százával őrizheted a sertést és nem szolgálsz robotot.

Strba összébb vont a szemöldeit, a szép asszony folytatta:

— Bizony kevélyek azok a magyar urak, még ha parasztok is, nem adnak azok itt a te fajtádnak se külön országot, se vajdaságot. Azt ugyan hiába várod.

Hogy tehát te küzdjél a magyar szabadságért, az nem módja se a rang-, se a vagyon-szerzésnek. Hanem figyelj ide, majd megmondom az igazit.

Ismét nagy lélekzetet vett.

— Hiszen kezdettől fogva is csak ezt akartam veled, mikor megtudtam, hogy az elégedetlenek közé tartozol.

— De beszélj már, az Isten áldjon meg.

— Örülök, hogy türelmetlen vagy. Tehát halljad. — Ime látod, tudod, a mit kevesen tudunk, — hogy most már nemcsak a parasztság, hanem a nemesség is részt fog venni a lázadásban. Tudod, hogy az Ivuly László fogja őket összegyűjteni a Körös völgyében, Vojvogyinen, Butyinnon túl. Tudod az erdőt, a hegyet, a völgyet, a vadász-kastélyt. Mind fogod tudni egytől-egyig, a ki ott lesz. És ha akarjuk, a vagyonukat, régi törvény szerint, megszerezhetjük. Mert van ám olyan törvény, hogy a felségárulónak, lázadónak a vagyonát az kaphatja, ha kéri, a ki . . .

A szép asszony elhallgatott s várta, hogy Strba találja ki a többit.

A komor Strba János arcán a mosolynak egy sugára futott át, de a kicsinylésnek, a gúnynak mosolya volt az.

Durván felelt, söt pimaszul.

— Szegény ez mind, mint a kutya.

— Az nem úgy van, vannak közöttük jó gazdagok. Sőt Ivulyra magára dúsgazdagság vár. Óh, mi már régen tudjuk ezt, régen számítunk reá. Ez már Bécsben

el van intézve. Az ágens viszi a dolgot. Minden jószágát meg fogja kapni. Azután lesz rá gondunk, hogy nyomban el is veszítse.

Strba csóválta a fejét, alig értette ezt a furfangot. Miraluce tovább magyarázta:

— Miután mi szemet vetettünk erre a vagyontömegre . . .

Strba János türelmetlenkedett.

— No de süsd ki már egyszer, mit kell hát cselekednem.

A szép asszony átfonta karját a komor ember nyakán, egy pillantást vetett az erkély felé, aztán gyorsan suttogta a fülébe:

— Nem késedelmeskedel egy pillantásig, elmégysz a kommandóhoz, — elbeszéled, hogy nagy titoknak, nagy veszélynek, összeesküvésnek jöttél nyomába.

S bevégezte határozott hangon, nagy súlyt adva szavainak :

— El fogod árulni az egészet, a lázadást, minden részleteiben, terveiben. A résztvevők valamennyiének nevével.

Strba János egy gyors mozdulattal ledobta az ölelő kart a válláról, mintha csak egy ráfonódott kigyónak érezte volna azt.

Az suttogta tovább:

— Ha elfelednéd valamelyiket, hogy emlékezetedet segítsem, egy jegyzéket fogok neked átadni.

Strba János összehúzta sötét szemöldeit, hátrahökent, kiegyenesedett.

Mintha e pillanatban egy nemesebb önérzet ébredt volna kebelében, mellére tette kezét, megbotránkozott és büszkén felcsapta a fejét:

— Azt nem fogom cselekedni.

Aljasságnak tartotta-e, vagy más oka volt reá?

A szép asszony végignézte, egyúttal le is nézte.

— Ha te nem teszed, meglátod majd megteszi más.

S ez neked nem lesz áldásos.

Strba meghökkent.

Miraluce bárónő igyekezett még jobban megálázni.

— Menj, te hitvány pulya.

Strba ekkor egész szemtelenül oda lépett hozzá.

— Elfeledted, szép asszony, hogy te az én tulajdonom vagy, vásárolt tulajdonom. Megtiltom, hogy egy lépést tégy engedelmem, tudtom nélkül. Sőt parancsolom, hogy akadályozd meg még azt is, ha valaki el akarná árulni.

Szavai magyarázásául az erkély felé intett a fejével.

Majd hirtelen változott kedélylyel a szép asszonyhoz fordult, megcsippentette az állát felsőbbbséggel.

— Én annál, a mit te beszélsz, okosabbat is tudok.

A szép nő, a vad komor ember arczát a két tenyere közé vette.

— No hát, a mit te tudsz, most te beszéld el nekem.

— Az olyant, a mit még köztetek rajtam kívül senki nem tud.

Most már fordult a koczka — azt mondta — ehhez szabta terveit.

— Nos és még sem mondd meg? — sürgette a szép asszony.

— Talán bolond vagyok, hogy ne magam vegyem a legnagyobb hasznát, hanem más is. Ha ez itt tudná?

— Hamar, hamar, sürgette őt az asszony kis lábaival toporzékolva — hamar, mert mindjárt belép az erkélyről, már jön és milyen sebesen.

Strba nyakon ölelte a szép asszonyt és hirtelen a fülebe sugott valamit.

A vége az volt: Április 8-ikán.

Lichtschein báróné felsikoltott.

— Meghalt? Nem, nem, az lehetetlen.

— Az úgy van. Az úgy igaz.

— Így hát vége mindennek?

Strba a piros ajkakra tette kezét.

— Pszt. Nincsen vége, — szólott neki.

A háziúr e pillanatban valóban, a mint féltek attól, oly sebesen bejött az erkélyről. Nyugtalan lett nagyon. Színéből ki is volt kelve, mintha valami látománytól megdöbbsent volna.

Valami véletlent, valamit, a mit még nem várt, egy jelt látott a távolban.

Pedig tudja Isten, már olyan régen türelmetlen volt, mintha csak ezt leste volna.

A távolban, Szenttornyától oldalt, messze, a kis Dánfok falujának mind a négy sarkán egyszerre csapott fel a láng.

Zavartan lépett közéjük, izgatott volt nagyon:

— Csak gyorsan, gyorsan. A paraszt hadsereg megindult . . . El, el Nagylakra . . . Én másfelé. Kiki a maga munkájára.

És vonta őket gyorsan magával szobáról-szobára.

És suttozta:

— Váratlan eset is történt. Az udvaron ellenséges arcokat is láttam. De ne féljeteK, nem leszünk meglepve, titkos kijárásaink vannak.

Valóban e pillanatban három lovas vágatott be az udvarra. Paripáik habba voltak zavarva. Megkötötték őket a legelső jegenyefához. Azzal gyorsan iramodtak fel a tágas fölépcsőn, a pompás nagy csarnok felé.

Doroszlai Szabó János, Szenttornyay és Filiusz uraimék széles szablyáikkal rohantak egyenesen a főterem ajtajának.

Már kezökben volt a nagyasszony levele.

Mindent megtudtak abból.

Milyen nagyszerű lesz most ezt az embert tetten kapni. Megfogni a csapdában, melyet másoknak készített. Óh nem mentek bele, hanem itt vannak még jókor, hogy megakadályozzanak sok-sok szerencsétlenséget, melyet ez az ember és czinkosai előidézhetnek.

Doroszlai uram megrúgta a bezárt ajtó szárnyát.

— Mind hiában ez, atyafi. Meg vagy fogva, Hermány báró. Meg vagy fogva Bunyik báró. Innen nem mész el. Nem fogod elnyerni árulásodnak díját. Menjen, Filiusz uram. Menjen Bánházy generálshoz, hadd a kegyelmedé és hadd az övé legyen az érdem. Menjen.

— Megyek, édes nagy jó uram, csak hadd haradjon a lovam egy kicsit.

— Siessen kegyelmed, hadd üljön lóra a generális ő kegyelme a nemesi bandériummal és hadd vessen véget minél hamarabb ennek a bolondságnak, mielőtt még valami komoly veszedelem válhatnék belőle. Húzzasson le és vágasson huszonötig egy pár ostoba parasztot, azután punktum, menjenek, küldje őket, kergetse haza kapálni, kaszálni. — Siessen hamar. Tudja, hogy elejét kell venni, míg valami tisztességes ember is bele nem keveredik.

Aztán megint egyet rúgott az ajtón és ismét bekiabált:

— Nyisd ki. Ugy is sok vagyont összeraboltál már. Ezentúl nem fogsz rabolni többé.

Az ajtó csak nem nyílt, pedig Szenttornyay is segített dörömbözni.

— Nyisd ki, hogy a szemedbe mondhassam, te álarczos gonosztevő, te népámító és fölségsértő lázadó egyszerre, egy személyben. Te Hernády Bunyik báró. Hadd mondjam a szemedbe, hogy koldus vagy, hogy lejárt a napod, hogy a Surányi ítélőmester a hátadhoz vágta a zöld selyem zacskó aranyat, midőn a peremben meg akartad vesztegetni. Hadd mondjam szemedbe, tudjuk, hogy az ostoba paraszt-ribillió kezdőfészke, tanácsa itt van a kastélyodban, melyből kő kövön nem fog maradni. Mert ime, tulajdon bolond parasztjaid rohannak meg, hogy fölpörköljék.

És erre gyorsan felpattant az ajtó előttük.

Egy kis, alacsony, púpos német emberke, valami komornyik vagy furir állott előttök, szelid mosolyal, kezeit dörzsölve, magát hajtogatva. Háromszögletű ka-lap volt a hóna alatt, koszperd az oldalán.

— Óh istenem! Csak nem bánt ennyi erős magyar úr egy ilyen gyenge kis németet.

Azután folytatta, folyvást dörzsölgetve a kezeit.

— A báró urat méltóztatnak keresni. Mondhatok annyit, hogy méltósága már hónapok óta felé sem volt ennek a kastélynak.

Hogy hazudik.

Felhányták az egész kastélyt, de a bárót nem ta-lálták sehol. Egyáltalán a kis púpos komornyikon s a cselédségen kívül, nem volt senki a kastélyban.

— Valahol valamely titkos kijárásnak kell lenni, — suttogá Doroszlay.

— Az már mindegy, felelt Szenttornyay, csak az a legnagyobb baj, hogy megszökött. Hogy ha tetten kaptuk volna parasztjaival, ráczaival, könnyebben bi-zonyíthattunk volna reá mindent. Így semmit.

Dehogy nem. Csak találunk a kastélyban valamit, a mi rá fog vallani.

Ámde alig léptek a harmadik szobába, menekül-niök kellett onnan. Bekiáltoztak hozzájuk, hogy mene-küljenek.

Meglepte őket, a mi történt.

A zúgó tömeg ordította az udvaron, hogy a fedél ég a fejük felett.

Valóban, mint egy varázs-intésre, a kastély te-

teje meggyuladt felettök, lángba borult, mintha azt is a négy sarkán gyújtották volna meg egyszerre. A zsin-delyek pattogása, ropogása hajtotta őket kifelé.

Kívül, messze a téres mezőn, ez alatt egy négy-lovas kocsi vágatott Tarcsa felé lóhalálában, s egy má-sik Nagylak felé. Az elsőn egy bundás parasztgazda van, a másikon egy katona és egy rácz menyecske ültek.

Nagy-Lakon a rácz zendülők, Tarcsán a magyar parasztok szálltak ez napon táborba.

Fél óra alatt a gyönyörű kastély lángokban állott.

Fél nap alatt rom lett minden díszével, drága-ságaival.

A cselédek jajveszékelve álltak körül az égő épü-letet. Azok azt vitatták mégis, hogy az úrnak itthon kel-lett lenni. A kis német mást mondott. Keresték, hogy kérdezzék. Hült helye volt neki. S azt mondták, hogy közülök nem ösmeri senki.

Nem tágítottak attól, hogy az úrnak oda benn kell lenni az égő épületben.

Az urat azonban, Hernády Bunyik János urat nem látta senki kijönni az égő kastélyból, sem a ven-dégeit — mert azt mondták, hogy vendégei is voltak.

Ilyenkor szokta déli álmát aludni.

A tűz bizonyosan álmában lepte meg. A termekbe csapódó füst elkábíthatta. Elbukott bizonynyal, a nélkül, hogy menekülésre ajtót bírt volna nyitni. És benn égett. benn veszett a szerencsétlen nyomorult bizonyosan.

Napok mulva keresték holttestét a romok között. Nem találták. A tűz, az égés csodálatosan át szokta

alakítani, eltorzítani a tárgyakat. Ki ösmerne rá egyre-másra, hogy mi volt valaha.

Semminemű tárgyra nem bírták reá fogni, hogy ez lett volna Hernády Bunyik János.

Elveszett nyom nélkül, s éppen azért általános hitté vált, hogy ott veszett el.

Annyi bizonyos, hogy ezen időn túl senki sem látta többé ő nagyságát, Hernády János uramat.

Másnap reggel már csak hamu és korom füstölgött.

Ivuly azóta közel járt a Kőrös völgyéhez, s el is küldte hűséges Marcziját, hogy jó hírt vigyen a szegény berekútiaknak.

Mindenfelé nagy volt az izgés-mozgás.

Filiusz uram is e közben vágatott sebesen. Csak félórás stációkat tartott, mint a ki stafétát visz.

Ha jóakarattal vesszük, sietősebb volt az a stafétánál is.

Furcsa dolgokat látott a merre ment. A falvakból útjában mindenhol hiányzottak a férfiak. A fehér népség meg kiabált utána, hogy nem arra van a lova feje, merre a töbieké volt fordulva. Néhol még a mázlót is utána hajították.

Mindezen dolgok nem rémítették meg. Elszántan vagdalta a rozsdás taréjt fakója oldalába. Nem tartott magánál ez idő szerint fontosabb személyt a világon.

Hogyne! A békési viczispán uramnak. Klóznak levelét vitte. A mely főkatona embert legelőször talál, csak ahhoz menjen.

Az egész ország sorsa az ő kezébe van letéve. Teremtő Isten.

Mégis csak bolond egy ember az a Matula, valamennyi marha parasztjával együtt, hogy ilyen nagy galibát csinál.

Kastélyokat pörköl, falukat pörköl. Valóságos Dózsa-lázadást indít.

Áldotta Istenét és a jó nagyasszonyt, hogy ettől a dologtól eloldozta a bocskorát.

Annál hívebb, buzgóbb kurir lett hát most a másik oldalon.

Kereste hát már most a legközelebb lakó főkatona embert.

Azt mondták neki a viczispán is, mások is, hogy Bánházy híres régi magyar katona ember, csak ahhoz menjen. Siessen. Ültesse lóra a nemességet, mert a parasztság fellázadt az egész alföldön, gyújtogat, rabol és indul, hogy megvívja Gyula várát.

Bánházy elkaczagta magát.

A parasztok megvívják Gyula várát!?

És kaczagott, hogy a hasát tartotta bele.

Van már itt egy másik hírnök is, a ki ennél még már bolondabb hírt is hozott.

Az igaz, hogy borbély az ember. Nagy-körösi borbély: Bozóky uram.

Azt mondja, hogy az aradi várát azóta már be is vették.

De már erre majdnem görcsöket kap nevéttében. De biz marasztja azt a borbélyt. Hadd pihenje ki ma-

gát. Meghagyja jól, valahogy el ne vigye ezt a bolond újságot másvalahová.

Negyednapja itt mulatnak. A cigány húzza. Bánházy iszik.

A borbélynak meg szólót kell előtte táncolni Hol palotást, hol gyertyást. Ugy szemlélve, hatalmas egy mulatságnak tetszik.

Most aztán itt fogja Filiusz uramat is harmadik pajtásnak.

Hadd bolondozzanak azok a szegény parasztok egy kicsit.

Ugy gondolkozik a generális úr, hiszen ha így kezdetben könnyen levernék, nem volna benne semmi virtus, mindjárt nem lenne semmi érdem. Hanem hadd járják csak egy kicsit a bolondját, — hadd gyarapodjanak csak egy kicsit, hadd kapjanak csak egy kis vérszemet, ha úgy egy-egy kastélyt felpörkölnék vagy egy hajtsárra ráijesztenek, ha úgy összevergődnek vagy tíz-tizenötezeren, akkor aztán érdemnek fog tekinteni a síkraszállás. A lázadás elnyomása jelenteni fog valamit, s a ki lebírja verni, az azután számíthat jutalomra s egyéb, az ilyen alkalmakkor kijáró kedves és kellemetes dolgokra.

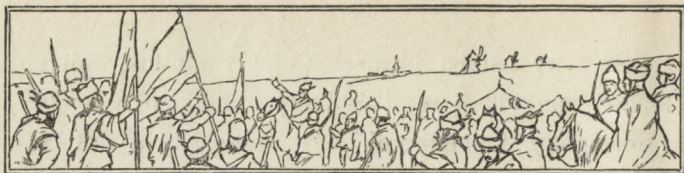
Addig hát hadd húzza a Nana, hadd igyék a generális úr, hadd táncoljon előtte szólót a borbély, hadd dalolja neki Filiusz uram, hol vékonyan, hol vastagon, a hogy éppen esik, vagy van hozzá kedve, vagy nincsen, azt a régi nótát, hogy:

„Kaczagányom birka-bőr, birka-bőr!!“

Szegény ostoba parasztok, ha tudnátok, milyen bõlondok vagytok ti most és hogy minden okos ember az országban komédiának nézi messzirõl a mit csináltok.

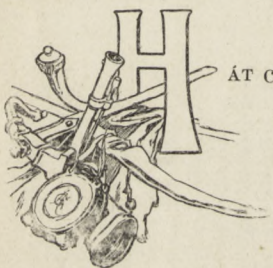
Pedig az a legkeservesebb szomorú dolog a világon.

V.

A KURUCZVILÁG.

HÁT csakugyan eljött megint, csakugyan megint kiütött a kuruczvilág! Csakhogy nem állott az fényes kaczagányos bandériumokból, *délczeg kuruczokból, vidor eleven hajdukból. Nem a nemesség fényes, deli csapatai voltak azok, kevély parádében, arany czafrangos zászlókkal, éles, rikitó hangú tárogatókkal, hanem a szegény föld népe, úgy, azon módon, a mint a nitvarajtón kilépett, gyülevész pórhad; a hány, annyiféle fegyverrel, annyiféle öltözetben, legfeljebb, hogy az ünneplőt vette magára, hogy mégis ne mondja valamelyik hetykébb a szemébe:

— Hát te mit keressz itt, te rongyos, csúfnak; jobb lenne, ha haza ballagnál, vagy akár otthon maradtál volna.

Már régen fújt erről a szél, már Friderikuskor

súgtak-búgtak, beszéltek az emberek a körösi vásárban, — de csak semmibe sem vették, sőt mosolyogtak rajta, mint valami bolondságon.

Az ilyen kevélyebb városi nép, mely nagyobb szabadságot élvezett, nem szolgált robotot, kiárendálta magát örök időre a földesuraktól, lenézte a szegény parasztot, kicsúfolta.

Mit tudnának azok a füstösök.

Meg aztán szó, a mi szó, úgy igaz az. Mi köze is van a parasztnak az ország dolgához.

Mert bizony sem Körösön, sem Kecskeméten, valamint már a messzebbre eső vidéken, a hova Matula uramnak sem a lába, sem a hangja a télen el nem jutott, nem ébresztett a zendülés semmi rokonszenvet, nem talált visszhangra. — A nemesség meg éppen haragudott, hogy egy ilyen csöcselék bitangolja a kurucz nevet, a fejedelem ő nagysága nevében mer feltámadni s magát hadseregének nevezni. Csak paraszt-lázadás, paraszt-háború nevezete volt előtte mindvégig, melynek végét, sorsát csak úgy nézte, mintha azok, a kik benne résztvettek, nem is az ő szegényebb vérei lettek volna.

Hanem annál inkább tetszett a föld népének, a szegény parasztnak ez a dolog. — A tiszántúli részeken, a Bácskában a tenger megmozdult mélyében s felcsapó habjának gyűrűi elhatoltak egész fel az Érmellékig, el a Rézaljáig, be az erdélyi havasokig, bár eleinte lassan, titkosan, de izgett, mozgott, hogy aztán egyszerre kész hullámokban csapjon fel s mint sziklákat a habök, várak falait merészelve megcsapdosni.

A nép, a mint élt, csendes magárahagyottságában a török idők alatt, vissza kezdte álmolni azon boldog függetlenségét, mikor — ha száz úr rendelkezett is vele, még sem parancsolt voltaképen neki senki, mikor csak névleg volt valakinek a tulajdona s e tulajdonjog elismerésének egyszerű, olcsó zálogát, az egy pár sárga csizmát a nagyuramnak, az egy pár karmazsint a nagyaszonynak a hegyen túlra, Tótországra boldogan elvitte és könnyedén lerótt a kevéske füstpénzzel.

Még szívesen megtoldotta egy pár sajttal ajándékba.

Nem volt robot-szolgalat, mint most. Ha a pap földjét kiszántotta, learatta, aztán dolgozott egész esztendőben magának, ha a parányi porciót megfizette, nem volt egyéb költsége, csak ha a templomot kellett reperáltatni.

Egy szóval, ha sok nyugtalanságot szenvedett is a töröktől, boldog függetlenség volt az, mikor elméretlen pusztákon, olvasatlan számban, kinek hogy tetszett, legelhettek a faluk gulyái, nyájai; mikor nem ült még a nyakán egy csombókos üstökű ispán, még nappalát, éjjelét is magának követelve; nem járt örökké a sarkában egy hosszú bajuszú hajdú, egy annál még hosszabb mogyorófa-pálczával, melylyel a mikor csak a gusztusa hozta magával, szabad volt neki a nyaka közérakni vele. S aztán ha farkasszemet néztek vele, mikor a lány orcáját megcsippentette, vagy a feleségét megölegette, még neki állott fölebb . . . Pedig csak olyan paraszt volt a svandra, mint ő, csak olyan réz-vászon-

ban járt, csak úgy el volt sülve a hasa, a dereka a rövid ingben, mint az övé, míg azt a libériát fel nem vette.

Aztán ha megúnta a szigorú bánásmódot s durva talált lenni, akkor kergették világgá, a mikor akarták, ha megszökik pedig, vason hozatják vissza, mint a rabot.

Úgy mondták ők, úgy beszéltek akkor, hogy annak a falunak még csak jobban ment a dolga, a hol a földesúr lakott jobbágyai között, ott született, ott nevelkedett, ösmerte öregét és együtt játszott a korabeliekkel, tánczolt lakodalmaikon és együtt járt velök a temp-lomba; — de bezzeg rosszul folyt azé, a ki árendás kézre került. Hej azok az árendások ugyancsak meghajszolták, hogy az árenda mellett még nyereség is maradjon, még a szuszt is kipréselték volna belőle.

Azokkal a régi, jó, kegyelmes nagyurakkal sem ment jobban a dolog, a kiknek atyáit, elődeit úgy tisztelték, szerették.

Még csak félszázada sem volt még, ezalatt a nyomorúságos harmincz esztendő alatt egészen mások lettek a maradékok, mint a dicső apák voltak, egészen elidegenedtek a fajtájoktól, ettől a jó magyar néptől. — Apáiknak csak falujaikat örökölték, de nem a lelküket, még az anyanyelvöket is elfelejtették. Német ruhába bújtak, német szokásokat vettek fel, hazájok sorsa iránt meghidegedtek, a nemzeti haladás iránt közönyösek lettek, magát a népet nem is ösmerték, boldogulása, gyarapodása nem érdekelte őket, bajai, nyomorúságai iránt teljesen érzéktelenek voltak s a szegény emberek egyedül a gazdatisztekre lettek hagyatva, kik kénytele-

nek voltak a szegény jobbágyat a munkákban egészen kimeríteni, kihajtani, saanyargatni, csak hogy mennél több jövedelmet mutassanak uraiknak, hogy annak segedelmével nagy Bécs városában pompában, fényűzésben egymással vetekedhessenek.

Igy írtak, így beszéltek rólok a krónikások, a nóták, a hagyományok és azok nyomán a mai kor hisztriógrafusai; pedig mindez, a mi itt el volt mondva, csak kis részben volt igaz, s még kevésbé lehet ezen parasztlázadást egyenest ő ellenök irányult, vagy pedig az ő méltatlan bánásmódjuk által előidézett mozgalomnak tartani. — A nagyobb részben patriarkális szeretetben éltek egymással.

A jobbágnak mindamelllett éppen nem volt rossz dolga ezen időkben, mikor adatok gyűjtésére került a sor, éppen nem tudtak kegyetlenkedéseket bizonyítani. Sok helyen számos évekre el volt a dézma és robot engedve. — Az akkori megyei utóvizsgálatok iratai bizonyítják, hogy a földesurak részéről semminemű zsarolás, elnyomás nem tapasztaltatott, sőt inkább a jó földesurak irgalmassága a szegény népnek segélyére sietett szükségeiben, még tulajdon érdekeik megtagadásával is könnyítették rajtuk a terheket.

Annyi bizonyos, hogy a zendülés nem az ő ellenök érzett ellenséges indulatból származott, — ha a mozgalom alatt szidalmazták, fenyegették is őket, csak onnan eredt, mert a földesuraknak — megpihelve csendes tűzhelyeiknél — eszök ágában sem volt többé valamely mozgalmat indítani.

Igaz, hogy Matula uram lázító, toborzó útjaiban, mikor a zendülést szervezte a télen, szidta az urakat, a hogy csak a száján kifért, elátkozta, hogy a némethez állottak, az országot eladták, de az a keserűség, a mit ez támasztott, vagy a gyűlölet az országot ellepő idegeknek iránt, kiknek — a mint mondták — az országot eladták, mind kevés lett volna ahhoz, hogy annyi népet reá bírjon hajléka elhagyására, menni vándorolni bizonytalan sors, vagy rettentő halál elé.

Még maga, a sokak által emlegetett vallási üldözésekből származottnak mondott elkeseredés is kevés lett volna a támadásra, ha egy nagy, dicső név varázsa nem járul annak felszításához.

A név, mely benne van a magyar vér minden legkisebb cseppjében, az éltető tűz, láng, szikra, melynek életét, lobogását soha és semmi sem bírja a magyar szívben eloltani.

Nincs ahhoz hatalma az időknek.

Hát még akkor?

Óh több volt az, a mit az emberek, népek a szabadságért érzenek, a mai világ lelkesülésénél; több volt az a középkor vallásos fanatizmusánál is. — Abban a boldog és még csak nem is fontolgató elszántságban, melylyel e közönséges emberek nekiindultak, csupán csak örült rajongást lehet keresni.

Szegény szerencsétlen emberek, milyen szentül hitték, hogy ők most milyen lelkes, okos és hazafias dolgot cselekedni indulnak. Nem is gondolhattak volna arra, hogy félre vannak vezetve egytől-egyig mind,

hogy milyen csúfosan, milyen kegyetlenül élnek vissza az ő ostobaságukkal galád kalandorok, a főintézők, e lázadás szervezői, kiknek nevét homály borítja s a kik arra játszottak, bármerre dőljön a koczka, ott fogják jutalmazásukat bőven és búsásan kivenni, a mely részen a diadal leend.

Szegény szerencsétlen bolondok!

Azok voltak a gazemberek, a bűnösök, a gonoszok, kik félrevezették ezt a szegény népet.

Még Matula uram volt a legnagyobb bolond. Már kora tavasszal, alig hogy a hó elolvadt, hirdette mindenfelé, hogy a török hadsereg a Dunánál áll. Maga a fejedelem jön a hadsereg előtt hűnek maradt embe-
reivel és tízezer ázsiai magyarral.

Mindebből egy szó sem volt igaz.

A török sereg nem volt ott a Dunánál, a szultánnak lett volna ugyan kedve a háborúra, de pénze nem volt hozzá. És bizony nem Ázsiából jöttek már a magyarok, hanem innen kezdtek oda bújdosni.

A nagyságos fejedelem pedig, a szegény Rákóczi Ferencz, a dicső szabadsághős, nem ült fényes, aranyos ruhában, kócsag-forgós kalppal, csótáros kevély paripán a hadsereg élén, hanem nyomta az ágy fenekét kínos nyavalyában, rodostói magányában s míg hosszúra nőtt szakállára peregték fájdalmas könnyei, a hűséges Mikes Kelemen a hideg verejtéket törölgette homlokáról.

Ah, de összeszidta, összekáromolta volna mégis Matula azt, a ki neki ezt így beszélte volna!

Jobb volt amúgy!

Persze az ember mindig nagyon szívesen elhiszi, a mit szeretne, ha úgy volna valóban az életben is. Tehát szentül hitte a jobbat.

Igy beszéltek, így hozták ezt hírül neki!

Ki törődne többel? Ki hinne mást?

Most van a legalkalmasabb pillanat. A császári hadsereg Itáliában és a Rhénus mellett van elfoglalva. Mikorra az onnan csak mozdulna, ha minden ember olyan hamar talpra áll, mint ő, akkorra szabad lesz Magyarország.

Szolnoktól le Temesvárig, Pancsováig s Péterváradig nincs több, csak három regiment katonaság, a többi posztokat a rácز őrkatonaság tartja megszállva.

És pedig az egész ráczság, oláhság a magyarral tart, most együtt támadnak fel.

S itt jóízűen, kárörvendően felkaczagott.

A bolond német még csak nem is gyanítja, hogy a rácз és magyar most együtt fog; nemcsak a rácз földnépe, de maga a rácз katonaság is; a marosmelléki. a tiszai, a végvidéki rácз katonaság, úgy az oláh regiment a Rákóczi húségére állott és ezeket rendelte be a bolond német az aradi és temesvári erősségek őrizésére.

Tárt kapukkal, tárt karokkal várják ott a kuru-czokat.

Megcsinálta azt már Péro. — A fiatal Tököly ott várja már bent az aradi várban.

A két marosmelléki rácз regiment, meg egy ti-

szaik, mihelyt hírt vesznek, azonnal jönnek a táborhoz csatlakozni.

A híres Strba oberstwachmeister és Sevicz oberstlajtinánt vezérlete alatt . . .

És minden nap jobb-jobb hírt hallott és terjesztett Matula uram, jobb-jobb kedvvel nevetgélt . . .

Aztán egyszer csak elkezdettek mindenfelől szállingózni az emberek, Békés, Bihar, Zaránd, Arad, Csánád, Csongrád és Bácsmegyékből; eljött az idő, a melyről Filiusz úgy beszélt, hogy menetelében csak asszonyokat és gyermekeket talált csupán a falukban, a kik a mázlót hajigálták felé, mert nem arra volt a lova feje fordítva, a merre a többi kiment a faluból.

És aztán napról-napra több-több ember jött, minden nap nagyobb-nagyobb lett az Ösven hegyibe, a két ér összefolyásánál összegyülekezett néptömeg.

Utoljára egy egész tábor alakult.

Hiába, nagy dolog az, mikor azzal bolondítják a népet, hogy most a porciótól fogják megszabadítani az országot.

Csakhogy sikere legyen, Matula nem kímélte Rákóczi dicső nevét, a porcióval is bolondította a népet. Nem kell aztán a népnek egyebet mondani. Megmozdult, a ki csak mozdulhatott.

Matula uram ekkor leütötte a zászlót a földre.

Csak úgy egyszerű posztóból készült veres zászló volt az, feketével körülramázva.

— Ez itt a nagyságos Nagy András zászlója!

— Hm! Hát mégis csak vannak urak is közöttünk.

— Pszt te! — förmedt reá Matula uram, — csak olyan sült paraszt az, mint te.

Ejnye, de csak figura ember ez a Matula uram!

A biz a! Csapra üttette a hordót és ráhúzatta a

czigánnyal. Hadd legyen mindenkinek jó kedve ma, mert holnap már megkezdődik a kuruczvilág!

És pedig legelőbb is, hogy a tábornak legyen egy kis költsége és élelme, most már két-három ezer ember sem élhet meg a levegőből, meg kell dézmálni a Buga

Jakab gulyáit; a kinek lóra van szüksége, hát a méneseit; s mindannyiszor meg kell dézmálni, valahányszor a szükség úgy fogja hozni magával. Legfőképp pedig a költség végett meg kell keresni és fel kell venni a Smaragd gróf kincseit.

Ihol van ni! Mindig figurázik a Matula uram.

Azt már, hogy mi az a Buga Jakab gulyája és ménese, jóformán mindenki tudja: mert ország-világ hallotta hírét a híres latornak, a Buga Jakabnak, a kőről azt mondja a nóta, hogy élt, a hogy élt, rongyos volt szegény volt, de az övé volt minden a kerek világon, a mi a másé volt.

De hát az a Smaragd gróf? Hát az kicsoda, mi-csoda volt voltaképen és hol létezik a kincse?

No hát már most azt is megmondta nekik.

És aztán mesélte Matula uram a Smaragd grótot.

— A Smaragd gróf sem volt sokkal külömb legény Buga Jakabnál. — Csak az volt köztök a külömbség, togy a Buga Jakab szegény pásztor emberből lett lóköttővé s bátor legény lévén, csak néha-néha vállalt czimborát csinjeihez. A Smaragd gróf ellenben gazdag várúr volt valaha s egy egész csapat fegyveressel járt szegény embereket fosztogatni.

A Buga Jakabot harmadéve nyomták el a túri hártárban s a mint mondják, fel is akasztották. — A Smaragd gróf meg réges-régen élt, még Zsigmond király idejében, valami német familiából származott az országba, nagy birtokai voltak, Szolnok vára volt a főfészke. És itt tengernyi kincset gyűjtött össze halomra.

Pinczében kádakkal állt az arany, kádakkal állt az ezüst s nagy rézkondérok telides-tele voltak drágakövekkel, melyeknek fényessége úgy bevilágította a pinczét, hogy nem kellett oda fáklyákat vinni, fényes nappal volt ott a legsötétebb éjszakán is. Nem volt még a világon olyan török basa, a kinek annyi kincse lett volna valaha.

Egyszer aztán a király is megsokallotta a Smaragd gróf garázdálkodásait, körülvette hadsereggel a várat. — De hát aztán csak az lett belőle, hogy mikor a várat bevette, nem volt ott sem hirt, sem hamva sem Smaragd grófnak, sem a kincseinek.

— De hát hova a manóba lehetett az a Smaragd gróf, ha egyszer úgy körül volt véve az a vár, hogy egy egér sem szökhetett volna ki belőle?

Matula uram nagyokat rántott a vállain.

— Hova lett, hova lett! Hát elvitte az ördög. Mert olyan zsugori volt, hogy annak sem adta meg, a mit ígért.

A paraszt hallgatóság erre aztán nagyot röhögött, de legjobban röhögött Pásztor András uram.

— No hát Isten neki, hadd vigye. Fontosabb dolog ennél az, hogy hát a kincse hova lett, ha még a Zsigmond király sem találta meg.

Matula uram megint egy furfangosat vágott a fejével is, a szemével is.

— Elbujt biz az is; azaz hogy úgy elásta a semmirevaló, hogy eddigelé még senki emberfia nem akadtott reá.

Elhallgatott egy darabig, de azután a mutató ujját az orrára téve, kezdte újra:

— Hanem én mintha mégis gyanítanám, hogy hol van, miután így szokás nevezni az ilyen elrejtözött kincseket, azt mondom én, aligha nem ezeknél a gazdag Árménusoknál van a Smaragd gróf kincse, aligha nem ezek akadtak reá, mert különben alig gazdagodtak volna meg ily hamar és ilyen nagyon.

— Vagy talán a Héroknál van, mert annál már nehezen van gazdagabb ember a világon.

— Ne kereskedjünk olyan messze. Maradjunk csak az Árménusoknál . . . A mint tudom, magánál a Márton gazdánál van vagy tíz mázsára való ezüst zacskóra szedve. Hát még az Izsáknál, a ki ezeket a nagy pusztákat árendálja. — És mivelhogy mi nekünk egy kis költségre is szükségünk van ebben a mi országszabadító háborúnkban: hát bizony azt mondom én széjjel kellene néznünk ezeknél az Árménusoknál.

S kacsintott hozzá még a szemöldökével is.

Pásztor András uram egyet-kettőt köhintett, egyet-kettőt ümmögött s azt mondta aztán a dologra:

— Biz ez nem éppen szép dolog, hanem ha már éppenség meg muszáj neki lönni, hát csak legyék meg.

S miután a többiek is mind ilyen forma véleményben voltak, másnap hajnalon elindultak, — a mint a krónika nevezi — Árménusok prédálására.

Ha tudták volna, hogy mi lesz mind ennek vége, bizony nem mentek volna; írja a krónika. — Bizony nem vették volna ilyen tréfának a dolgot.

Tetszett nekik ez a szabad, független rakoncátlanság, mely némileg hasonlított a múlt század portyázásaihoz s nem is tartották olyan nagy bűnnek, mint az valóban volt. — A legénység vidoran, hetykén ugráltatta végig a téres mezőségen paripáit, meg-megszalajtva, meg-megfuttatva, büszkeséget, vitézséget, boldogságot talált már abban is, ha a pusztai szállások lakossága megbámulta vagy elképedt láttokra.

Aztán meg-megálltak egy-egy pusztai csárdánál. sátorfát ütöttek, gyepes hantokat fordítottak, tüzeket gyújtottak és sísitergett. ropogott felettük nemsokára a magyar gyomor legnagyobb boldogsága, a paprikás bográcsos hús. A bor folyt, mint a tenger. — Húzta a cigány éjjel-lappal. A szállásokról is odaözönlöttek a pusztai szép leányok s ime mindenkinek kijutott a párja.

Hogyne tetszett volna az ilyen élet? — Bizony gyöngyélet ez a kuruczélet. — Pengett a sarkantyú, a zsebben pedig csengett az ezüst tallér. Csak az ajkák mosolyogtak, daloltak, még ezeknél is vígabban:

Félre teszem a kalpagom,
Pengő esizmám összeesapom,
Tánczra lábam billegetem,
A németet kinevetem.

Csak esuszog a német lába,
Mert nincs sarkantyus esizmája,
Hímnét ő csak egyről varrja,
De a magyar mint akarja.

Hanem bizony sem Kada viczispán uram, sem Almásy szolgabíró uram Szent-Miklóson nem vették

ilyen tréfásan ezt a dolgot, legkivált, hogy az Árméniosok prédálása után a zendülő parasztság még a Szandás háznál is mert már mutatkozni, értesítették a szolnoki kommandót, hát ha az már mégis hamarabb meg fog mozdulni, mint Bánházy obester ő nagysága, kit hiába nevezett már a nép régen, előre generálisnak.

Böz János uram volt a kommandáns Szolnok várában, ha ugyan várnak lehetett még nevezni azt a néhány földsánczot és gerenda-palissadeot, mely egy pár kopott, vén téglá-épületet, egy rossz bástya-tornyot s egy kis mecsetet körített. A kommandója alatt levő garnizon sem volt nagy. Egy kompánia gyalogság volt az egész.

No de azt mondta Böz János kapitány uram, mikor a hírt vette, hogy ennek fele is elég egy egész vármegye parasztnak. Maga le sem alacsonyítja magát ilyen parasztkomédiára. Majd bizony éppen holnapi napon menjen hosszú útra, a Kőröshöz, mikor Hege-düs bíró uram valami remek halászlét helyezett kilátásba, csupa kecsegeből és harcsából.

Elég lesz oda, ha kiküldi Kalupek őrmestert a kompánia felével, de vigyen ki elég zsineget is magával, meg ökörhajtó ostort is, kötöztesse meg az ostoba parasztokat s úgy hajtsa be őket a kompra . . .

Mintha csak készakarva történt volna úgy, minden úgy ütött ki, minden tényező arra szolgált, hogy a zendülésnek egérutat engedjen növekedni, — nem pedig, hogy csirájában el legyen fojtva. Bizony Halász obester úr is csak lassan kászolódik Kőrösön, mintha oda se akarna érni idejére.

Harmadnap estére aztán a szolnoki fél kompániából csak két ember jött haza, azzal a hírrel, hogy a többit őrmesterestől együtt Kőrös-Tarcsánál a parasztok agyonverték, szétkergették.

Szolnokban aztán az egész — úgynevezett — katonaváros, melynek lakossága régi időben a várőrséget képezte, mosolyogva kacintott egymásra.

Mink mégis csak különb katonák voltunk valaha. azért, hogy a bundának szagát nem állhatjátok a templomban.

No hiszen! Hát még a parasztseregnek! Azoknak sem kellett több, hogy vérszemet kapjanak, csak hogy egyszer egy pár ezeren tönkre vertek egy kis katonacsapatot, mely ötven embernél alig állott többől.

Most már aztán, mikor jó nagy falka marhát összehajtottak és ellátták magukat bőséges borkészlettel, nagyobb hőstettekre vágytak.

Azzal kezdtek képzelődni, hogy csatákat fognak vívni, várakat akár ravaszsággal, szép szóval, akár ostrommal elfoglalni.

Vezéreket választottak. — A Vértesi uramat, a szentandrászi bírót, a Sebestyén uramat, Pásztor András gazdauramat, Kovács János gazduramat, Pap Gáspár uramat, kik mind igen jó, derék, szántó-vető emberek voltak, ki Szent-Andráson, ki Sarkadon, ki Turon, de biz a kardforgatásban még nem mutathatták meg a Barta István és Nyulas Mihály uramon kívül virtusaikat, kik közül az első hajdanában a Bercsényi gróf alatt vitézkedett.

No de semmit sem tesz. A magyar ember született katona.

A Matula uram pedig hadd maradjon meg ezen-tul is annak, a mi volt, a felkelő népség eszének.

De hát a fővezér ki lesz?

Hát a Nagy András uram.

De hát hol van és kicsoda az a Nagy András uram?

Majd eljön az is, csak várakozni kell egy keveset; mikor a jelt megtudja, egyszerre itt lesz Nagy András uram. Mihelyt a tábor megindult.

Mikor aztán kész volt minden, azaz volt egy kis költség, megdézsmáltak egynehány ménest, megharásoltak kenyérért egy pár falut, akkor aztán megindult a tábor . . .

De milyen tábor volt az! Milyen hadsereg.

Az igaz, hogy a Rákóczi idejében elrejtett fegyverekkel csak annyi ember el volt látva, mint vasvillával és dárdával, de azért ne képzeljen senki az országúton külön-külön szakaszokban, rendes sorokban haladó csapatokat.

Lovon és kocsikon ordítva, visítva vágató népséggel volt ellepve nemcsak az országút, de mellette is egész hosszában a szántóföldek, a tarlók, a mezők, úgy hogy rémület volt látni ez örült féktelen száguldást.

Az első kocsikon is szólt a muzsika, a középen is hátul is. Minden falu elhozta a maga cigányait s nótájuk, mint valami pokoli disharmonia harsogott ki néha az örületes ördögi zsvajból.

Mintha száz vásárból vágattak volna egyszerre a részeg emberek hazafelé.

Közbe-közbe egyes kérkedők lövöldöztek pisztolyaikból. Dicsekedtek, hogy nekik olyan szerszámjuk is van.

Az ostorok, a karikások pattogása s a zászlókul rúdra akasztott veres kendők lobogása még bolondábbá tett lovat és embert is.

Ez volt a marsch.

Mikor aztán egy-egy falu alatt megállottak, a falu népe jobban meg volt rémülve, mintha a legroszabb ellenség, a török vagy a tatár szállotta volna meg a határt, vagy éppen a sáska lepte volna el.

Már hetek óta terjengett a hír mindenfelé, kalandoztak a csapatok erre-arra, hol Szolnok, Czibak, Varsány alá, hol Turnak fel; egyszer csak itt termett a szekértábor Dánfok alatt is és tábort ütött.

A szegény dánfokiak láttak már oláhezigányokat, mikor öt-hat kocsival letelepedtek a falu végén, de ilyent még nem láttak soha, nem is birtak elgondolni sem.

A bibliabeli Sisera örületesen zsvajgó hadserege is csak oskolából özőnlő gyermekek pajkos játszása ehhez képest.

A határt félmérföldnyi távolságra, hosszú félkörben szekértömeg lepi el.

A karóhoz és saraglyához kötött lóseregből hat túri vásár kikerülne.

Ordítás, lárma, muzsikaszó a nyüzsgő tömegben,

mely nem néz sem eget, sem földet, őszi, tavaszi vetést ellep, eltipor egyaránt.

Az emberek bortól vannak hevülve s az eddigi párányi sikerektől büszkék, elbizottak, hogy — a mint ők mondják, neki mennének a pokol ördögeinek is.

Persze, most még meg is van győződve egytől-egyig, hogy a fegyver sem fogja.

Nem is hisznek kevesebbet, mint a legfényesebb diadalt s hogy ők vannak hivatva az országot megszabadítani.

Hát ha még majd eljönnek a rácز regimentek és csatlakoznak, a kik olyanok, mint akár a rendes katonák, meg a oláhok is, meg aztán még — a mint mondják — a valóságos katonaság is . . . a ki most már mind egytől-egyig a Rákóczi fejedelem hűségére akar állani.

Az arczuk ragyog, kezökben a kulacs, ajkukon nóta:

Kard az oldalamon, lovamon a nyereg,
Mennem kell régi jóm, az Isten áldjon meg.

A muzsika szól, akár mindjárt táncz is lehetne,
mert fehér cseléd is jött a táborral akármennyi.

Sebestyén János uram és Vértesi uram körül-
körünyargalják a tábort sallangos paripáikon.

Matula uram is ott iczeg-biczeg egy táltoson,
mely a régi jó Ráró örökébe lépett. — Most még kopot-
tabb a mentéje, süvegéről még jobban lekoppadt a szőr,
forgó gyanánt a rossz kalamus van hozzászúrva, kardja
rozsdásabb, mint valaha, hanem azért mindenfelé na-

gyon megtisztelték ő kegyelmét, mert hiába, ő a legokosabb ember.

Dánfokról a fele falu kijött bámulni a rengeteg népet, a nagy lobogó tüzeket, melyeket bizony az ő tarkarmány kazlaik s kutu-veréseik szolgáltattak. Birkák. — tulok-czombok, oldalak sülnek ott, ki nyáron, ki bográcsban.

És a mely kocsihoz a legnagyobb zászló volt tűzve, azon tíz akós hordó volt csapra ütve.

Soha ilyen jó világ, soha ilyen bőséges világ nem volt még nem Szent-Andráson, de sehol sem még, sem Békés vármegyében, sem az egész kerek Magyarországon.

— Ilyennek kell lenni a kuruczéletnek, így kell táplálni a kuruczfiakat, — szokta volt mondani Vértesi uram, — akkor nevelődnek igazi vitézekké.

A dologról pedig magáról Sebestyén uram szokott gondoskodni.

Be is küldte a parancsolatot Dánfokra is.

Hiszen hát akármilyen hatalmas ember volt is Sebestyén János uram, meg akármilyen erős bíró is volt Vértesi uram otthon, egy mákszemnyivel sem volt gyengébb legény a dánfoki bíró, Vésztői Sámuel uram; úgy megállott a talpán ő kegyelmök előtt, hogy még a vihar sem csavarta volna ki helyéből. Ugy megfelelt nekik, hogy azoknak szemök, szájok elállt belé. Még ilyen emberre nem akadtak.

— Hát kegyelmetek miért nem akarnak velünk tartani, Vésztői uram?

Mérgesen megfelelt Vésztői uram, a ki bíró is, kurátor is volt egy személyben.

— Hát azért nem, mert nem jó úton vannak kegyelmelek.

— Soha se törődjék azzal kegyelmed, — hanem hallgasson okos szót, mondja meg aztán igaz lelkére kegyelmed, hát nem annyi panasza, baja van kegyelmeleknek is, mint nekünk? — Nem elvették-e a kegyelmelek határának is felét, nem elvették az egész pusztát, a Csengötét?

Vésztői uram vállat vont . . .

— Hát aztán? Maradt annyi, hogy megélünk belőle. — Doroszlay uram azt mondja, hogy az az uraságé, hát annak úgy kell lenni, mert Doroszlay uram becsületes uriember.

Vértési uram csóválta a fejét . . .

— Aztán úgy-e, mégis birkásoknak adták a pusztát árendába, nem kegyelmeleknek?

Vésztői uram folyvást nagy lelki nyugalommal felelt.

— Hát aztán? Azoknak is csak élni kell.

Annál jobban tüzesedett Vértési uram.

— És nem hozták kegyelmelek közé is azt a rengeteg tótot? . . .

Vésztői uram szeliden mosolygott.

— Uram Isten, édes jó öcsém uram! Hadd hozzák, jó, becsületes fajta az a tót; mind magyar lesz itt abból.

Vértési uram csak nem akart engedni: ha meg-

felelt Vésztői uram, már ismét száz meg száz támadással állt elő.

— Hát kegyelmeteket talán nem adták árendába helmi olyan embereknek, kikről azt sem tudja, ki borja-fia.

Vésztői uram nyugalma mákszemnyit sem változott.

— No bizony, mintha az nekem nem mindegy, akár Pálnak dolgozom, akár Péternek.

Vértési uramban kezdett a vér mozogni.

— De csak nem mindegy kegyelmednek, ha a földesura helyett valami hájas csizmájú jött-ment vágatja kegyelmedre a huszonötöt . . .

Erre is mosolygott Vésztői uram . . .

— Bizony az is mindegy.

De már erre azután kezdett Vértési uram felmérgesedni és elővette legerősebb argumentumait.

— Igazán nem tudom, mit mondjak kegyelmednek. Hát nem muszáj kegyelmeteknek is dézmát fizetni?

Vésztői uram nem fogadta el, hogy őket szánják, ő szánta Vértési uramat.

— Uramfia! — mosolygott szegényen, — hát hiszen talán csak azért vagyunk parasztok, hogy robotot szolgáljunk és dézmát adjunk?

Hogy nem akarja megérteni a világnak ezt a szép rendét a szent-andrási bíró.

De már erre dühbe jött Vértési uram . . .

— Kegyelmed vagy nem érti a dolgot, vagy nem akarja érteni és rossz ember . . . Értse meg, — kiáltott

reá mérgesen, — kegyelmetek talán nem fizetik azt a kegyetlen porciót?

Vésztői uram csak folyvást a szelid, csendes és jámbor lélek maradt.

— Ejnye, öcsém uram! Hiszen porciót talán csak muszáj fizetni minden szegény embernek?

Vértési uram dühösen a kardjára ütött.

— Muszáj az ördögöt . . . már hogy volna muszáj?

Vésztői uram erre egész kegyes tanítással fordult Vértési uram felé.

— Már pedig az úgy volt a világ kezdetétől fogva. Hát nem megmondta maga a Krisztus urunk is: Adjátok meg az Istennek, a mi az Istené és adjátok meg a császárnak, a mi a császáré, hogy békességben éljete. És ime kegyelmetek háborúságot támasztanak.

De már erre sem tudta Vértési uram, a kalapját vágja-e a földhöz, vagy nekimenjen Vésztői uramnak és példát adjon a példabeszédekből azon közmondásban, hogy megrázta, mint Krisztus a vargát.

— Soha se kegyeskedjék kegyelmed olyan nagyon, vagy ha éppen olyan kegyes, hát azt mondja meg nekem, el tudja azt kegyelmed a szíven viselni, hogy a tornyot nem engedik a templomhoz építeni.

Vésztői uram erre aztán igazán egészen felülkérült, még el is nevette magát.

— No bizony az a torony el nem dől, ha nem támasztják is hozzá a templomhoz. Ha csak ennyi bajuk van kegyelmeteknek, jobb lett volna otthon maradni.

Erre a szent-andrási bíró büszkén lenézte Vésztői uramat.

— Ugy-e, az sem baj, hogy a Szürszabó Ferencz-nét megkorbácsolták Czibakon, mert kántor-bőjtjén rostált? Az sem baj, hogy a szolnokiaknak nem szabad bundában járni a templomba, mert sóstiszt urak nem állhatják a bunda szagát?

Erre aztán elkaczagta magát Vésztői uram.

— No ez már rettenetes nagy baj! . . .

Vértesi uram pedig szörnyen megharagudott.

— No hát vigye az ördög kegyelmeteket, ha egyszer kegyelmetekkel nem lehet okosan beszélni. Hanem amondó vagyok, küldjenek ki a táborba öt tulkot, tíz akó bort, hatszáz darab kenyeret . . .

Vésztői uram erre aztán még azzal tetézte a dolgot, hogy a csipőjére tette az ökleit.

— Nem küldünk bizony mi egy tyúkfiát sem. — Vannak nekünk magunknak is szegényeink, a szegény égett berekútiak. — Most küldték éppen a hírt előre, hogy jönnek.

Valóban, a falu másik szélén e pillanatokban egy éppen ellenkező megjelenés tünt fel, mint itt ez a víg lakodalom.

Szánalmas, siralmas kocsisor, bujdosó karaván, úti-porral fedve, sovány kiéhezett rossz lovakkal ván-szorogva.

Szomorú, dúlt arcú, kuszált hajú, fáradt emberek ballagtak a kocsik mellett, s a kocsikon borzas, fésületlen gyermekek a derékban és összetört, csüggedt asz-

szonyok, kiknek a szemök ki volt sírva. A rogyott, kiaszott tehenek alig bírtak vánszorogni a kocsik után, melyeknek saroglyáihoz voltak kötve, s nem a borjaik után, hanem az éhségtől bőgtek.

A nyomorúság színét még nevelte a hurczolkodás, a költözködés teljes bizonyítéka, hogy a kocsik mindenike tele volt rakva, fel volt tornyozva házi eszközökkel, melyeknek nagyobb része viselt volt és félig összetörve. Mindenöket, minden nyomorúságukat magukkal vitték, még a szegény hűséges kutya is ott ballagott mindenik kocsi után. S az volt a legnyomorultabb, a legéhesebb.

Vésztői uram ott hagyta a faképnél a híres tábort.

Majd elmennek, ha megunták magukat, úgy a mint jöttek és elment a szegény égettek elé, a falu másikk szélére.

A tiszteletes jött elől és Kőkény uram. Ők vezették a szegény bujdosókat.

Vésztői uram érzékenyen a kezét nyújtotta az érkezőknek.

A fia, a pap, sírva borult a nyakába . . .

— Látja kegyelmed, atyám uram, mire jutottunk? Itt hozzuk a kocsin szent edényeinket, meg a harangjainkat is. — Adnak-e helyet nekik kegyelmetek, adnak-e szállást a betegeknek, munkát a munkabíró férfinak és támogatást a gyámoltalannak?

Vésztői Sámuel uram megfogta mind a két kezét s míg zápor módra könyezett, érzéssel szorongatta és rázogata azokat; s felelt a mély megindulás hangján:

— Megosztjuk veletek fedeleinket s míg egy ke-
nyerünk lesz, ketté vágjuk és oda adjuk a felét gyer-
mekeiteknek.

És megölelte Kökény János uramát is. — Kökény
Jánosnak reszketett az ajka a nagy érzékenyülestől.

— Mi dolgozni akarunk ám! Nem akarunk ám
terhére lenni kegyelmeteknek.

Vésztői uram, a maga jóságos szelidségével vá-
laszolt, még folyvást barátságosan tartva Kökény uram
kezét.

— Tudom, édes jó barátom. Ne féljen, nem lesz-
nek terhünkre. Elvégezte azt már a jó Doroszlay uram.
. . . Az Édenffyné nagyasszonyomnak itt levő részét
engedi kegyelmetekkel megszállani, mivel hogy ott, a
hol laktak, úgy is annak a jobbágjai volt kegyelmetek
nagy része. — Majd építenek a nyáron házakat, aztán
lesz belőlünk egy falu, kegyelmetek is dánfokiak lesz-
nek. — Addig pedig elszállásoljuk kegyelmeteket, nem
úgy mint a katonákat, hanem mint édes atyafiakat,
kiken szívesen megosztozunk, hogy mindenkinek jus-
son belőle.

A falu másik oldalán ez alatt Vértesi uram olá-
hot keresett, mert magyar ember nem merte megtenni
testvérein, atyafiain azt, a mit ő kegyelme akart.

Bizony igaza volt a jó Édenffyné asszonynak, nem
állhat az a paraszt-háború egyébből, csak rablásból és
gyűjtogatásból.

Talált végre egy oláhot, a Hajduk Ursult és azt
mondta neki:

— Most már menj, készíts négy szurkos csóvát és gyűjtsd meg a falut a négy sarkán.

Az oláh összetette előtte a kezeit és könyörgött neki:

— Ne bántsuk ezt a falut; nagyon sajnálom őket, olyan becsületesek szegények, hogy még a földönfutó-

kat is magukhoz fogadják, pedig vannak vagy háromszázan. Kár így büntetni.

Vértesi uram hetykén megfinczogtatta a sallangos paripáját, melyet a szent-andrási földesúr, a Tolnay uraság istállójából szerzett magának a bíró uram, mint a sújtásos ruhát, bekecset is azonképpen, mely rajta volt, magától Tolnay nemzetes uramtól . . . És beletette a nemzetes uramtól a zsebébe a selyem erszényt is, de nem üresen.

— Szamár vagy te ahhoz, — mordult rá az oláhra. — Ez nem büntetésül van. A jelt kell megadni most, hogy azt messze vidéken is lássák, a kiket illet. Aztán? No bizony! Mi kár? Egy hitvány, rongy kis falu. Majd felépítik ismét. Ne félj, nem hagyja úgy a földesura, mert kell neki a robot. Csak nem gyújtathatok talán fel olyan nagy, szép várost, mint Békés városa. Azért nagyobb kár lenne. Látod, megkegyelmeztem Csabának is, pedig a tótjai sem akartak velünk tartani.

Hajduk Ursul megadta magát.

— Igazságod van.

Ebben a pillanatban mondta pedig a szegény Vésztői uram a szegény Kökény uramnak:

— A mi fedeleink alatt jut hely kegyelmeteknek is. Biz ott nem jutott.

Irtózatossá, megdöbbenő kiáltás zavarta meg őket érzékeny beszélgetésökben. És egyszerre hazugságban hagyta a dánfoki bírót, a jó Vésztői Sámuel uramat . . .

Bizony nem lesz ott mindjárt fedelők, nem a szegény bujdosóknak, de maguknak a szegény dánfokiaknak sem.

Száz torok kiáltotta egyszerre rémulve, sikoltva az elborzasztó, irtózatot kiáltást, melytől egyszerre megzédül a fej, elvesz az ész, a lélek-jelenlét, megreszketnek az idegek, megrendül a szív, melytől rémulve futna az ember és mégis oda bilincseli örületesen magához... Nincsen irtózatosabb a tűzvésznél.

— Ég a falu! . . .

S a kis harangot az oszloptoronyban már verte félre valaki . . . Fájdalmas, szívig ható, elrémítő volt annak sivalkodása, mint az asszonyoké és gyermekeké, kikkel az utca megtelt.

Vésztői uram kővé dermedt, halottsáppadt lett; fiának kelle fentartani az erős férfiut, hogy ijedtében össze ne rogyjon. Csak bámult, nem bírt egy lépést mozdulni onnan, csak azt rebegte kínosan:

— Hiába vered félre azt a harangot, szegény ember, mind hiába. Porrá égünk; teremtő Isten, porrá égünk! . . . Nem marad itt egyetlen ház; mind a négy sarkán felgyújtották a falut egyszerre azok a gazemberek, a kik már amott mennek vágatva, újjongva . . . Lehetetlen, hogy csak egy viskó is maradjon . . . Ha nem nagy is a szél, majd meglátjátok, mindjárt csinál ez a tűz magának.

Egyszerre azután, mintha a nagy feszültségben elszakadtak volna akarátának bilincsei, magához tért, eldobta a kötelékeket, felkiáltott:

— Ne bántsátok a házakat! Hagyjátok, azokat úgy sem lehet megmenteni, csak vagyontokból mentsetek meg, a mit lehet.

Most lettek aztán már igazán földönfutók a szegény berekútiak!

Még meg sem pihentek, nem hogy helyet melegítettek volna maguknak.

Hova menjenek most már? Ki fogad be ennyi népet?

Hogy hol nincs számára hely, azt lehet tudni. De hogy hol van, azt ki mondja meg? Ki ad enni ennyi szegény éhezőnek? Hol erre a felelet?

Egyenként csak elmehetnének cselédnek. De hiába, ha nem akarnak egymástól elszakadni, eloszolni, szélylyel menni. Hisz akkor vége lenne örökre a falunak.

Szegény emberek, hiszen régen van már annak!

Dehogy van! Ők folyvást azt képzelik, azt hiszik még, hogy megvan.

Igy együtt képeznek ők egy családot, egy falut, a régi jó, szerencsétlen Berekútat, melyet magukkal hordanak emlékből, névből; melynek összeomlott házait, régi kis templomát, erdeit, völgyeit, a játékos kis patakot s a berekszót, mely a kiáltásra visszafelel, azt a szép vidéket, a kedves szülőföldet legalább így személyökben akarták fenntartani . . .

Tanakodtak szomorúan, csüggedten, majdnem kétségbeesve . . .

Addig létezik az, míg együtt vannak. Létezik a remény hozzá, érette, utána.

De csak is addig létezik, azután nem . . .

Határoztak . . . Elszánták magukat.

Maradjunk hát együtt s menjünk oda, a hol enni kapunk; mivel sem munkánk, sem módunk nincsen, a minek segélyével megélhetnénk, menjünk ezen távozó, kóborló táborral, hadsereggel, vagy micsodával; menjünk ijastól-fiastól, ha másnak nem, jók leszünk sán-czot ásni, marhát hajtani, marhát őrzeni, az asszonyok meg sütni, főzni.

Csak hadd viseljék a gondunkat; úgy is tartoznak vele; mert másodszor ők tettek bennünket szerencsétlenné, földönfutókká. Csak Kökény uram helybenhagyását várták.

Szomorúan, csüggedten felelt Kökény uram.

— Nem tehetünk másképen!

Bánta is már Kökény uram, akármi történik vele a világon! Nem volt már neki senkije, semmije. Csak ez a régi, ösmerős nép kötötte már magához.

Vésztői Sámuel is ráborult a fiára.

— Hát mi mit csináljunk, édes fiam?

A pap kenetteljesen válaszolt a szentírás szavaival:

— A jó pásztor nem hagyja el az ő nyáját.

— Ugy, úgy; csak jőjjön, — szólt közbe egy pár ott ácsorgó zendülő, — jőjjön a tiszteletes úr, úgy sincs még tábori papunk.

Vésztői Sámuel meghökkent.

— Hogyan, édes fiam! te követed őket pap létedre, szentelt személy létedre, azok közé az Istentelen

rablók, gyűjtogatók közé . . . a kik elébb-utóbb akasztó-fára, kerékre kerülnek.

— Csak azért rablók, csak azért gyűjtogatók, — felelt szeliden a pap, Vésztői Kecskeméthy István, — mert nincsen nekik okos, becsületes vezetőjük, a ki lelkével, nemes jellemével uralkodni tudna felettök, s irányt adna szándékaiknak. Nem tudják féken tartani. — A mely nép nem ismeri a szabadságot, az hamar visszaél azzal.

— Az Istenért, csak nem akarsz vezetőjük lenni.

— Nem! — Én csak az Istenhez akarom őket téríteni, az Isten igéit hirdetni, óvni a gonosztól és tanítani a nemes cselekedetekre.

Az öreg Vésztői csóválta a fejét . . . összecsapta kezeit.

— Tanítani? Te, ezeket az embereket, kiket a rablás, a fosztogatás, gyűjtogatás vágya visz, ragad magával?

A pap ismét csak csóválta a fejét.

— Nem, édes atyámuram! Ezeket az embereket a szabadság szeretete, szabadság óhajta viszi.

— De hát mit akarnak voltaképpen? — kérde Vésztői Sámuel.

— Szabaddá tenni az országot, hogy csak mi magyarok parancsoljunk magunknak.

Most az öreg Vésztői csóválta meg a fejét.

— Az lehetetlenség! Egy ilyen hitvány parasztsereg nem diadalmaskodhatik híres ármádiákon.

— Nem lehetetlenség, ha az embernek erős aka-

rata van hozzá. — Ha az ember a saját igazát érzi lelkében és felhevül, lánggra gyúl érte, mint a hitéért, tüzes lesz, elszánt, hatalmas és erős. Ez az, mit lelkesülésnek neveznek. A szent írás azt mondja: „A szentlélek megszállja az embert.“ Ez a lelkesülés. És ebből származik az Istennek és a jónak, az igaznak szeretete, az emberi nemzet boldogságának, minden embernek, minden felebarátnak, mint testvérnek szeretete. Ez a szabadság érzete, a szabadság óhajtása; melynek maga, urunk Jézus, úr Istennek szent fia, volt a legnagyobb apostola. S ez előtt nincs lehetetlenség, mert ez elébb, utóbb diadalmaskodik.

Vésztoi Sámuel megbámulta fia ékes beszédét, bár hatottak reá meleg szavai, még sem bírt neki meghódolni.

— Szép volt, szép; de én nem értem ezt egészen, édes fiam.

— No hát mondok még egyet, édes atyámuram, akkor mindjárt megérti kegyelmed. Sokszor hallottam kegyelmedtől gyermekkoromban: Hej, másként volt régen. Akkor bizonynyal hallotta hát a hírét valaha Rákóczinak?

Vésztoi Sámuelnek nagyra nyitak szemei s felmelegedett.

— Hallottam-e? Áldja meg az Isten ott, a hol van. Legszebb koromban voltam akkor, mikor e földön járt. Igenis hallottam, hogy boldog volt akkor az ország mindenfelé. Jobb világ volt akkor. Jók voltak, istenfélők és szerették egymást minden hiten az emberek.

A pap az atyja vállára tette kezét.

— No lássa hát, édes atyámuram, ezek itt mind a Rákóczi nevében támadtak fel. Annak az egy névnek hatalma lelkesíti, viszi, ragadja őket.

Haza hozzák Törökországból.

Segítse az Isten.

Azután Vésztői Sámuel gondolkozott egy pillanattig.

Megfőgta a fia kezét . . .

— Ugy hát mi is veletek megyünk, édes fiam!

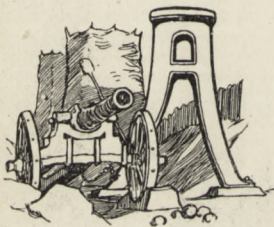
És ott hagyták az égett falut valamennyien!

VI.

NAGYSÁGOS NAGY ANDRÁS.

15

tábor pedig csak ment folyvást; az eleje már mérföldekre járt, mikor az utólja még csak akkor indult az égő faluból. A kegyesebbek még csak segítettek

egyet-mást megmenteni a szegény dánfokiaknak és tüzet oltani ott, a hol még lehetett.

Útközben aztán, az első pihenőnél, odafurakodott Nyulaki uram Matula uramhoz és feldicsekedett neki, hogy ime sebes vágatva, jó négy lovas kocsiban, itt jön a tábor után a Nagyságos Nagy András is, a ki mindjárt megindult, mihelyt Dánfok égését meglátta.

Éppen akkor faggatták Matula uramat a fővezérséggel . . .

— De hát már mégis csak azt szeretnék tudni, hogy ki lesz a fővezér?

— Meg volt már mondva, hogy a Nagyságos Nagy András.

— De hát hol van, kicsoda az a Nagyságos Nagy András.

Nyulaki Mihály tréfásan a mellére ütött:

— Ilyen alacsony, terebély, kerek képű, őszbe csavarodott ember, mint én.

Aztán jót nevettek rajta Matula urammal.

De mikor Sebestyén János uram, Kovács János uram is mind ilyen alacsony növésű emberek, meg aztán vannak itt ilyenek többen is, nyolcz ezer ember között csak akad valamennyi, ha — a Matula uramat kivéve — mind paraszt is.

— No hát értsd meg atyafi, hol a Nyulaki uram, hol a Sebestyén uram, hol a Kovács János uram, hol megint más lesz a Nagyságos Nagy András.

— No de mégis hát, melyik az igazi?

Matula uram nevetve mutatott nekik egy ormost.

— Biz azt soha sem fogjátok megtudni: Nem kötjük azt az orrotokra . . . Végtére is senki . . .

Hanem a nagy parancsolatot, melyet a Sebestyén János uram nevében írt a Gyula várába, hogy adják fel azt, megmutatta, dicsekedve elolvasta nekik . . .

Hadd lássák ezek a szegény parasztok, hogy milyen hatalmasok ők; még alig, hogy egy pár hete mozognak, már is egy várat mernek felkérni.

Hadd bátorodjanak.

Feltette az okulárumot és hátraütötte a kopott süveget és elkezdte olvasni a felszólító levelet.

Bizony nem a „Recrudescunt“ volt az, még csak nem is a paródiája annak, hanem — igaz lélekkel mondva — csak egy kis komédia.

Matula uram azért olvasta büszkén, mint egy nagy csodát, a mint következik:

„A nemzetes Viceispány uramnak illendő becsülettel adassék Gyulára.

Ajánljuk kész szolgálatunkat kegyelmednek, nemzetes Viceispány! Nemzetes Viceispány uram. Mih kegyelmes urunk Eő fölségének igaz renden levő vitézeji írunk Eő felsége parancsolatja szerint, a sok özvegynek, árváknak és édes nemzetünknek s istenünknek dicsőségére, úgy nemes vallásunknak megmaradására készen vagyunk édes hazánk mellett vért ontani; melyre nézve kegyelmednek adjuk tudtára, hogy mi felséges urunknak hűséggel való vitézeji, kívánjuk a várnak feladását, ha mi kérjük, azzal tartozunk úgy tudtára is adni, hogy minden veszedelem nélkül kegyelmetek megszabadulhasson; ha pediglen nem adják fel t. i. a várat. jövendőben a mi rajtuk esik, maguknak tulajdonítsák. Hogy pediglen azt gondolnák, hogy valami kárt tennének, semminemű kárral nem illetetnek. Miről is tudtunknak igaz erejét megmutatni, úgy kezeinkkel is meg erősített levelünket adjuk. Ein Sebestyén István,*) esküszöm az élő istenre, hogy semmi kárral, vagy veszedelemmel nem illetnek, ha a várat Kurucz számára tartják. Kegyelmes urunknak vitézlő kapitánya Sebestyén

* Különös, hogy Istvánnak írja magát alá, pedig kétségtelen, hogy János volt.

István kegyelmeteknek datált levelét, fidelis szolgálatát is ajánlja.“

Matula uram visszahuzta a süvegét és levette szeméről az okulárumot, hogy jobban lásson; mert az csak az írástudáshoz való, — önelégült, eltelt büszkeséggel hordá körül szemeit.

— No hát, mit mondanak hozzá kegyelmetek? Ez már csak hatalmas levél, ugy-e?

— Mink, — mink mit mondunk? — felelte bölcsen Szücs István uram, — az nem nagy kérdés, hanem majd odabenn, Gyula várában, mit mondanak reá?

Nagy szájat tátott erre Matula uram, még a kezei szétterjesztésével is segített hozzá.

— Mit mondanának? Egyszeribe feladják a várat.

Nem is kételkedett abban, hogy a legbizonyosabbat mondja.

De Szücs István uram folyvást Tamás volt benne.

— Már miért adnák fel olyan könnyen?

— Azért, mert elrémülnek e tengernyi népség látára; nincs oda be csak egy pirinkó katona sem — tette utána megvetéssel, — csupán csak vármegyei hajdú.

És aztán, mikor körülvették Gyulavárát, még sem úgy történt, a mint Matula uram jövendölte.

Az első kiküldöttet Klosz Mátyás viczeispány uram egyszerüen lehúzatta, jó huszonötöt vágatott reá, azután kivezettette a várkapun, ott a hajdú útra bocsátotta, megtisztelvén a csizmájának orra hegyével azt a helyet, a melyre az imént az olvashatlan huszonötöt ráhegedülték.

E mellett vitte a tagadó választ is, hogy a várat nem fogják nekik feladni.

Erre a vitéz embert megszégyenítő útra nem igen akart második vállalkozni, de végtére mégis csak fogott egyet Sebestyén uram.

Ez még rosszabbul járt, ezt már be se eresztették, a várfal tetejéről lelőtték egész egyszerűen . . . Még virtust csináltak belőle azok a haszontalan hajdúk.

Vetekedtek rajta, hogy melyik fogja eltrafálni.

Lőttek arra az egy emberre tízen. Legalább nem szenvedett soká szegény . . .

Még ez volt a legszerencsésebb a között a 8000 ember között.

Hogy fog az elpusztulni gonoszul egytől egyig mind.

Milyen kevés fogja abból meglátni valaha a háza táját! . . .

A levelet vivő emberek lelövésére azután nekidühösödtek a zendülők és elhatározták a várat megtámadni és bevenni ostrommal, bár nem volt hozzá sem ágyujok a falakon rést löni, sem elegendő lajtorjájok a falakat megmászni . . .

Megtámadták hát olyan bolond módon, a milyentről azelőtt még csak nem is álmodott senki, pusztá kézzel, egy pár rongyos puskával és ezer meg ezernyi vasvillával.

És pedig kis híja, hogy be nem vették; mert bizony a benn levő várvédő lakosság nem lőtt közéjük, egyszerűen azzal mentegetőzvéen, hogy lőttek volna, ha

annak káros voltát nem gondolták volna . . . Aztán mintha csak odabenn a várban is lettek volna, a kik az ostromlókkal egyet értenek; este felé egyszerre tűz támadt a várban, melyre általános zavarodás keletkezett.

Hanem viceispány Klosz Mátyás, a ki a zendülők elől Békésről már napok előtt bemenekült a várba, s kire legjobban fel voltak ingerülve a zendülők, mivel-hogy a felkelésről ő küldte fel az első stafétát, kapta magát, összeszedte a hajdúkat és a megbízható hűséges embereket, vármegyei és városi tisztviselőket; legelőbb is összefogdostatta a városban a gyanús embereket, azután szembe állt az ostrommal.

Bámulatot ébresztő, rendszeres ostrom volt az mintha egy titkos, értelmes fő igazgatta volna.

Először megtámadták a várat egyfelől, azután másfelől, mikor nem sikerült egyik sem, Sebestyén uram egy általános rohamot parancsolt minden oldalról. Fül-siketítő ordítással, lármával rohantak s örült, vakmerő módon kezdtek lajtorjájaikon a falakat megmászni, de mind hiába, — mind hiába, mert a ki csak a lajtor-jára tette a kezét vagy lábát, egy sem szabadult el onnan élve; maga Sebestyén uram is megsebesült. A karját érte egy golyó.

Mikor aztán jó sok jajgató ember hevert a vár fala tövénél, kezdtek az ostromlók onnan elkotródni, távolabb vinni, a kit lehetett.

Egyszerre megszólalt a két darab rossz török ágyú, a melyet ekkorára nagy bajjal lövés képességre bírtak hozni és találtak embert is, a ki el merte sütni . . .

Erre aztán eltisztult onnan közléről, a ki csak el-tisztulhatott, a hajdúk pedig kinyitották a várkaput és nevetve, kaczagva behajtották a várba a zendülőök ösz-szegyűjtött marháinak jó nagy részét, melyet azok az ostrom alkalmára odatereltek.

Mindenki megtisztelte azt a bömbölő szörnyeteget, csak Matula uram nem tágított, — egy tuskón hozzá-fogott, hogy megint egy másik levelet fog írni a nem-zetes viczeispány uramnak . . . Csakhogy ez gorom-bább fog lenni, mint az első . . . egy valódi dorgatórium készült lenni.

Egyszerre valaki megfogta a pennát kezében hát-lról.

Még ingerkedik velem, mikor ilyen nagy bajban van Hátranézett . . . Hát az ő régi, jó, hűséges ba-rátja állott mögötte mókusfark bajúszával, a derék, a jó öreg Mitrus, Numaszterly uram . . .

De Mitrus sem nem haragudott, sem nem neve-tett, pedig vagy egyik vagy a másik a rendes szokása volt, s felváltva szokott járni, mint a nappal az éjsza-kával.

Azt sem mondta neki, hogy jó napot adjon Isten. Elámult a rengeteg nép láttára. Mekkora lesz még ez, ha a ráczok, oláhok is csatlakoznak! Csak azzal köszön-tött be nála . . .

— Bizony meg kell adni, szépen összevergődtek; lehettek vagy tízezren; hanem az igaz aztán, hogy so-kan is szaladtak.

Matula uram azt felelte:

— Épen annyian vagyunk, édes jó barátom.

Numaszterly reá támadt.

— Hát akkor mit vesztegetitek itt a drága időt ezzel a rongyos fészekkel? A töröknek, hogy megmozduljon, mielőbb kell mutatni, hogy itt is támaszkodhatik valamire.

— Csak Pérót várjuk, — felelt Matula, — a Zákót, a Csorbát, a Seviczet a bácsi, a tiszavidéki és a marosmelléki regimentekkel, hogy valami nagyhoz fogjunk, de azt nem lehet rendes katonaság nélkül . . .

— Hát mi a szándékotok? — kérdezte Mitrus.

— A Hantois, Cordovai Beverián regimentek megvannak indítva ellenünk a Bácskából és a Száva mellől, azokat akarjuk egy nagy csatában megsemmisíteni. De ehhez, a mint mondom, a Péro serege is kell.

Majd eljön az is, csak várjatok. Addig egy kis meglepetést készít a számotokra, semmi egyebet, mint Arad vára elfoglalását. Engem pedig azért küldött, hogy jöjjetek hamar mindnyájan, mert egy nagyszerű dologt kell végrehajtani, mely okosabb, hasznosabb, mint három hitvány német regiment kergetése.

— Hát micsoda az a nagyszerű dolog?

— Semmi egyéb, mint Temesvárnak szép csendes, nem is álmodott elfoglalása. Temesváron nincsen eleségkészlet. A proviánt régen a részünkön van. A liferálás addig-addig húzódott, míg a Béga és a Temes kiáradt. El kell zárni, körülvenni . . . s szép csendesen várni, nyolcz nap alatt megadja magát.

— No ez derék!

— De hát az ágyuk!

— Bolond vagy! Az ágyuk lőtávolságán kívül kell körülvenni. Ennyi ember úgy körülveszi, hogy még egy egér sem szökhetik be, nem még terhes kocsik, vagy szállító hajók. — Nincs elveszteni való pillanat . . . Ezt az alkalmat nem szabad elhalasztani. Rögtön abba kell hagyni az ostromot, melyhez kár volt fogni, míg okos ember nem volt köztetek . . .

— De bizony volt!

— Hallgass! Nem rólad beszélek. Halljad csak tovább Péro izenetét. — Rögtön indulnotok kell, még ma A rácz regimentekkel, Sevicz és Csorba vezetése alatt, Székudvar és Erdőhegy mellett fogtok találkozni holnap; azok már oda jönnek Pécskáról, Nagy Lakról szintén hozzátok. Holnapután éjjel bevonultok az aradi várba, mert az holnapután este a Péro kezeiben lesz. A német katonaságból csak egy parányiság van benn, a mieink már benn vannak, Tököli Ránkóval őrzik a várat.

Matula uram félreütötte a süvegét, s majdnem nótához fogott örömeiben.

— No, ez már nagyon derék; — mert én meg arról tudok neked beszélni, hogy holnap éjjel az oláhok meglepik Jenőt . . .

Az öreg Mitrus, ki rendes szokása ellenére most ilyen huzamos ideig, egy egész óra hosszáig, sem nem nevetett, sem nem haragudott, — bánatos, nagyon szomorú lett egyszerre. S csak egy elmélázó szünet után vette fel újra a szót.

— Hanem szomorú, nagyon szomorú hírem is van. De ne terjeszd el, titkold, sőt ha hallják, czáfold; mert azonnal szétmegy a felkelés, mint a csirke és másodsor sokkal nehezebb lenne összeszedni. Mindig káros az elmulasztott alkalom; szétmegy mondom, pedig nincs ok reá; mert a fiát, Józsefet is csak úgy behozza a szultán.

Vontatva beszélt, alig bírt a végére érni. Mintha valami váratlan hír hallásához készítené.

Matula tagjain egyszerre csak a hideg futott végig, megkapta Mitrus kezét . . .

Irtózatos, megdöböntő volt az, a mit várt.

— Nagy Isten! Teremtő Isten! Mit akarsz te mondani? . . . Vén Mitrus! Vén szamár! Vén rossz Mitrus . . . mivel akarsz te engem elrémíteni, agyon ijeszteni? . . .

És aztán jött a hír, mint a villámcsapás.

Mitrusnak reszketett a keble, reszketett az ajaka, nem bírta a nevet kimondani, csak annyit nyögött nagy, mély fájdalommal . . .

— Meghalt! . . .

Matula keze nagyot rándult a Mitrus kezében, aztán pihent benne csendesen, hosszasan, mozdulatlanul . . . Hallgattak . . . Nem bírtak szólani soká, nagyon soká.

És most ölelték még meg egymást, nem a viszontlátás első pillanatában.

A mit az öröm elmulasztott, azt a közös fájdalom meghozta.

— Szegény ember! Azért voltál hát ilyen szomorú!

— Igenis, édes jó barátom! De azért nincs vége minden reménynek . . . a fia él . . . és tartozunk a fiunak azzal, a mit az atyánál elmulasztottunk. És él az én boszúm! . . .

Bizony szomorú volt az öreg Mitrus, nagyon, most csak az ökle szorítása mutatta a régi, híres, nagy haragot, hatalmat, mely Belgrádon olyan fergeteget támasztott a metropolita ellen.

Ezzel kiterjesztette karjait és még egyszer keblére szorította régi, jó barátját, a tábor vén íródeákját.

— Isten áldjon meg!

— Hát hová?

— Hát haza! Hiszen már fél esztendeje bolyongom Törökországot s még otthon sem voltam.

— Jól van; de csak beszélsz elébb a fővezérrel. — Igaz, hogy nekem megmondtad, de megmondod a hírt neki is, a mit Pérótól hoztál . . .

Numaszterly erre majd visszaesett régi tréfálózó kedvébe.

— Fővezérrel? Mit beszélsz te? Hát nektek ilyen is van? Hát aztán micsoda szent az? Kicsoda? . . . Mi törte fel a markát? Hogy híjják? . . .

Matula a mutatóujját tette ajkára . . .

— Mi köztünk a neve Nagy András.

— Hát vezess hozzá!

Matula szabadkozott . . .

— Az nem lehet . . . mert még e népség közül is senkinek sem szabad gyanítani, hogy kicsoda a fővezér.

Most már aztán Mirtus csakugyan közel volt ahhoz, hogy nevéssen.

— Hát aztán mondd meg azt nekem, hogy mondom én el neki a hírt, ha nem beszélek vele? . . .

— Az úgy szokott történni, — felelt Matula, — hogy öten, hatan összeállunk egy karikába, s az illető úgy beszél mindnyájunknak a nélkül, hogy tudná valójában, melyiknek beszél . . .

— No, e már igazán paraszt furfang! Hanem nekem csak megmutatod legalább messziről, hogy melyik az?

Igazi baráti melegséggel megszorította a kezét.

— Neked igen! De vigyázz! Észre ne vétesd, el ne áruld, hogy titkunkba avattalak.

És aztán messziről megmutatta neki Nagy Andrást.

Numaszterly elképpedt . . .

Meglepte a dolog . . . Meglátta . . . Megösmerte ki az a Nagy András.

Ez lenne hát a zendülés titkos feje? . . .

Nem . . . Nem . . . Nem . . .

És megcsóválta fejét . . .

Matulának nem szólt semmit. Hanem még inkább inkább szomorú lett.

— Jer hát a fővezérhez! . . .

— Csak menj, — felelt neki durczásan, — beszélj el neki. Most már én visszamegyek a Pérohoz. Én leszek az egyik küldött.

A mint magára maradt, lehajtotta a fejét, lesimí-

totta állához bajúszát, elgondolkozott és tanakodva ümmögött magában.

— Én ebben nem bízom . . . Ez baj! . . . Nagy baj! . . . Mikor felnézett ismét, egy négylovas kocsit lá-

tott, mely előtt toporzékoltak az indulásra türelmetlen lovak.

Két ember ült föl rá hirtelen és azzal a kocsit elvágatott.

Jó, hogy éppen visszajött hozzá Matula.

— Micsoda kocsi az, mely ott rohan sebes vágatva Sikló felé? — szólott a visszatért Matulához.

— Az a kocsi az, a melyik a küldötteket viszi Aradra Pérohoz. Az út sietős, hát Simádig kocsin mennek, azon túl gyalog, hogy szemet ne szúrjanak.

— És ki megy azon a kocsin? kik a küldöttek? — kérdé izgatottan Numaszterly. — Micsoda dolog ez Matula uram? Hiszen megmondtam, hogy én magam akarok menni. — Gyorsan, kik azok?

Matula vállat vont.

— Hallod-e öreg, te mindig bakafántoskodol. Mindenben prikulicsot látsz. Ha egyszer a fővezér úgy akarja, hát annak úgy kell lenni.

— De hát beszélj, az Istenért, beszélj! — sürgette az öreg Mitrus, — kik azok a küldöttek?

Matula nagy lassan elkezdte.

— Hát biz az egyik Kovács János uram Szent-Andrásról.

— És a másik?

— A másik maga a titkos fővezér, Nagy Andras uram.

Numaszterly egyszerre elhalványodott s önkénytelen elkáromkodta magát.

— Tyú! Milliom kutya farka kerítette!

Megnézte pisztolyait, ha meg vannak-e töltve? Azután levette süvegét és törölgette kiizzadt homlokát.

— Szent György, Szent Demeter! Csak most se-
géljetek!

Kocsijára vetette magát, hogy utólérje őket.

Vágtattak . . .

Ment . . . Ment . . . Száguldottak a lovak; — amannak, mintha csak Simándon túl már nem is gyalog, hanem váltott lovakon mentek volna, — a porát sem érte.

Napszálltakor nyomukat vesztette.

Nem bírta őket utolérni.

Hová lettek?

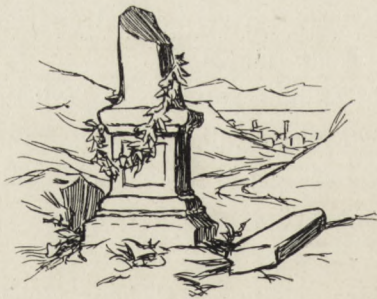
Azok már benn voltak Arad várában.

Matula pedig maradt ott mereven, állóhelyében. Lehanyatlott kezeit összekulcsolta ölében, mintegy imádsághoz, a vén megkopott süveget szorítgatta bennök Gyér, hosszú, ősz hajszálait lengette, zilálta a szellő kopaszodó fején . . . És nézett szomorúan, véghetetlen nagy bánattal kelet felé. — Le nem vette a felhőkről szeméit, melyek nem onnan jöttek, hanem odamentek.

És nem tudott semmi más egyébről a világon.

Ezentúl nem is érdekelte többé semmi, — semmi — Meghalt! Oda van a világ!

Az a bánat megkövülve maradt ott, a szívet agyonnyomni.

VII.

PÉRÓ VESZEDELME.

mint Nagy András és Kovács János Simánd alá, a kertekbe értek, s a mint Kovács János megetetett és megitatott, azt mondja neki Nagy András, a vállára téve kezét:

— Már most tudja mit, öcsémuram, kiveszszük a kocsiderékből a nyergeket, kantárokat, a kocsit itt hagyjuk a gazdauramnál, felnyergeljük a lovakat és aztán se út, se árok; csak egyenesen a torony irányában.

Kovács János uram azon kevés szerencsés halandó közé tartozott, a kik szemtől szemre láthatták Nagy András uramat, habár nem is tudták, hogy kicsoda, mégis szabad volt ösmerniök nagy nevérol.

Hogyne lett volna hát nagyon okos dolog előtte, a mit mondott; de mégis mert annyit megjegyezni.

— Jobb is, — legalább nem töri fel az ember lábát a gyalogút; csak szemet ne szúrjon.

Nagy András elnevette magát.

— Kinek szúrna szemet? Az egész föld népe velünk tart. — A katonaság csak teszi magát, de egyetért velünk, s a pillanatot várja csak, hogy hozzánk álljon.. Kítől tartsunk hát?

Kovács János uram is meg akarta mutatni, hogy ő is okos ember és van némi tudománya a katonaság dolgairól.

— Hát a főbektől, a generálisoktól . . . a komendóktól.

Nagy András uram csak azt felelte reá:

— Azok majd csak akkor tudják meg a dolgot, mikor foglyokká lesznek a kezeink között.

S megtoldotta egy nagy kacajjal.

— Azokat felakasztatjuk! Az aradi már holnap függ! . . .

Minthogy szörnyen tetsző dolog volt ez Kovács János uramnak, szentírás volt előtte, a mit Nagy András uram beszélt; erre már ő is nevetett egyet.

És aztán mentek, vágattak a torony irányában, köd előttem, köd utánam, hogy senki ne lásson.

De mert hogy éppen köd nem volt, tehát a mint azok őket megpillantották messziről, úgy ők is meglátták már messziről azt az öt lovast, kik egyenesen feléjük tartottak.

Kovács János uram meg akarta mutatni, hogy elővigyázóbb az öregnél, ezt sem hagyta szó nélkül.

Ez a Nagy András fene egy vén gyerek, erre is csak mosolygott a közepén nyírott bajusz alól.

— Hát aztán? Itt van a fokos a nyeregkápában, két jó pisztoly a takaró alatt. Ha köcsögös lábú vasas németek, ketten elég vagyunk ötnek; — ha hajdúk, a szemökbe kacsintunk, vagy visszakacsintanak, vagy nem . . .

Ezek a szavak aztán kedvre hozták Kovács Jánost is.

— Igazsága van Nagy András uramnak. Ez aztán ember! El nem veszti ez a lelkét semmiféle körülmények között . . .

Sok ilyen ember kellene!

Szegény Kovács János . . . Elég ebből egy is!

Nagy András nem azért kapta sarkantyúba a lovát, hogy előlük megfutamodjék, hanem hogy bátran szembe vágasson, a lovasokkal, a kik — meglehet — éppen ő eléjük voltak kiküldve.

Azok, még ha akarták volna, sem kerülhették volna el őket.

Legelső dolog bátorságot mutatni.

Nagy András homlokegyenest ugratta a lovát eléjük. Kovács János is követte a jó példát . . . Hadd lás-sák, hogy olyan emberek, a kik nem ijednek meg a magok árnyékától . . .

Aztán még hozzá, Nagy András volt olyan szemtelen, hogy ő kérdezte a czirkáló hajdúktól . . .

— Mi járatban vannak kegyelmetek?

A hajdú tizedes durczásan visszamondta:

— De mi kérdezzük azt; erre meg arra, meg megint arra, — hogy kegyelmetek mi járatban vannak?

Erre Nagy András uram, — Kovács János nagy bámulatára, a helyett, hogy azt mondta volna: hát bizony mi a tornyai vásárra megyünk, egész vakmerően és bátran odamondotta:

— Eb kérdi, kutya felel neki . . .

Hanem az igaz, kacsintott mellé egyet.

Az is értette a tréfát és olyan lett a törülköző, a milyen a mosdó.

— No hát feleljen a kutya.

És aztán felelt Nagy András uram még bátrabban . . .

Akkor már mindenki sejtette, mit jelent az:

— No hát ha tudni akarja kegyelmed, mi a Pérohoz megyünk . . .

Most bámult ám aztán igazán Kovács János

A hajdú tizedes furfangosan, csalfán visszakacsintott.

— Mi meg éppen attól jövünk, magától Péro uramtól . . .

Erre Nagy András köszörült egyet torkán.

— Így már jól van! Így már aztán bátran ihatunk az egymás kulacsából.

S a nélkül, hogy a kínálást bevárta volna, már érte nyújtotta a kezét.

Most nevettek aztán igazán mindnyájan; a szegény hajdúkéban víz volt, az övékében bor, ittak hát közösen ezekből.

Aztán míg a kulacs a szájon van, folyvást egymásra sandít az ember, s mikor leveszi s megtörli a

száját, már mint a kulacsét, akkorra teljesen tisztában van, egészen komává válik az ember egymással.

Nagy András uramnak ekkor az volt az első szava:

— Vezessen hát kegyelmed bennünket a mi fővezérünkhöz, a Pérohoz.

Hogy még nagyobb legyen a bizalom, a hajdú tizedes meg is nyugtatta Nagy András uramat.

— Éppen azért jöttünk, hogy ezt cselekedjük . . . különben még máshova tévednének; mert személyesen úgy-e nem ismerik? Az ilyen nagy katonatiszt mind egyforma.

S mintha csak sejtetni akarta volna, hogy ő is volt már egy pénzzel a vásáron, nem csak Nagy András uram, megint kacsintott egy nagyot.

Ez aztán mind nagyon mulattatta Kovács János uramat, a szíve tele volt örömmel s nagyokat nevetett magában azoknak a marha németeknek a rovására, a kiket most összevetett vállal így bolonddá tesznek mindenütt széles ez országban.

Felemelt fővel, kevélyen mereszkedve lovagolt a hajdúk mellett végig Arad városán, már mint az Ujhid-soron is, meg a régi városon, a szemébe mosolygott az aggodalmasan bámuló rácz népeknek, ha már nem szólhatott. Hej pedig de jól esett volna feldicselkedni nekik, ha az, a mi hírt visz, hadi titok nem lett volna, s másnak is szabad lenne azt tudni, mint Pérónak.

Hadd gondolják legalább, hogy milyen hatalmas ember ő. Nem olyan nagyon hatalmas ugyan, mint

Nagy András uram, de mégis hatalmas . . . Milyen büszkén megy be abba az aradi várba! Hogy dobog a híd pallója alatta! csak úgy dobogott, vert a szíve is attól a nagy dicsőségtől! Hát még attól, mikor a nagy, híres, nevezetes Péro előtt fog állani. Ekkor feszült csak a melle . . .

Az a vén betyár Pető bácsi, — megtudta az úton, hogy így hívták a vén hajdú tizedest — pihenni sem engedte őket, a mint a lóról leszállottak, szóba se hagyta őket állani se magyarral, se ráczzal, még jobban sietett az öreg, mint ők . . . egyenesen, gyorsan vitte, vezette őket.

No de Pető bácsi is tudta mit csinál, vezette egyenesen a várparancsnokhoz, s mikor az ajtót betette mögöttük, keresztet vetett utánok Kovács János uramra.

Ime elérték útjuk célját, ott állottak Péro előtt.

Ott állottak egy hosszú, magas, vékony főkatonatiszt előtt, a ki parádés ruhájában, nyájas mosolygással jött eléjük, a kiről mondták nekik; hogy: ez az.

Ez a Péro . . .

Mi ok lehetett volna arra abban kétkedni? El kellett azt hinni.

Az a nagy úr maga volt az öröm, melytől majd elrepült, maga a nyájasság, a szívesség . . . csak a ki oly várva várta már őket, csak maga Péro lehetett ilyen, csak maga Péro fogadhatta így őket.

Magyarul üdvözölte őket, rossz kiejtéssel, ráczzavakkal keverve.

Mily leereszkedés egy ily nagy úrtól; székkal kínálta meg őket.

— Parancsoljanak leülni!

És aztán jött a drága bor pompás üvegekben.

Kovács János még is nagyot nézett egy pillanatra.

Azt mondták, hogy Péro egy kövér ember.

Bolond, a ki mondta.

Ez egy magas és karsú ember.

De ha magas és karsú is, megbámulásra méltó széles vállalai, nagy, kiálló melle van a főtisztnek, a ki előtt megállott.

Bizony szép ember a Péro!

És Kovács János rávitatta magára, hogy talán erről halott beszélni, nagy mellről, nem is nagy gyomorról, kasról és mellről együttvéve.

Nem kellett senki hozzá, maga kezdte czáfolgatni tulajdon kételyeit; a főtiszt leereszkedő nyájassága; Nagy András higgadt bizalmassága; az a szívesség, melylyel fogadtattak; ezüst tálczán, kristály üvegben pirosuló remek ménesi, a másikban meg aranyszínt ragyogó érdiószegi: minden, de minden megszedítette.

És ittak egy pohárral és ittak megint másikkal.

Előbb tévútra voltak vive, rá voltak szedve, el voltak bolondítva, azután bolondították magukat jobban, jobban, mindég jobban.

És az ajk mindinkább-inkább beszédesebbé vált.

És nem tudták azok az esztelenek, milyen nagy szerencsétlenségeknek lesznek okozói.

És beszéltek; egyik a másik szavába vágott, min-

denik túl akart tenni a másikon. Sokszor kellett Kovács Jánost figyelmeztetni, hogy engedje az okosabbnak a szót, Nagy András uramnak.

Az mindent, de mindent, olyan szépen, töviről-hegyire el tudott beszélni apróra . . .

És beszéltek, elbeszéltek mindent. Kimondották tulajdon fejükre az ítéletet, százaknak halált, akasztófát, keréketörést és szerencsétlen, kárhuzatos sorsot ezereknek.

És aztán vígan voltak, nevetgéltek; távolról sem álmodták azt, hogy most ők itt vallatóban ülnek, a melynek alapján, minthogy Nagy András apróra mindent felfedez, tönkreteszik nemcsak a felkelők táborát, de kézrekerítik Péroval együtt a zendülés valamennyi főemberét és véget vetnek az egész zendülésnek pár huszonnégy óra alatt . . .

Az ál Péro csak mosolygott ezen a naivságon s azon a könnyelműségen, bizalmasságon, a mit a bor előidézt . . .

Ime, a min ő eddig — ha valaki ilyesmit csak sejtetni engedett volna is — csak mosolygott volna, csak most tünt elő rettentő valójában . . . Ime, a mi csak álom, gyanu, az most a legirtózatosabb való!

Az ő parancsnoki területén vett volna erőt a lázadás, mely ő felsége kezéről elrabolja Magyarországot.

És nem is gondolná ember, kik vesznek részt benne!

Csak pár óra mulasztás még és Arad vára a zendülők kezében van, s a helyett, hogy ő tenné foglyává,

az teszi őt azzá, s löveti föbe azon kevés hű katonával, kik zászlójukhoz s a császárhoz megtartják hűségüket végső lehelletökig.

Átkozott Péro!

Ki sejtette volna?

Egy császári, királyi főtisztről, ki ő felsége hűségére megesküdt.

Ki hitte volna ezt?

Emberekről, kiket a császári kormány kitüntetésekkel halmozott el. Egy népről, mely ő felsége kormányának ezer jótéteményivel élt.

Ki gondolta volna?

És ez a paraszt mindent elfecsegett.

Egy nagy zendülés részleteit tárta fel, melyet messziről csak holmi paraszt robotvillongásnak vélnek a földesurak ellen. Legombolyította egy összeesküvés szálaít, melyek messze elágaznak, s egy háló volt belőlük készülöben, melyben a hűségesek és a hadsereg foglyul esnek . . . S egyszerre el legyen az egész ország foglalva a lázadók által.

Végzetetlen ügyes fogást tett ez a Pető káplár.

Ármálist szerzünk neki érette.

Ki tudja, nem spekulált-e még ennél nagyobbra Pető uram?

Tehát azért jön Pető uram ma a várba Tökölihez, mert ma van a nap, melyre vele megegyezett, hogy a parancsnoksága alatt levő gyalog és lovas századokkal, — ma éjjel — fegyverezze le a csekély számú — alig egy kompánia — rendes katonaságot, nyissa ki a ka-

lukat, hogy aztán Péro uram vonuljon bele rácz csőcselékével.

A kommandáns a kezeit dörzsölte.

Nagy kincs, óriási kincs ez a Nagy András . . .

Milyen jó volt ezt mind megtudni, közelről látni, a minek csak messziről hallják hírét mások . . . Nagy András uram őt nagy úrrá fogja tenni.

És Nagy András uram még azt is sejteti, hogy a földesurak közül is sokan részesei az összeesküvésnek.

Annál jobb.

Mily nagyszerű, remek dolog lesz ezt megtudni szépen tőle, megelőzni mindenkit a titok tudásában: bírni mindennek a nyitját s kezébe tartani az embernek egy egész jövőt, mely gazdaggá, nagy úrrá teheti.

Mit mindent nem tud ez a Nagy András? Valóban mindent. Mit mindent fog ez még elbeszélni?! Még azt is, hogy az urak hol jönnek össze bandériumban. Mint akarják elfoglalni Jenőt, Temesvárt.

A kommandáns uralkodott magán — hogy a legkisebb szóval el ne árulja magát . . .

Legelső dolog nem kérdezni semmit.

Csak hadd beszéljen maga Nagy András.

És Nagy András uramnak nem kellett biztatás, beszélt, a míg csak a nyelvét bírta mozdítani; legkivált pedig akkor már, mikor Kovács János uramat a buzgóság elnyomta.

Sokat beszélt, de oly paraszt fufanggal, hogy annak hasznát nem vehette senki nála nélkül. Gondolta magában.

Igy kell az embernek magáról gondoskodnia.

Karon fogva kellett őket elvezetni . . .

Aztán külön-külön czellában rájuk zárult az ajtó, ajtajukhoz, ablakukhoz öröket állítottak. De azokban a rózsaszín felhőkben, melyekben lebegtek, szentül meg voltak győződve, hogy azok az ő dicsőségüket képezik. Legalább Kovács János uram úgy álmódott. Ez csak a nagy tisztesség okáért van.

Nagy András uram pedig csak mosolygott magában a másik czellában s meg volt elégedve magával, hogy szándéka ilyen szépen sikerült . . .

Csakúgy nevetett a tíz körmében; mennyi embert dolgoztat a maga hasznáért. Mind ennek ő fogja a gyümölcsét, jutalmát elkaparítani . . .

Csak résen legyen Pető bácsi, — aludjék a porkoláb — kéznél legyen a kulcs és meg legyen a ló nyerelve éjfélkor mindkettőjük számára. — Kovács János öcsémet majd itt hagyjuk magunk helyett zálogban.

Ez volt a harmadik kacsintás.

Alig hogy elvitték a két delinquent, a kommandánsnál Pérót jelentették be.

Milyen szemtelenség! Még el mer hozzá jönni!

Majdnem elkaczagta magát a kommandáns. — Ime az oroszlan maga jó a fogó verembe!

Pedig korán volt még nevetni. Egy hajszálon függött minden.

Csak attól függött, melyiknek van nagyobb bátorsága.

A bátorság egyenlő volt. De a kommandáns abban

az előnyben volt, hogy tudta, mit akar Péro. Ellenben Péro még csak az arczáról sem tudhatott az ellenfélnek olvasni.

Tiszteletteljesen és mosolygón, szíves barátsággal fogadtatott. Marasztották még ebédre is.

Nem maradhatott, mert már Tökölihez volt el-
igérkezve.

Ez ugyan nagy sottize, egy őrnagy meghívását elébe tenni egy tábornok meghívásának. — A kommandáns mégis egy arczizmát sem engedte megrándulni . . . Az esze dolgozott benn a titkos rejtekben s azt mondta: „Csak hagyjad menni. Ott mind együtt lesznek, — ott megfoghatod őket mind egy csomóban — ott megtudhatod együtt, egyenként, kicsodák.

Merész játék volt, a mit üzött.

A helyett, hogy elfogatta volna, csak azért, hogy tudhassa, kiket kelljen elfognia, el hagyta menni azt, ki talán a jövő pillanatban őt teheti rabbá.

Péro a mily büszkén és gyanutlanul jött, oly gyanutlanul és diadalérzettel távozott.

De azért óvatos az oroszlán.

Négylovas kocsija ott várta a kápolna bal oldala mellett . . . hogy ha valamely véletlen eset előfordulna, az avatatlan szemek elől el legyen rejtve.

A kommandáns megebédelt nyugodtan; soha sem esett még ilyen jól az ebéd neki.

Mikor aztán gondolta, hogy azóta Tököli Ránkónál javában folyik a trakta, az áldomás a medve bőrére: felkötötte a kardját . . . lement szép csendesen a lép-

csőn. Míg adjutánsát a megbízható kompánia katonaságért küldötte, maga egyenesen a Tököli lakása felé tartott.

Majdnem elgázolta egy kocsi, a mely e pillanatban örült, veszett sebeséggel vágatott oda . . .

De hiszen kiabálhatott arra tekintélyének egész hatalmával a kommandáns úr, hogy a várba meg van tiltva ily sebesen hajtani . . .

Vágtattak, száguldottak azok a lovak mint a szélvész, de az a veszett konya bajúszerű ember, a ki hajtotta őket, mégis egyre vágta a habba zavart, nyomorult állatokat.

S a mint oda ért, eszeveszetten ugrott le a kocsiról, nem nézett sem jobbra, sem balra, hanem örült kétségbeeséssel szaladt egyenesen az ajtóra.

Az ajtó be volt csukva, szaladt az ablaknak, azt bezúzta öklének egyetlen csapásával.

Aztán bekiáltott a bezúzott ablakon.

Azaz nem kiáltás, hanem fájdalmas ordítás volt az . . . melytől megrendült a szív, a vér az erekben.

Fussatok! Mentsétek magatokat.

El vagytok árulva!

Ordítására — mint a méh — köpüből felriasztott méhek, tódultak ki a tornácra az udvarra Péro és társai . . .

E pillanatban felhangzott a riadó . . . oly izgatottan, oly erősen, majdnem beszakadt a dob feke.

Minden oldalról gyorsan futottak elő a katonák, cserepárok, hajdúk és ráczok vegyesen.

És néztek, tekintgettek szélylyel, vajjon merre van a tűz? Mert ellenséget nem is gyanítottak.

De a harangot nem verték félre, csak a riadó szólt hangosan, izgatottan, most már hat dob is egyszerre.

Általános zavarodás állt be; az egyik erre szaladt, a másik arra.

Tököli a kardját sem ért rá fölkötni, csak a kezébe vitte, a merre futott, onnan csakhamar felhangzott a rácz katonák éles hangú lármasípjá.

Csapatonként rohantak azok elő minden felül s míg a rendes katonaság a gyűlhelyre tódult, már ők fegyvereiket felporozva lesték a parancs-szó kimondását. Igen, mert ők már vártak valamit.

Mert a megváltozott helyzetben maga Tököli sem tudta, mitévő legyen . . . Határozatlanul állott katonái előtt . . . Habozott . . . Nem tudta feltalálni magát . . . Hiszen nem úgy végezték. A véletlen meghiusította ter-
vöket . . . Mitévő legyen most már? Mi üdvösebb, célravezetőbb? Nyíltan fellépni-e a lázadással? Vagy tettetni a tudatlant, ki még csak nem is sejti, mi törté-
nik körülötte?

A rendes katonaság, azoknak tisztjei is csak tanakodva néztek a ráczok felé, bizalmatlanul a hajdúkra s huszárokra vajjon ellenségnek tartják-e őket.

Maga a kommandáns is az erős, a hatalmas férfiú, egyszerre megállt a válúton, mérlegelte magában az esélyeket, vajjon szabad-e egy rohammal koczára tenni mindent, s nem eszélyesebb dolog-e a katonai subordinációra hivatkozni.

A ráczok, e félvad nép s a katonai subordináció, katonai becsület fogalma, hogy egyeznek ezek össze? Hogy kinevette volna ezért magát más alkalommal! S vajjon nincsenek-e itt mások, a saját tisztjeik, a kikre a lázadók jobban fognának hallgatni.

Ezer aranyat adott volna kisegítő jó gondolatért.

S hogy az nem jött, kezdett türelmetlen, boszús lenni.

S ez izgatott öt perc alatt a lármás dob, az éles síp hangzott folyvást, az össze-vissza szaladgáló katonák csörtetése, a lovak patkóinak csattogása a kövezen, melynek rohanása elől a gyalogos a falhoz menekült.

Valóban olyan fölfordulás volt, mintha csak ellenség rohant volna be a nyitott várkapun.

Ezen zavarban csak egyetlen egy ember nem vesztette el a lélekjelenlétét, a nap hőse, a férfi, a ki miatt mindez történt, a ki egyedül volt mindnyájok között a legnagyobb veszélyben: Péro.

Felhasználva a fejét nem találó lótás-futást, — bár gyorsabb lépésekkel, de határozott nyugodtsággal, egyenesen a kápolna felé tartott.

Megértett mindent, látta, hogy terve meg van hiúsítva.

Most már csak ki innen, ezek közül a falak közül! . . .

Eltűnt a kápolna megett . . . de ime a másik pillanatban négylovas kis kocsijában, mint egy villámlás pattant onnan elő.

Száguldó rohanás volt már maga a megindulás. Mintha csak közibe vetették volna a lovaknak a gyeplőt, mintha csak elragadták volna a kocsit, oly eszeveszett örült módon vágattak a kapunak, majdnem neki mentek a kapu falának, majdnem hozzá vágták a kocsit a kapu sarkához.

Egy nagy ordítás, száz meg száz torok kiáltása rázkódtatta meg a levegőt . . . bámulat, meglepetés és a ráczok részéről az öröm vegyülete volt az.

A kommandánst is csak a véletlen, ez az ő számára rémület — ragadta ki tétovájából.

Péró előtt nem érkeztek többé a kapukat elzárni. Hasztalan volt ordítás, hangos parancs-szó, jel . . . mind hasztalan.

Numaszterly újjongva kiáltott fel, oda futott, oda furakodott Tökölihez . . .

— Nosza rajta . . . gyorsan . . . foglaljátok el a bástyákat, a kaszárnyákat, melyeket a katonák üresen hagytak . . . az ágyukhoz gyorsan! . . . Nem látod a kommandánst, nem látod mind őket . . . hogy fejüket vesztették.

Az fut a menekülő orosz lány után, ezek visszavonulnak a bástyára.

— A zárt ajtókat törjétek fel, lássátok el magatokat municzióval, a rabokat eresszétek szabadon, senki sem nyertek jobb szövetségest. Nekem csak egy gondom van, egyetlen egy gondom, én csak azt vállalom magamra . . . Egy rabot . . .

S kaján gyűlölettel sziszegé fogai között:

— Egy embert meg kell ölnöm.

Igen, azt az embert, azt a bitangot, azt a gazt, a ki elárulta őket, a ki annyi reményt, annyi vágyat, annyi boldogságot, annyi bizonyosságot meg akar semmisíteni; a ki annyi embert akar vészbe, koldusbotra juttatni, földönfutóvá tenni . . .

S most, most, éppen most, a legkedvezőbb pillanatokban, midőn csalhatatlan volt a diadal.

Összecsikorítá fogait.

Száz halált érdemelne; és ha száz záron keresztül kellene is hozzá férközni, mégis hozzá kell jutnia . . . Alávaló szemeibe nézni s akkor rá rivall harsogó bösz kiáltással:

— Ösmerlek gazember!

Hogy is jutottál te mi közénk; mikor lettél te a mi titkainknak részese? mily ördög, mily sátán volt az, a ki társaságunkba hozott?

Alávaló, álarczos komédiás, dölyfös nagy úr, bitang, czudar paraszt, komisz korecsmáros . . . Te száz szint játszó csúszó-mászó . . .

Oda üvölni a lelkébe, a szívébe . . .

— Kárhozat a lelkedre, szálljon a poklokra, a tested égő tüzre, gyehennára.

És aztán két lépésről, két parányi lépésről, oda szegezni a homlokának kellő közepére, a két szeme közé azt a jó török pisztolyt és szétlőni a fejét száz meg száz darabba, hogy még csak mondhatója se legyen annak valaki, hogy mi volt az és kié volt valaha!

Ha egyéb nem is történik is e mai napon, mint

hogy ezt a gazembert lelőheti, a nyakára hághat, már meg van a mai nap koronázva, ha aztán rögtön, mindjárt kiverik is őket a várból, a mihez ugyan egy kicsit több erő volna szükséges, ennyi rácz ellenében.

De ez a mamlasz, gyámoltalan Tököli csak áll, itt dévánkozik, gondolkozik magában, hogy mozduljon-e már, pedig már a ráczok, az ő jó katonái, megúnva a várakozást, hogy nem akar senki parancsolni — maguktól is szét-befutják a várat, mint a csirkék s kapva a jó alkalmon, kedvökre kezdenek garázdálkodni és mindazért kinyújtani a kezöket, a mi csak nem az övék . . .

Nem rendszeres támadás volt az, s nem várfoglalás, még csak nem is nyílt ellenségeskedés, hanem zabolát nem ismerő arczátlan garázdálkodás, milyent vásott gyermekek, vagy valamely falut ellepő kóbor czigányok szoktak elkövetni . . .

Fölkutattak minden zugot, betekintettek minden ajtón, leverték minden zárt . . . Hol van enni- vagy inkább innivaló!

No de ez mindennapos volt tőlük. Nem is csináltak belőle nagyot.

A csekély katonaság a bástyákat és az ágyukat sietett megörzeni. A rohanó árt a hajdúk igyekeztek medrébe visszaszorítani.

És a kommandáns még most sem jött visszafelé.

Mintha megátalkodottan, — hogy el ne szalaszsa, ő akarna szálkardra szállni a ráczok fejével.

De vajjon nem szalaszt-e el azalatt itt egy mási-

kat, a mely — ki tudja — nem értékesebb-e még ennél is.

Ily fejetlenség közepette minden megtörténhetik. Numaszterly is úgy gondolkozik.

És Numaszterly, a mint ott áll s lázítja, bátorítja a ráczokat, a kik csak elmennek mellette, egyszerre csak boldogan elkaczagja magát, kajánul vigyorog, azután megtörli szemeit, ha jól látott-e és nagyobb bizonyosság végett merően felnéz még egyszer.

Ugy rémlik neki, úgy képzeli, mintha az a magyar hajdú, a ki mellette ellovagolt, útra készen, feltarsolyozva, széna porció előtte és megette, — stafétát visz, — mintha csak az a hajdú az az átkozott gazember lett volna.

Ő maga.

A semmirevaló . . .

A bitang, a ki mindenütt álarczot ölt.

A nagyságos Nagy András!

Gyorsan megértett átgondolt mindent.

A gazember bizonyosan azért menekül, mert retteg, fél attól, hogy a vár a ráczok kezére kerül.

És oson nagy lappangva Temesvárra, hogy ott is azt az ámulást kövesse el, melyet Aradon.

Meghiúsítani annak elfoglalását is.

Csak hátra nézne még egyszer!

Kívánsága teljesült egyszeribe. És pedig teljesen.

Az ember nemcsak hátranézett, hanem hogy meglassa kényelmesen, mi történik a háta megett: hátrafordult egészen nyergében.

Visszapillantó szemei egészen őt érték. Megrándult e tekintettől, e szemektől.

Valóban ő. El nem lehet téveszteni még álruhájában sem.

A homlokához kapott.

Nem szabad habozni, késni; mert azonnal késő.

Már hangzanak az őrzőjárat léptei.

Hirtelen felemelte pisztolyát.

De mielőtt kilőné, gyorsan jobbra, balra vetette tekintetét, hogy nem látja-e valaki.

Óh, teremő ég! Mennyien vannak ott jobbra, balra.

Emitt távolabb a hajdúk hajszolják vissza soraikba a rendetlenkedő ráczokat.

Itt közelben az őrzőjárat siet a várkapú felé.

Nem találta a pillanatot kedvezőnek.

Mérgesen dobbantott a lábával. Haragudott magára. Hiszen száz halálról beszélt, mikor kérkedett.

Mindegy. Még sem volt ereje hozzá. — Nem az lenne a halott, hanem ő. Tíz cső felelne a lövésére.

Izgatottan dörzsölte homlokát; minden tagja, minden idege reszketett a dühtől. Sietett, megkettőztetett lépésben sietett a lovas után.

Nem szabad elszalasztani. Nem szabad elveszteni szem elől. — Meg kell akadályozni, hogy még több áru-
lást ne kövessen el.

Hisz még nincs veszve minden. Péro kimenekült a várból. Még a vár is kézre kerülhet. A ráczok tíz annyian vannak, mint a német katonák. Utóvégre a haj-

dúk is hozzájuk fognak állni, ha Tököli erélyességre ébred. Azután ott van, ott jön Gyula felől a nagy paraszt-tábor, jönnek Lakról, Pécskáról a tiszai és marosmenti rácz regimentek. Tizenötezer ember jön itt össze. Egy hadsereg egészen . . . Csak megsemmisül előtte ily csekélység, mint a vár német őrsége . . .

Utól kell hát érnie, ha már egerútát adott is neki.

Legyen csak vele négyszemközt, majd akkor fogja neki megmutatni, hogy ki a férfi.

A mint a várkapúhoz ért, éktelen zsvaj ütötte meg kívülről a fülét. A vár falairól kiáltottak s a nagy néptömeg is a palissádokon kívül.

Csak elámult.

Megdöböntően különös volt a látvány, mely elébe tárult.

A várnak még a régi, — csak úgy hirtelenében kitatarozott, — falain kívül egy téres sánczárók terült el körös-körül. Feneke gyepvel volt benöve; a túlsó oldalát mintegy kétöles sánczhányás képezte, melynek gerinczén nagy gerenda palissádeok voltak még egy védő övet a vár körül.

A külső oldal meredek, a belső pedig meneteles, omlásos volt és szintén gyepvel volt benöve.

A vár kapujától a palissade-övig széles, kopott oldalú töltés vezetett, a melyről párosával vezettek le a gyalogösvények minden irányban, de végét mégis, — a tömegesebb járás-kelés akadályozása végett — egy híd-kapú őrizte, melyet, régi mód szerint, a még akkor fenn-

álló külső hídfő-bástyáról felvonni lehetett mind a külső, mind a belső oldalon.

A gyalogutakon, a hova vezettek, kényelmesen lehetett, bárhol tetszett, ki- s bejárni a palissadeok résein, melyek bizony nagyon hézagosak voltak. Négy-öt hiányzott néhol, boldogan fitogtatva a békés, nyugalmas időket.

Kocsiknak, szekereknek csak a töltésen át lehetett a várba be — vagy a várból kijutni . . . Az a nagy, régi felvonó-híd még mindig bírt annyi hatalommal, hogy tiltó akadályul szolgáljon.

Péror is tehát hasztalan vágatott ki a várkapun négylovas kocsijával, — a külső kapu őrének volt annyi ideje, hogy mind a külső, mind a belső hídkaput fel-emelje . . .

Mit csináljon most már.

Péror, a vakmerő, megtette azt, a mit helyzetében ezrek közül nem mert volna talán megtenni másik, levágatott a bár meneteles, de meredek töltés oldalán a sánczba.

S ime, ez volt az, a mi miatt Numaszterly levette Nagy Andrásról a szeméit.

Ime, ez volt, a min elámult Numaszterly, a mi egyszerre, — a mint ámulatba ejté, — érdekléssel bilincselé magához, szintúgy, mint a vár falairól s a palissadeokon kívül álló nézők tömegét.

Mi lesz majd ebből?

Elhalt lélekzete . . . szíve izgatottan dobogott . . .

E látvány kiüzte fejéből, szívéből az indulatot, a

haragot, a mely megragadta, vitte. — Elfeledtette vele az áruló gazembert.

Csak megállt a töltésen, a gyalogúton és reménykedett; óhajtozva meresztette ki szemeit. Csak egy gondolata, egy vágya lett egyszerre: Vajha ez szabadulna szerencsésen!

A vár sánczában egy négylovas kocsi vágatott fel s alá. Péro rajta. — Maga hajtotta.

Péro a mint leugrott, a sánczárókban körül-végig vágatva, a sánczárók megrongált és hézagos gerenda palánkjai között keresett kijáratot magának.

Ez nagy feladat volt.

A sánczpart legalacsonyabb része is két öl magas volt, — s a hol a palánkok hiányzottak, véletlenül ott volt a legmeredebb s a hol menetelesebb volt, ott meg teljes épségben meg voltak a palissadeok.

De Péro, a mily vakmerően leugrott, oly elszántan kereste a menekülő utat, bármily nehézségekkel kellend is majd megküzdenie.

Oly merész, oly vakmerő cselekedet volt ez, hogy már csak rendkívülisége miatt is megérdemelte volna a szabadulást.

Minden szem oda volt szegezve, minden figyelem oda tapadt, ott pontosult össze.

A kommandáns visszatartott lélekzettel leste az eredményt.

A falakról reája löni megtiltotta.

Pérót élve kellett elfogni.

A palissadeokon kívül összecsdült néptömeg

a mint bámulta a rendkívüli hajszát . . . egyszerre örömjajjal rivalgott föl.

Péro végre talált egy a menekésre alkalmas helyet magának, vagy valaki kívülről oda intette. Ugy lehet, hogy egy pár palissadeot ki is romboltak a kedvéért.

Meredek volt a hely, de azért neki vágatott mérészen . . .

A két első ló már felkapaszkodott a sánczra.

A belső kaputól a külső kapu felé éppen akkor bandukolt egy bizonyos hajdú, kit hivatalos kiküldetésében még ez a rendkívüli jelenet sem bírt megzavarni, megállítani útjában.

És a boldogtalan Numaszterly nem azt leste többé!

Most már nem lehetett többé késni egy pillanattig sem.

A kommandáns megadta a jelt.

Lehet löni, de csak a lovakra.

A mint a puskalövések eldördültek, még nagyobb kíváncsisággal tapadt oda minden szem.

A lövések nem találtak.

A gyeplős nagyot zökkent előre egy gyönyörű, merész ágaskodással szerencsésen felkapaszkodott.

Numaszterly elkaczagta magát örömeiben.

Eszébe sem jutott a gazember.

Hasztalan is jutott volna.

Eltűnt az már régen!

A Péro érdekelte most . . . Szeretett volna tapasztolni neki és biztatni, hogy csak most, csak most csap-

jon a suhogóval az ostorhegyesre is. Még csak annak kell felkapaszkodni, azután meg vannak mentve.

Az a két ló felhúzza a másik kettőt kocsistól.

Óh, hogy nincs azok között a bámulók között bátorlelkű ember, a ki megragadná az első lovak kantárját!

Most azután lőttek a várfokról másodszor is a lovakra s a lövések találtak . . . Az a derék, bátor, ügyes, deli állat, a két első ló, a mint éppen — két ízben térdre bukva végtére felkapaszkodott s talpra állt a palissadeok tövénél, — megsebesülve rogyott vissza, magukkal rántva a hátulso lovat, a kocsit, mely izzó porrá zuhant a sáncz fenekére . . .

Péro el volt fogva!

A kommandáns ezután sietett vissza a várba s a rendet helyre állította. Kihuzatott két ágyút a tér közepére, azután egyes-egyedül odament Tököli elé, a mint az ott állt tisztikara élén.

A kommandáns a kardját kérte tőle.

Tököli Ránkó szó nélkül átadta és odaadta a többivel is.

A legénységgel pedig lerakatták a fegyvert.

Hanem volt nagy baj is, a mint a porkoláb jelentette. A ráczok feltörték a börtönök ajtajait s igen sok rab megszökött a nagy zavarban. A kapu azonban hirtelen be levén csukva, a többit csak össze bírták fogdosni, de az a nevezetes parasztvezér, a kit csak ma reggel hoztak a várba, nem tudják hová lett.

A kommandás haragosan a földre ütött kardjával.

— Az nem lehet.

Ugy lehet, csak mende-monda az egész.

Sietett le a börtönökbe, a kaszamátokba.

Nem volt olyan dolog vagy tárgy, mely most jobban érdekelte volna, mint Nagy András . . . a zendülő paraszt. Ez a sajtáságos ember, a ki oly botor őszinteséggel beszélt neki . . .

Megszökött? Hát csakugyan megszökött volna? A szamárral! Az ostoba!

Pedig éppen nem látszott ez az ember tökkelütött fejűnek.

És megszökött . . . Holott talán jutalomban is részesíthettem volna, a miért oly szépen, őszintén mindent elbeszélt, mintha csak tudta volna a zsivány, hogy kinek beszél.

Tudnia is kellett.

Miért félt tehát a barom a büntetéstől?

És más pedig még sem lehetett oka szökésének.

Azt csak nem gondolhatta, hogy az a rab megszökhett azért is, hogy a kommandáns úr se tudja meg soha életében hogy ő voltaképen kicsoda.

Ott állott az ajtó előtt, még akkor sem akarta hinni, sőt remélte, hogy talán visszatér.

Hogyne! Az emberek olyan gyarlók, a pénz és kiűntetés meghódítja őket. S ha már egyszer árulókká válnak, az alacsony hízélgés mindig beljebb viszi őket e bűnbe . . . Még mindig találnak bemandani valót. S bizony csak saját maga akarja felvenni annak a jutalmát. — Nem még, hogy holmi német kommandánsoknak is juttasson belőle.

Kinyitatta magának a Nagy András börtöne ajtaját.

A börtön csakugyan üres volt.

Egy szalma-ágy, azonkívül a csupasz falak.

Még ha boszorkány lett volna is, csupán a vizes kupában bírt volna elrejtőzni.

No de egy szegény rabnak nem igen jön kedve bujósdit játszani.

Egyetlen ajtó, egyetlen ablak a börtön szobán. Mi haszna az ablakon a vasrostély? Az ajtón a zár és lakat?

Mégis megszökött Nagy András uram?

Azt mondja erre az öreg Pető magában:

— Könnyű annak, a kinek szabadító kezek leve-
szik a lakatot az ajtajáról.

— No de megvan, Kovács János uram. Nem szö-
kött ő meg, horkol Isten igazában egész dél óta, nem
tud az egész zenebonáról, az istenadta semmit; mert úgy
be van rúgva hogy még akkor sem ébredne föl, ha a
várat ágyúznák.

Ördög vigye Kovács János uramat.

Volna akárhol ő kegyelme. Csak Nagy András
uram lenne itt a börtönben.

De mikor hiába keressük, ha nincs sehol az egész
várban.

Akárhogy vesszük, akármint vesszük, már annyi
bizonyos, hogy Nagy András uram csakugyan meg-
szökött.

Talán majd előkerül még.

Nem kerül biz az soha többé.

Eltűnt örökre.

Hah! Még a kommandánsnál is keservebben érezte ezt Numaszterly, hogy eltűnt előtte, elveszett, elmenekült a boszúja elől.

Abban a pillanatban, a mint a szerencsétlen Péro elfogatására megdöbbsent, akkor sem az jutott az eszébe először, hogy talán neki is jobb lenne valamely biztonságosabb helyről gondoskodni, hanem az, a mint éppen a Péro esete ütött ki az imént a fejéből, a boszú, a kérlelhetetlen szomjas, ádáz boszú, a mely hevítette, üzte, vitte, ragadta magával . . .

Igen! Éppen most legjobban, midőn ott előtte verik lánczokba a bátor férfit, az ő fájának büszkeségét, annak a nyomorult gazembernek az áldozatát . . .

A vére forrt. Űvölteni szeretett volna, mint a megölt farkas.

Hah! Széttépné, darabokra szagatná, mint a farkas, ha körmei közé kerülne.

Görcsösen a markába szorította pisztolya fejét.

Hasztalan! Nem volt az már ott.

Az a lovas eltűnt már régen . . . Ki tudja, hol jár már azóta?

De bárhol járjon, semmi!

Semmi, ha a világ végeig kellene is utána menni, mégis utól kell érnie a boszújának s ha valaki véget vetne ő előtte az életének, ő azt ölné meg csupán azért, hogy miért előzte meg.

Fejét felcsapta azután daczosan.

A gaz áruló . . . Azt hiszi, hogy árulása a diadalt adta ellenségeinek kezébe. A nyomorult . . . Azt hiszi, hogy ezen lépéssel egyszerre véget vetett szabadító küzdelmeinknek, reményeinknek, melyekre évek óta készülünk. Hohó gazember, még korán akarsz diadalt ülni . . . Habár a rettentetlen Péro el van fogva s Arad nem jutott kezünkbe, de itt van még a feltámadt nép óriási tömege, fegyveres ráczok, magyarok és itt van Strba János, ki semmivel sem kisebb hős, sőt eszesebb, ügyesebb, csak olyan bátor, mint Péro, csak oly tekin-télyben áll a rácz nemzet előtt . . .

És aztán elkezdte magában, ábrándjaiban dicsőíteni, egekig emelni Strba Jánost, a kitől még mindennek jóra fordulását, faja, nemzete szabadítását várta...

S tette utána dühösen . . .

— Te pedig elpusztulsz, mint a kutya, csak utól-érhesselek.

Lóra ült, hogy gyorsabban haladhasson.

S előre fenyegetett Nagy András után.

Az pedig nem is kerülve mellékutakra, ment a téres országúton; jókedvvel, mint a ki szénáját jó rendben hagyta. Eleresztette a lova kantárját, hagyta lépésben menni és gyönyörködött azon a szép tavaszi délesten, melynek még egyéb zaja nincsen a szellő suhogásánál; — ábrándozott . . .

Az áruló ábrándozott . . .

Hanem nem olyan édes, szelid ábrándok voltak az ő ábrándjai, milyenekről a tavasz szellője suttog s mint a milyeneket a virágok mosolya és illata ébreszt.

Az áruló mások romlásán, vérén épített magának légvárakat, azokkal játszott gondolatában.

Azokkal a nagy, fényes kastélyokkal, gazdag dominiuumokkal, melyeknek iratait magához kaparította, melyeket jutalmul vár azért, hogy tetten fogja kaptatni és kézbe szolgáltatni a lázadás fő-főintézőit, Ivulyt és társait.

Ha ő elhalna, vagy hallgatni akarna, ez titok maradna örökké, hogy ezek is részesek a lázadásban.

Ez az egy titok. S ez a fő titok övé egyedül. Erről nem tud senki más, csak ő. Azokat a nemes urakat nem ismeri, nem tudja névszerint senki más, csak ő . . . A nagy világ . . . a főhatóságok csupán parasztoakra gondoltak . . . Pedig messze elnyúlik a lázadás titkos fonala. Csak ő tud itt egyedül mindent . . . S a mit tud mindent, a legfőbbet, azt még nem árulta el.

Boldogan mosolygott.

Óh minden szó aranyat ér ott tőle.

Drágán kell azt megfizetni . . .

A hörtönből csak azért szökött meg, hogy most már a maga kezére, a maga hasznára bonyolíthassa le a megkezdett szövevényt.

S aztán milyen furcsa dolog következik itten; mert egy ember csakugyan nem képes egy egész lázadó csapatot kézrekeríteni, — ezeknek kézrekerítésében ő is ugyanarra az emberre számít, kire a másik a felkelés sikerét építi . . .

Vajjon a mérleg melyik serpenyőjébe fogja dobni kardját?

Nagy András nemcsak gondol, de teljes biztossággal számít Strba Jánosra.

Ez ember ügyes, erélyes, bátor . . . Neki engedelmes, mert minden titka, úgyszólván élete a kezében van . . . Ő jól tudja, hogy ők szótték már a zendülés kezdetét Péróval és Matulával.

Nem csoda hát, hogy Nagy András olyan boldogan mosolygott s olyan jó rendben hitte állani a szénáját . . .

Pedig egy holló repült el feje fölött.

S a rómaiak ezt nem jó jelnek tartották.

Nagy András legföljebb arra gondolt, hogy nem neki szól az . . .

S az éj leszállt, de — folyvást ment, ment azért mind a kettő — ugyan különböző célból, de ugyanazon egy ember felé, ki által egyik úgy, mint a másik reményei teljesülését várja.

Nagy András ment vígan . . .

Numasztery boszúsan, lázasan.

Vajjon a mérleg melyik serpenyőjébe fogja dobni a kardját Strba János.

Ki tudja, hol járt az első, mikor a második Nadabra ért.

Strba Jánosnak az éjjel már a nadabi mezőn, a Kőrös mellett kellett lenni a táborban a regementjeivel.

Numaszterly azonban a Kőrös mellett nem talált tábort, csak a nyomait, helyét; szerte-széjjel hamvadó tüzek, némelyik hamú volt már egészen, némelyikben

még parázs volt. De egyetlen egy élő lélek nem volt ott közelben . . .

A falu népe talán meg is futott előlük, mert a ráczoknak rossz a híriük . . .

A fűzfák üde, friss gyenge lombjai alatt megpihenteté lovát . . . Jó volna valamely tüzet feléleszteni és a szalonnát pirítani . . .

Hanem egyszerre elment a kedve attól a mit a szomszéd nagy fűzfának egy lehajló ágán lógni látott.

Keményszívű ficzkó volt mindig életében, de azért az ilyen társaságtól megrázkódott, megképedt.

Semmi sem volt az kevesebb, mint egy akasztott ember.

Bizony rosszul kezdődik az út . . .

Hirtelen elfordította a fejét . . . és mégis csak, mégis csak vissza kellett néznie . . . csalta, hívta tekintetét magához az a borzasztóság . . .

És most le nem vette többé onnan a szemét, nézte merően . . .

Ez lehetetlen . . .

Felkelt, közelebb ment. Nézte jobban! Vizsgálódva az eltorzult vonásokat . . .

És mégis csak azt mondta, hogy:

— Ez lehetetlen . . .

Megdörgölte szemeit és mégis úgy találta, hogy az senki más, mint Nagy András . . . Testestől, azaz, hogy testben, de lélek nélkül, tetőtől-talpig Nagy András uram . . .

Az öreg Numaszterly megdörzsölte üstökét, hom-

lokát. Hogy vajjon nem fantáziál-e, nem képzelődik-e? S nem oda jutott-e már, hogy minden bokorban, minden csodás emberben a gaz áruló Nagy Andrást látja . . .

Nem, nem; valóban az.

A világ végéig sem kell hát menni utána.

Most már oda ment egészen alája és gyűlöletének egész passziójával nézte végig, végig.

— No látod? Látod úgy-e, elvetted jutalmadat.

És találgatta, vajjon melyikhez hasonlít azok közül, a kiknek személyét vette róla gyanúba?

Valóban az-e, a kinek gondolta?

Melyik voltaképen?

Hasonlított mindenikhez.

Numaszterly vállat rántott.

— Mindegy!

Erre a kérdésre úgy is csak te magad tudnál felelni! Téged pedig, már nem kérdez senki.

Ott hagyta . . .

A nap felkeltével előszállingozó nadabiak is csak azt beszéltek neki, a mit látott, — hogy a nagy-laki ráczok tábora volt itt az éjjel s a vezetőjük, a Strba János akasztotta ezt az ispiónt a fűzfára . . .

Erre a szóra félrevágta a süvegét fejében Numaszterly. — S kiáltozott, mintha csak az ott állók mindenike részese, tudója lett volna az ő szavainak, gondolatainak.

— Megmondtam úgy-e, hogy ember . . . Nem hiában bíztam én benne.

Vidoran lovára pattant, megint csak esze ágában sem volt a családi tűzhelye.

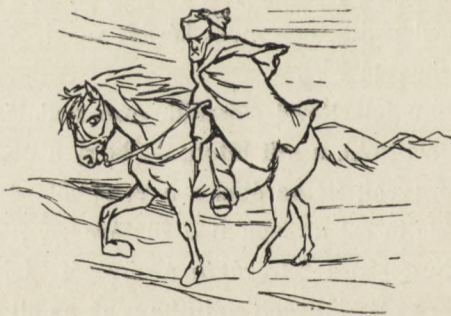
Sietett, hogy Strba Jánost, a dicsőt, a nagyot, a kibe még minden reményét veti, s a kiben — a mint látszik — nem fog csalódní, mi hamarabb keblére ölelhesse . . .

Eszében sem volt többé megölni azt, a ki Nagy András életének véget vetett.

Hogy voltaképen Nagy András volt-e az valóban, a kit Strba János felakasztott, nem firtatta tovább senki sem.

Sem nagy ritkaság nem volt, sem nem sokat számított akkor egy akasztott ember.

Annyi bizonyos hogy ezen időn túl nem látta többé senki Nagy András uramat . . .

VIII.

EZ EMLÉKEZETRŐL SZÓLHAT MAGYARORSZÁG.

STRBA János azt mondta Lichtschein bárónőnek, mikor az őt a lázadás beárulására biztatta, hogy okosabbat tud ő ennél.

Ennek az okos dolognak aztán eljött az ideje; mert bizony már a körmére égett a dolog.

Ki kell már annak sülni.

A következő napon aztán elvált az is, hogy milyen dicső lelkű, fenkölt jellemű szabadsághős az a Strba János, az a Dumitharanin, a Dombegyházi Csorba János, a Hasszán, a Dumit Hasszán, a harambasa, az a sok személy egyben, a kit a szegény rác és oláh nép mint szabadítót bálványozott, az öreg Numaszterly pedig az egekbe emelt, istenített . . .

Strba János egészen ki volt cserélve, mióta tá-

borba szállott, mióta csapatának élére állott; arcának redői eltűntek, a felhő elvonult homlokáról, vidor, eleven tüzzel tündöklött, arca derült, ajka csupa mosoly és beszédes volt.

Egészen megfiatalodott. Még a mit azelőtt sohasem tett, magától eltréfálózott szívesen, örömet pajkoskodott a szép asszonynyal.

Nagyon kedves lett neki most ez az asszony, a ki úgy kitanította, megtanította, hogyan kell okosnak lenni s megtanította, hogyan kell nagy rangra emelkedni, meggazdagodni.

A többit aztán kigondolta, kifőzte maga . . .

S lesz is hozzá bátorsága, erélye, okossága egészen végrehajtani.

Most aztán, mikor minden végre lesz hajtva . . . akkor következik ennek a gyöngy, parányi kéznek legdicsőbb szereplése.

Annak a gyöngy, parányi kéznek az lesz a hivatása, hogy őt, a nagy, nehéz, természetes embert, mint egy statuát, parányi tenyerén felemelje.

Azután megaranyoztassa, halmozta el kitüntetésekkel — bemutassa a világnak, hordozza, vigye és emelje mindig, mindig magasabbra.

Ezt mind annak a parányi kéznek kell megtenni. Ő neki kell mindenben közbenjárni, közvetíteni.

Ha fölkötötte a kolompot, hát csak zörgesse, — ha felrakta az ételt, hát ne csak süsse, főzze, hanem találja is fel s költsek el együtt jóízűen, egy tányérból, egy pohárból, mint a hogy illik jó rácz párnak, a kik

egymást szeretik. — Ha van hatalma, ha van befolyása, hát most mutassa meg.

Mert nemsokára elválík a dolog, mikor neki nagy, ünnepezt emberré kell lennie, olyan nagygyá, olyan hatalmassá, olyan nagy rangúvá, gazdaggá, hogy ne merhesse neki soha senki a szemébe mondani: komisz oláhrabló voltál; czudar rácz zendülő voltál . . .

Ezt csak ennek a szép, piczi piros szájnak lenne szabad mondania, de annak is csak tréfából.

És gyöngéden megcsippentette — mert most már gyöngéd is tudott lenni — azt a piros, piczi száját . . . aztán pedig megcsókolta.

— Így már szép a tábori élet!

A szép asszony kis kezébe vette mind a két kezét s azt felelte neki a csókra.

— Tudod-e, hogy te ma nagyon szép vagy?

Beh megharagudott volna ezért máskor; most nagyon kaczagott reá és — de már nem sokáig él Strba János — még bókot is mondott.

— Nem igaz! A férfi rút mind . . . Csak az asszony lehet szép s azok között te a legszebb . . . Tudom, miért hizelkedel. A titkomat akarod kicsalni.

— Igenis. Kiváncsi vagyok régen arra, hogy mit találhattál ki te nálam okosabbat?

Strba János enyelgő kedvében volt.

— Tehát még mindig fáj, hogy én szegény, egyszerű vad rácz okosabb akarok lenni egy ilyen nagyvilági dámánál, mint te vagy. Hátha csak valami haszontalanság az egész.

Lichtschein bárónő megcsóválta a fejét.

— Nem az a. Nem haszontalanság az. Nagyon nagy dolognak, nagyon fontos és biztos dolognak kell annak lenni, hogy te ilyen vig kedvben vagy tőle, a milyenben nem láttalak soha életedben . . . Megéred, hogy magadba bolondítasz.

És csalfán, epedve nézett reá hamis szemeivel.

Az erős rácz gyengéden, oly gyengéden, mint a harmat, legyintette meg rózsás arczát ujjaival.

— A mint látom, inkább te akarsz engem bolondítani.

A gyöngy hamis jószág, mosolygott és kacsintott is egyszerre a szemébe.

— Igenis, hát én is.

És felé nyújtotta mind a két karját, hogy átkapja velök a nyakát . . .

Strba János nevetve megragadta azokat csuklókban s még tréfásan azt mondá neki:

— Ime, kis rakonczátlan, békókba verettelek.

S tette utána egy pillanatnyi elkomolyodással:

— Ne kivánd! Nem mondom meg!

— Tehát csakugyan nagy dolog az?

Intett a fejével.

— Igenis, nagy dolog, igen nagy dolog.

— És nem tudja senki, nem is tudhatja senki rajtad kívül?

— Nem is tudhatja, nem is sejtheti senki rajtam kívül. Mert én gondoltam ki.

— Ah! — kiáltott fel a bárónő nagy hangon.

— Kérlek, ne adj oly nagy kifejezést csodálkozásodnak.

Az csak üzte tovább a tréfát.

— S ha mégis tudná valaki?

Strba János nagyon komolyan felelt erre.

— Annyit mondhatok, hogy huszonnégy óra előtt nagyon nagy szerencsétlenség lenne reá nézve.

— Miért?

— Meghalna! Mert nem szabad azt még csak sejtetni sem senkinek; ha tudná valaki, könnyen meghíúsíthatná szándékomat, vagy megelőzne s maga hajtaná végre . . . így is, úgy is elzárná az utat, a módot, hogy menthessem, igazoljam magamat minden hosszas processus nélkül; a mint felhasználná gondolatomat, úgy elkaparítaná előlem hasznát, elvenné számításaim eredményét. Engem pedig, mint lázadót, bitóra juttatna, mindez könnyű volna neki. S így is kellene tennie neki, hogy ne álljak az útjában, mikor azt akarná, hogy az érdem nem az enyém, hanem az övé legyen . . .

Értett-e valakit, vagy nem értett, csak úgy általánosságban mondta, az is csak Strba János titka volt.

Boldog, megnyugtató titok.

Mindent el fog háritani magáról ez egyetlen cselekedetével.

A gyanúnak még csak árnya sem érheti.

A szép asszony szemrehányással nézett reá, s úgy volt akár a róka a szőlővel.

— No jó! Ha te nem bízol bennem s félsz még tőlem is, hogy eláruljak; inkább nem is kívánom tudni...

Ez volt az utolsó fogás, de ez sem sikerült.

Strba János azonnal visszanyerte jókedvét . . . s keblére ölelte kedvesét.

— Én pedig megjutalmazlak azzal, hogy a mikor huszonnégy óra múlva úgy is megtudja mindenki — te mindenki előtt meg fogod tudni azt egy jó negyed órával . . .

— S addig nem mondd senkinek?

— Nem mondom senkinek!

Miraluce bárónő előre mutatott az ujjával.

Az esti szürkületben is felösmerte távolról is, alruhájában is. És kérdé:

— Annak sem?

Strba János megrázkódott!

A parasztok titkos fővezérét megösmerte ő is.

Nagy András uram volt . . .

Összeránczolta homlokát! Nagyon elkomolyodott, Az ördög hozta ez embert most ide . . .

— Ennek meg éppen nem . . .

Furcsa! Hátha már tudja is azt Nagy András?

Szegény Strba János! Szegény ostoba Strba János, a ki azt vélte, hogy az ő titkait nem tudja senki!

Hát nem gondol arra, hogy azoknak, kik együtt főzik gonosz cselszövényeiket, a kik egy kompániát képeznek, ugyan egy cél felé törekeshetnek, nem lehet egyforma az észjárásuk s szükségképen nem találhatnak ki ugyan egyforma dolgot egyszerre mindaketten azok, kik ilyen merész, galád, kétségbesett játékot űznek, kivált mikor oda jutnak, hogy a jég ropog alattok s midőn

másokat akarnak eláztatni s ha egyszersmind arra is kell gondolniok, hogy a maguk bőrét is megmentsek.

Nagy András a fővezéri fensőbbség teljesen átvett méltóságával közeledett.

Strba büszkén, hidegen fogadta.

Nem éppen örültek egymásnak.

Olyan feszültség, bizalmatlanság mutatkozott már az első kézfogásban s az első szavakban is, a mi nem illett olyan emberekhez, a kik olyan jól értették egymást.

Mintha csak mind a kettő azt akarná mutatni a másiknak, hogy ő itt az úr s a másik terhére van.

Erős féltékenység ébredt, nőtt perczről-perczre a koncert, szívökben egymás ellen . . .

Csak vontatva beszélgettek . . . s a szürkület lassan-lassan alászállott és beállott a homály, a mikor aztán nem lehet jól látni egymás vonásait, lesni, találgatni, a mi azokba írva van . . .

Ekkor Nagy András hirtelen, — minden előkészítés nélkül — elkaczagta magát.

— Jöjjünk hát végtére tisztába egymással. — Semmi szükségünk egymás előtt tettetésre, habozásra. — Mindenikünk tudja a másik szándékát, hogy itten szó sincs többé Rákócziról.

Készararva nagyobb hangsúlylyal mondta azt a többé szót.

Pedig ez volt mindenik közt a legnagyobb arczatlanság . . .

Tudja Isten. Olyan tartózkodó lett most ezzel az

emberrel szemben, ki iránt azelőtt oly bizalommal viseltetett . . .

Mínta csak a lelke vádolta volna, hogy már eladott egy néhányat, kik csak oly bizalmat fektettek benne . . .

Sötét volt . . . de még sem nézett a szemébe, mínta restelt volna előtte valamit . . .

Aztán csak kinyögte egy pár ümmögés után.

— Jól tudjuk egymásról, hogy egyedül a saját magunk javára dolgozunk; nincs miért titkolóznunk egymás előtt. — A mint közösen tanácskoztunk másszor is, — határozzunk hát most is közösen a követendő irány, a követendő zászló felől, hogy mit fogunk tovább csinálni?

Hasztalan! Nem volt meg többé a régi bizalom. A bűn elrontja azt, még a gonoszok között is.

— Hm. Azt akarnád tudni, hogy mi a szándékom!

A szándék nem volt többé közös eszköz mindenikük számára. Kinek-kinek önérdeke lett az első.

Húzódtak, idegenkedtek egymástól, még jobban, mint a kik gyűlöltek egymást és ellenségek évek óta.

Strba János összeszorította ajkait, hogy még csak akarata ellenére se nyiljanak föl azok.

Nagy András mit sem törődött ezzel, csak mosolygott magában, hiszen ő volt a hatalmas. Köszönje meg Strba János, ha őtet megkíméli, ha nem juttatja a többi sorsára, ha juttat neki a koncezból valamit.

De megteszi ezt. Mert további merész tetteinél — hogy a Butyinon túl, a Piatru Fétyi alatt összegyűlt

nemeseket, különösen Ivulyt, kézrekeríthesse, szüksége van Strba János vitéz karjára, eszére és rettenhetlen bátorságára . . .

S ezt a tervet aztán minden részletében betanítja neki, mikor már elbeszélte, hogy mik történtek Aradon.

S de jó, hogy sötét van, nem láthatja azon szín- és indulatváltozásokat, melyek ezen elbeszélés alatt Strba János arcán játszanak, — hogy reszket elfojtott haragjában, boszújában, hogy összeszorítja ökleit és szemöldökei nem simulnak ki többé, a mint azokat összszevonta.

Csak tompán, fojtva mormogja neki, hogy csak beszéljen tovább, tovább, hadd tudjon meg mindent.

Nagy András aztán újra hozzá fogott és ellátta tanácsokkal . . . beszélve, mit kelljen holnap tennie, mikor a zendülő magyar parasztok táborával találkozik.

Elbeszélte, tanította teljes rendelkezéssel.

Strba János arcát halottsápadtság borította el, homlokán hideg veríték verte ki magát.

Reszketett folyvást a míg Nagy András beszélt.

Összeborzadt . . .

Nagy András szóról-szóra éppen azt beszélt el, a mit ő kigondolt.

Ajkai remegtek. Reszketett. Félt. Megdöbbsent, hogy most már minden el van veszve.

Az az ember állt előtte, a ki eladta Pérót, Tököli Ránkót, Turkánt. — Az az ember, kinek csak egy szavába fog kerülni, hogy ő is hasonló sorsra jusson. Mástól nem félhet, csak ettől az egy embertől.

A bitó, a kerék gondolatára, a hideg futott rajta végig. Megrázkódott.

Azután megfeszítette izmait. Összecsikorította fogait. — Azért is ő kerül fölül. Azért is ő lesz a hatalmas. Meg kell ezt az embert semmisíteni. Teljesen átvenni az intézés szerepét . . .

Egy rémtekintetet vetett Nagy Andrásra.

Ha ez a sötétben olvasni tudott volna, láthatta volna, hogy el van veszve . . . Mit tesz az, mikor a rácz embernek a szemöldökei egészen egybefolynak.

Elmenekült az egyik elől s belefutott a másik veszélybe.

És járt a szája annak az embernek, mormogott a nélkül, hogy érthető szavakat ejtett volna ki, csak a gondolatainak menetét kísérték mozgásokkal ajkai.

— Nem hiszek neki, — nem hihetek neki. Nem lehet benne hinni. — A ki oly kemény esküt megtör, mint ez . . . nem lehetne hinni annak akkor sem, ha az oltárnál esküdnék meg a feszületre.

A gyűlölet dühe szállotta meg.

Előrántotta handsárját, hogy széthasítsa a fejét.

— Megörültél? — kiáltott rá amaz és fölütötte kardjával a handsárt kezében.

— Vakmerő!

Pedig ő volt a vakmerő, hogy ide jött.

Azután oda fordult a tisztékhez, a kik ott közel csoportban állottak és parancsolt a kommandó nyelvén, német nyelven.

— El kell fogni azonnal!

Nem mozdult senki . . . Egy nagy kaczagás volt a felelet, melyre jéggé vált a vér ereiben.

Most azután Strba János parancsolt.

Most már higgadtan gondolkozott és hidegen határozott.

— Meg kell kötözni!

Erre aztán már tízen, huszan is rohantak el . . . Tiltakozhatott, fenyegetőzhetett Nagy András uram; nem használt ott semmi . . . Csak egy pillanatban vette észre helyzetének egész veszélyességét. Egyszerre megértette, hogy e műveletlen vad nép nem sokat fog vele czeremóniázni.

Bizony pedig czeremóniáztak. — A mint ők is nevezték, Standrecht ült össze. Hanem ez aztán annál rosszabb volt reá nézve.

Nem kellett ott egyéb, mint elbeszélni, mi történt Aradon Péroval, Tököli Ránkóval. Elég volt abból ennyi. Nincs egymáshoz hívebb, egymást jobban szerető nemzet a világon a rácznál.

A pálcza el volt törve Nagy András felett, hanem biz' arról nem vettek föl protokollumot.

Szerencsétlen Nagy András! nem gondoltad te azt, hogy Strba János nálad is ravaszabb és vakmerőbb lehessen, Strba János a kezeit dörzsölte.

No most már kereshetik a titkos igazgatóságot. Senki sem fogja megtudni soha. Ártatlanok vagyunk, mint a ma született gyermek. Most már én vagyok az úr!

Hogy aztán mi történhetett tovább, láttuk abból a

meglepetésből, mely az öreg Numaszterlyt érte, mikor a nadabi fűzfa alatt szalonnát akart piritani.

Részesült aztán Numaszterly pár óra mulva ennél még nagyobb meglepetésben is . . . Ő is megtudta, mi volt az a nagy, okos és üdvös dolog, a mit Strba János kitalált.

Irtózatoss dolog volt az, hajmeresztő kegyetlenség, undok mézszárlás, a legocsmányább, legalávalóbb bűn, a mi Erdőhegyen, 1735. május 9-én történt.

Mikor megtudta s mikor aztán látta ezt az irtózatot: összecsapta kezeit aztán rácsapta haragtól, szegyetől égő arczára; megtépte mellét, hogy a rácz becsület így beszennyeztetett; azután összeszorította ökleit, eget, földet fenyegetett azokkal, hogy ilyesminek meg lehetett történni . . . Szitkozódott. Átkozódott. — Sirt. — Bögött. — Közel volt az örüléshez.

És felordított dühében.

— Hisz ez még nagyobb gazember Nagy Andrásnál is!

Azt látta meg, a mit Halász obester és serege három nap mulva és a mire azt mondta a késedelmeskedő Halász: „Hála Istennek, csakhogy megelőztek bennünket. Nem mi nekünk kellett tönkre verni a nyomorultakat!”

A Székudvar és Erdőhegy között terülő föld lepve volt ruhájoktól megfosztott holttestekkel.

Az apátság romjaitól a régi vár sánczolatáig minden lépésre feküdt egy, néhol három halott, jelezve az irányt, merre a nyomorult, meglepett, fegyvertelen

megcsalatott nép a mézjárlás alól menekülni igyekezett.

A háttérben mind a két falu lángokban állt, Székudvar is, Erdőhegy is . . . És lövöldözés, ordítás, jajveszékélés, réműletes, szívreható zaja töltötte be a levegőt.

Numaszterlynek elszorult kemény szíve, majdnem leszédült lováról . . .

Még alig szállt föl a harmat, még alig dél felé az idő, a vér még azon friss volt a zöld vetésen, a virágos zöld gyepen . . . Még mindennek nem régen kellett történni . . .

Sőt még most folyamatában van a tusa; lövöldözés, ordítás hallatszik a Kőrös felől. Guskározó, nyüzsgő csapatok látszanak a mezőkön, melyek egymást üzik, kergetik.

Már jönnek a falukból menekülők is, jajveszékélő asszonyok, síró gyermekek, azok azt kiáltozzák réműlve, hogy a falukat rabolják, fosztogatják a ráczok.

Felgyújtják a házakat, elhajtják marháikat, lovaikat, szétvágják a csecsemőt a bölcsőben, megölik a férfiakat, a kik a saját tűzhelyeik védelmére ellentállni megpróbálkoznak.

Oh irtózatos, irtózatos, a mi ezzel a szegény országgal történik!

Alig ment el a török, alig pusztított el mindent a török, alig hogy kezdünk épülni, magunkhoz jönni, ismét akadt másik vad ellenség, hogy kipusztítson.

Bizony, ki akarnak bennünket irtani.

Pedig — óh Istenem! — mi közünk nekünk szegény föld népének, akár az egyik, akár a másik potentát dolgához! . . .

Jött aztán olyan, a ki nemcsak jajgatni tudott, hanem el is beszélni mindent, hogy mi történt ott voltaképen. — Egy öreg ember.

— Hát bizony nagy ítélet ez, — hallja meg kegyelmed, — így beszélt a tipegő, menekvő aggastyán. — Nem értem én még ilyen napot! . . .

Az öreg szaggatva, kapkodva beszélt, de az ő beszédéből már mégis jobban megértett mindent . . .

— A magyar parasztok serege, a hozzá szegődő oláhokkal együtt, az este szállt táborba Erdőhegy alatt. Szólt a muzsika, jó kedv volt, mert jó hírt vártak Pérotól Arad felől, sőt talán magát Pérót is várták s eszök ágában sem fordult meg, hogy a ráczok, a kik nekik örök hűséget esküdtek, cserben hagyják, megcsalják őket. Várták őket a legnagyobb örömmel, borral, vendégséggel.

Egyszer csak hírül hozzák az első lovasok, hogy a rácz katonaság jó muzsikaszóval. Nosza támadt nagy sürgés-forgás. Nagy öröm a táborban. Sebestyén uram megfúvatott minden trombitát, minden sípot a táborában . . . Kibontatott minden zászlót . . . Aztán kimentek a szekársánczokhoz, azután kimentek a szekérsánczból is. S mennél jobban harsogott a muzsikaszó, annál közelebb mentek.

Tömegben állt az egész tábor.

Örömujjongással üdvözölték a közeledő rácz ka-

tenákat, lóbálózták piros pántlikás kalapjaikat; kulacsokat tele boros palaczkokat hoztak kezökben, ölelő baráti karokat tártak eléjük.

És ebben a pillanatban, a ki legelől lovagolt közöttük, az úgynevezett Csorba János, kiugrott, megtánczoltatta paripáját, — kirántotta kardját és — egyszerre megálltak a ráczok és mind, mind, a hány százan, ezeren voltak, egytől-egyig oda sütötték fegyverüket egyszerre a szegény, gyanútlan örvendő magyarokra.

Ez volt az, a mit Strba János egy negyed órával előbb megmondott a szeretőjének — ez volt az, a miről azt mondta, hogy a beárusulásnál okosabb dolgot talált ki — és a mely cselekedettel — azt hitte, — hogy abban a pillantásban minden gyanúsítás és vád alól kivágja magát.

Strba nem elégedett meg ezzel, igyekezett minél nagyobb túlbuzgóságot kifejteni. — Gondolta az irtózatosságot, minél nagyobb a vérengzés, annál nagyobb az érdem.

A ráczok előreszegzett fegyverrel, folytonos lövöldözéssel, ordítással rohantak a szegény magyarokra, kik kapkodva keresték fegyvereiket és megkezdték a kétségbeesett önvédelem harczát, mely számukra nézve az élet-halál kérdése volt.

Végre egy pár százan össze bírtak szedelőzködni és kemény csatára szálltak a ráczokkal, de a nagyobb rész, megfélemlítve a véletlen megrohanás által, elvesztve lélekjelenlétét, a futásban keresett menedéket, a

szekeren, az erdők, a faluk felé; ezek között tettek legtöbb pusztítást a ráczok, százakat leöldöstek közülök s mikor úgy kisebb tömegekben összeszoríthatták, valódi vérengzést vittek véghez közöttük.

Az egésznek aztán csak az lett a vége, hogy a nagy elővigyázattal, messze elágazással, a föld népének nemzetiség-külömbisége nélkül, egyetértéssel készült, nagy zajjal, nagy vígsággal, nagy elbizakodottsággal megindult zendülésnek, éppen reményök legnagyobb ragyogásában, mikor óhajtván várt szövetségeseik ölelésére siettek, — egyetlenegy negyed óra véget vetett, a nélkül, hogy annak szereplői közül, a Strba Jánoson kívül, egyetlenegy is azt előre csak álmodhatta volna is...

Vége lett annak egyszerre. Futott, széjjel szóratott az egész tábor; nem volt mód azt többé csak pillanatra is összeszedni.

Ötszáz, mások szerint ezeröttszáz halott maradt a csatatéren, azokon kívül, a kik menekülésökben a Kőrösben elmerültek.

Hanem a küzdők is drágán adták el életüket, a mint a krónika-író mondja: „ha a megrohanás nem véletlen történik még több rácz asszony maradt volna özvegyen“ . . .

Strba János is kikapta a magáét . . . Kis János, egy czigány-csinálta dárdával, keresztülszúrta a karját és lerántotta büszke paripájáról. Életét csak annak köszönhette, hogy előbb megölték a ráczok Kis Jánost, mintsem ez őt megölhette volna.

Igy lett vége a Péro-féle parasztzendülésnek.

Annak utójátékát most már csak a minden irányban, de leginkább a Bihar és Erdély között fekvő hegyek felé menekvők, futó csapatok kétségbeesett sorsa, s annak a nyomorult két falunak az égése képezte, melyeket Strba János, a nyert csatáért jutalmul, megengedett felgyújtani, kirabolni és elvenni azoknak utolsó betevő fataljakat is.

Mindezekre azután, mikor a beszédből megértette azokat, méltán ordíthatott föl az öreg Numaszterly.

— Hiszen ez sokkal nagyobb gazember, mint Nagy András! Sem Pintye Gregor, sem Vancsa, sem Czingurdán nem voltak ilyen latrok? Száz akasztófa is kevés lenne a gazembernek.

És aztán megint elkezdte a régi nótát az öreg. Lár-mázott, dühösködött, akár csak egy pár görög boltos.

— Megölöm, kivégzem, ha addig élek is; boszút állok ezért a sok áldozatért! megbüntettem e sok gonosz-ságot. Neki szegezem fejének pisztolyomat és szétloecsantom agyvelejét. Kirántom handzsáromat, elvágom a torkát!

Sírt, zokogott mérgében.

— Megszegted az esküvéseidet! . . . Elkövetted a legnagyobb bűnt, a mit csak ráciz ember elkövethet, megcsaltad szövetségeseidet! Megölted ezt a sok, derék magyar embert, családapát, becsületes, csendes földművelő embereket, a kiket előbb lépre vittél . . . És eladtad, elárultad ezzel a magad fajtáját is, a saját nemzedetet, a saját hitedet . . . Verjen meg az Isten! . . . Pusztítson el a tűz! . . . Egyenek meg a hollók . . .

A halak! . . . A férgek! . . . Csak a föld, ez az áldott jó föld, melyet elárultál, ne vegyen be a keblébe, a mikor szétvágom a fejedet . . .

Böngött, ordított, de azért sírt az öreg Mitrus keservesen.

Azután egyszerre lecsendesedett; homlokon ütötte magát.

Hohó! Ne kiabálj, ne dühösködjél Mitrus! Szerencse, hogy nem hallja valaki . . . De rád pirítana . . . De szemedbe mondaná, hogy nem vagy egyéb, mint szószátyár szájhős . . . Hát a másikat is nem hagytad elszaladni? Van is neked ahhoz türelmed? Tudod is te legyőzni haragodat! Elrejteni, eltitkolni fájdalmadat! Jó képet mutatni neki, hogy higgyen neked.

Egy nagyot legyintett boszúsan a tenyerével . . .

— No hát azért is megmutatom, hogy bátorságom is van. Eszem is van. Türelmem is van . . .

És a mint odaért Erdőhegyen a kertek alá, a hol egy nagy szilfa alatt a sátorban éppen a karját kötözte egy felcser Strba Jánosnak . . . már messziről, torkaszakadtából kiáltozott felé . . .

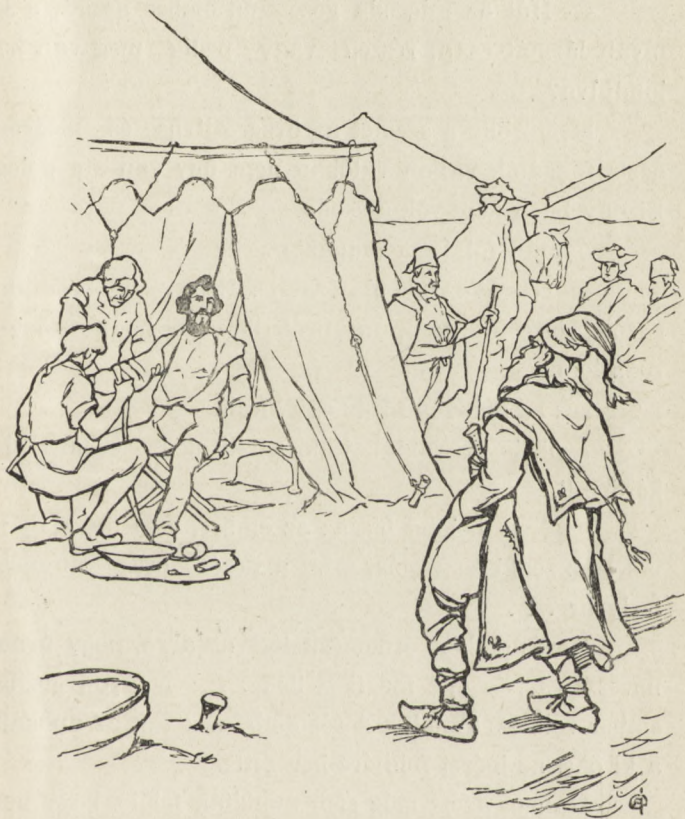
— Áldás neked, te dicső, te nagy ember . . . te nemzetünk, fajunk büszkesége! . . . Pukkadj meg te kutya! . . .

Ezt az utoljárt már lassabban mondta . . .

Akkor vezették el ott éppen az összefogdosott foglyokat is, vezéreket, főbbeket, kiket Strba János élve rendelt kézrekeríteni . . .

— No ez már derék, — kiabált az öreg Mitrus,

mint egy részeg . . . Ugy kell a parasztnak, minek ártja magát a katonáskodásba . . . Vajjon köztök van-e az a vén bolond Matula?

És egy nagyot kaczagott reá, pedig majd megszakadt a szíve nemcsak Matuláért, de azokért a szegény emberekért is, a kik kettesével, hármásával voltak ott összekötözve s a ráczok hajtották, mint a bar-

mokat. Talán még jobb sorsuk volt azoknak, kiket előbb vágóhídra vonszoltak.

Strba János is oda kiáltott felé türelmetlenül . . .

— Hát az micsoda gézengúz ember amott, a ki olyan lármát csap; részeg vagy pedig meg van bolondulva?

Megtörölte a szemét az öreg Mitrus és megkérdezte magától, vajjon valóban nem úgy van-e a dolog. Bizony Isten nem volna csoda.

Azután folytatta magában.

— Nem vagyok biz én . . . Hanem ha már farkasok közé jutottam, megpróbálkozom, hogy tudok-e róka lenni.

Biz az nehezen megy egy kicsit.

Azok is visszakiáltottak, a kiket az előbb Strba kérdezett.

— Nem bolond biz az az ember, a ki ott kiabál... mert az senki sem más, mint a derék öreg Numaszterly úr . . .

Kevés embert érdemesítettek ők arra, hogy úrnak nevezzenek, de ötöt megtisztelték . . . Nagyon gazdag ember volt. És annak a derék embernek volt az unokája, a ki őket az ígélet földjére bevezette.

Hanem azért még sem mondták felőle, hogy nem részeg.

Strba boldog volt nagyon, hogy éppen most jött Numaszterly . . .

E nagy kedveltségű ember látása az ő társaságában csak erősíteni fogja az ő népszerűségét.

Hanem bizony egy kis bor van abban, mert nagyon röhög; — de azért leszólt hozzá, hadd lássák, hogy milyen jó lábon áll vele.

— Mi bajod öreg? Talán megmutattad a kancsónak, hogy nem vagy török s a fenekére kacsintottál?

Annak tetszett, hogy részegnek nézik. Tette hát magát szörnyen vígnak . . . Röhögött . . .

— Azt beszélem ezeknek, hogy szörnyű okos ember vagy, de egyben mégis hibázol. Bekötöd felül a zsákot, de alúl mégis lyukat hagysz rajta, a min az azután, a mit benne tartasz, mind kifolyik.

— Nem értelek! . . . Hanem ha bolondokat akarsz beszélni, jere közelebb.

— Ha olyan számár vagy, hogy nem is érted, hát nem is magyarázom . . . Mondok hát neked mást . . . Tudod-e, miért jöttem?

— Hát csak gondolom. Kereskedő vagy; gondoltad, hogy itt lesz valami. Haszon néz ki elhajtott gulyákból, ménesekből . . .

Numaszterlyben forrt a méreg, — gúnyosan mosolygott a bajúsz alól, de azért feltett szándékához hű maradt. Tette magát folyvást vígnak, bohókásnak . . .

— Nem találtad biz' azt ki . . . Én sokkal szebb dologért jöttem . . . Kifizetem neked a száz aranyat. Add ide a menyecskét . . . Biz isten nem adom a töröknek . . . Hanem megtartom magamnak.

Strba János megcsóválta a fejét.

— Mitrus, már látom, csakugyan részeg vagy . . .

Nem adom. Minek is volna az neked, tisztességes öreg, feleséges embernek!

Numaszterly nagyot röhögött.

— Csak a javadért akartam! Mert megkérdezem tőled, szeret-e téged annyira, hogy be bírod a száját csukni a csókoddal?

Strba János hirtelen komoly lett e szavakra s elfeledte még azt is, hogy a karja fáj, a homlokához akarta emelni.

Numaszterly pedig gondolta magában: Megyek, megyek a nyomon és majd csak kiugratom még, hogy mi a további szándékom.

Strba aztán megfelelt büszkén, elbizottan:

— A szíve siketté és némává tette.

— De talán csak nem úgy, mint a Nagy Andrást?

— Óh te bolond!

És Strba megrázta a fejét.

— Miért nem jön hát most szemre a menyecske?

— Megharagudott, duzzog és most alszik.

— Miért haragudott meg?

— Azt mondta, hogy egészen úgy tettem, mint ő tanácsolta. De nem úgy viseltem magam, mint egy bölcs vezér, hanem mint egy részeg strázsamester. Egy kicsit hamar végeztem.

— Ihol van ni!

Pedig a menyecske tulajdonképen nem azért haragudott meg.

Numaszterly most röhögött aztán legnagyobbat . . . aztán újra kezdte.

— Mondok hát megint mást, hogy miért nem vagy okos ember. Összefogdosod a verebeket és hagyod a sast a sziklák magosára repülni.

— Ne beszéljünk arról! . . .

Numaszterly pedig gondolta magában: Jól van, jól, majd mindjárt beszélsz te arról; megint előhozta azt az asszonyt és oda dobta könnyedén.

— Tudod-e, hogy az az asszony egykor egy férfiban nagyon bele volt bolondulva?

— De mit tartozik ez erre a dologra?

— Az, hogy az a kérdés, hogy visszautasított, megsértett hiúság minő elégtételt akar venni magának. A gyilkos boszút választja-e, vagy az édes boszút?

— Hallgass te bolond; itt van belől a sátorszobában.

— Igenis, az a kérdés. Melyiket áldozza fel, a szív régi választottját-e, vagy új szeretőjét? — Egyiket, vagy a másikat csak úgy adhatja halálnak, mint a hogy boldogíthatta.

S teszi utánna:

— Hallod-e te; nem vettél te pénzen ördögöt magának?

Strba most már egészen kijött a sodrából.

— De már most látom, hogy csakugyan részeg vagy . . .

Hanem Numaszterly elérte a célját, gondolkodóba ejtette Strba Jánost.

Kis vártatva azt mondta neki, vontatva, lassan, de mégis egész bizodalmas barátsággal:

— Hallod-e öreg; beszéljünk egy kicsit komolyan és egészen elvonultan, négy szem között arról a dologról.

Numaszterly egyet simított a mellén . . .

Ahán! Hatalmamban leszel hát gazember. Mindent ki fogok tudni tőled.

Strba János rátette kezét Numaszterly térdére, mélyen a szemébe nézett és ez jól esett neki . . .

— Öreg, te tehát helyesled, a mit cselekedtem?

— Hogy a manóba ne helyeselném! azért mondom, hogy okos ember vagy; mert helyzetekben kevés ember tudta volna, mit kelljen csinálni. — Hogy Rákóczi meghalt, hogy a török megállapodott Viddinnél, hogy a Pérót elfogták: a helyzet egészen megváltozott. Nagy ember vagy. Nem vesztetted el az eszedet; feltaláltad magadat, hogy mind a saját, mind a nemzeted becsületét olyan tisztának mutasd, mint az arany. Hogy ez okos dolog és nagyon becsületes dolog, egészen természetes.

És Strba János maga is kezdte hinni, hogy ez igen becsületes, természetes dolog.

S mindezt Numaszterly olyan szépen megmagyarázta neki; — most már aztán kezdte az öreget mindenekfölött, — mint nagyon okos embert — nagyra becsülni és kétszerte jobban szeretni, mint azelőtt.

Azután elkezdett bizalmasan beszélni . . .

— Hallod-e! én jól értettem ám, a mit az elébb példáztál, csak tettem magamat, hogy annál jobban fel-tüzeljelek. Ösmerem azt a te konok, vén rácz fejedet.

— Annál jobban megmondod az igazságot. — Ugy-e,

hogy te az elébb, a mikor úgy kiabáltál, a magyar nemes urakról akartál beszélni?

— Arról bizony! Ugy-e, hogy jó, ha néha heveskedő az ember. Meg tudja itélni, melyikből néz ki több haszon.

Szétterjesztette az ujjait s megvetéssel folytatta:

— Mit akarsz ezzel a sok bitang paraszttal? Ez csak malacz dicsőségnek való, hogy hány füllel tud beszámolni az ember. Hanem az úr, a földesurak kézrekerítése! . . . Ez aztán a valami! . . . Csak egynek a mentegombjaiban több kincs van, mint az egész paraszt ármádiában, falukban.

Élesen a szemébe nézett . . .

— Aztán a fejét kell elfogni ennek a zendülésnek. Az lesz aztán az érdem oda fenn!

— Tudod te, ki az?

— Tudom hát! Ivuly Lászlónak hívják. Nagy, gazdag úr, a kié lesznek mind a suraklini Petrovicsok jószágai.

Strba János elmosolyodott, s a Numaszterly térdéiről annak vállaira emelte kezét.

— No hát megmondom neked, édes jó öregem, hogy nem vagyok én minden okosságom daczára olyan tökkelütött fejű ember, mint te hitted. Látod, nem állapodtam ám én meg itt, hanem magam is erről gondolkoztam.

Numaszterly helyeslést bólintott a fejével . . . s ümmögött magában . . .

Azt ümmögte:

— Jó, jó, csak azt is kifecsegnéd, hogy hol kell keresni azt a jó urat . . .

Bizony nem tetette magát Strba János. Bátor lépésekkel ment ezen irány felé. Ugy, hogy Numaszterly maga kezdte tréfásan figyelmeztetni . . .

— Aztán hallod-e te, nem félsz, hogy a hasznót, érdemet majd én kaparom el az orrod elől? . . .

Strba igazi jó kedvvel felelt:

— Nem biz én; mert nálam vannak az összes írásai, — a protokollumok és a felkelők titkos feljegyzése.

Hm, hm! Tehát meg is rabolta Nagy Andrást.

Azután folytatta:

— És hogy hol van, hol várakozik a felkeiészhez csatlakozásra, én tudom egyes egyedül . . . Hanem azért a tanácsodat szívesen fogadom.

— Jaj, jaj; de nagy számár vagy te! Hát te azt hiszed, hogy az még most is ott várakozik valahol, a hol lenni gondolod? Nem ment, nem futott arra menekvő, ki a hírt megvigye neki, hogy mindennek vége van? Szálljon le a lóról, fogja meg az eke szarvát és hogy úgy találják szántva, békességesen, mint ha mi sem történt volna . . . Ha nem ment is még . . . de menni fog bizonyosan.

Strba mosolygott.

— De hisz oda nem megy senki!

— Hát olyan rejtett hely az?

Strba jóízűen nevetett.

— Biz olyan az!

Hanem a nagy világért meg nem mondta volna, hogy hol van az.

Nem tesz semmit, majd mindjárt megmondod te azt.

Numaszterly nagyon komoly arcot csinált . . . s magában tanakodva mormogta:

— Pedig mondanék valamit . . .

— Hisz már mondtam, hogy a tanácsodat elfogadom.

Numaszterly vakarta a füle megett és úgy immel-ámmal s kinnal kinyögte:

— Azért mégis jó volna oda küldeni valakit.

— Mi célból?

— Még jobban bolonddá tenni . . . hogy addig várakoztassuk, míg egyszer oda toppanunk.

Strba gondolkozott.

— No ebben igazságod van.

— És elcsípjük abban a hegyi lakásban . . . Mert már engedj meg, de abban én is részt akarok venni. — Hogy meglásd milyen hűséges vagyok hozzád, addig nem is mozdulok az oldaladtól . . .

— No hát nem bánom, küldj el valakit. És izend meg nekik, hogy Gyula vára be van véve . . . Arad el van foglalva . . . Péro Temesvár ellen indult. Szerdán este valaki fog hozzájuk menni, ki őket Jenőbe bevezeti. Akkora ott lesz Nagy András és megindítja a nemes kuruczfelkelést. — Eszedbe jut minden?

— Eszembe jut minden.

— Tehát már mégysz?

— Igenis megyek, mert sietek.

Strba megcsóválta a fejét . . .

— Óh te vén szamar! Hiszen még azt sem tudod
kit fogsz küldeni . . .

Numaszterly megállt.

— Rácztot nem küldhetsz; mert annak nem fog-
nak hinni, gyanús lenne nekik. Magyart nem küldhetsz,
mert az meg minket árulna el, az az igazat vinné el
nekik; mert az mind haragszik ránk nagyon . . .

Numaszterly bosszús türelmetlenséggel rántott
egyet a vállán.

— Tudom, tudom; nekem is van ahhoz eszem!
Majd küldök oláhot.

Dörmögte magában:

— Ne félj, nem is kell nekem sem a magyar, sem
a rác. Mert mind a magyar, mind a rác czudar, mint
a kutya; elég volt nekem mind a kettőből: Nagy András
és Strba János. De az oláh szegény, alázatos, engedel-
mes és hűséges, mint az eb.

— De hol kapsz te oláhot?

— Bizonyosan van a között a csöcselék között, a
mely magát legtovább védelmezte, melyet oda beszorí-
tottak abba a hodályba, a mieink s csak a parancsola-
tot várják, hogy kiereszszék-e addig, míg a tűz oda ér,
vagy pedig rájuk hagyják égni a tetőt. A lábomat meg-
csókolja az oláh, ha kiszabadítom s azután elmenne a
parancsolatomra a pokolig; mert a mit az oláh meg-
ígér, vagy megfogad, legyen az jó, vagy rossz, de az
meg is tartja . . .

Strbának ez már nagyon tetszett . . . kapott rajta. Még tett is hozzá.

— Ösmerem ezt a fajt. Volt velök dolgom elég. Bátran küldhetsz közölük akár kettőt. Ha nem akarja megtenni, úgy sem igéri meg . . . Ott verheted agyon.

— Adj hát kettő számára pazsurát.

— Itt van! . . .

— No jól van; hát már most az Isten áldjon meg! És Numaszterly megindult.

— Megállj! . . . Hiszen még azt sem tudod, hova kelljen küldened? . . .

— Már hogy ne tudnám!

Pedig nem tudta a nagy világért.

Strba oda súgta neki.

— A Piatra Fetyi alatt!

Numaszterly nagy komolysággal helyben hagyta.

— A Piatra Fetyi alatt!

— Butyinon, Déznán, Menyászán túl . . .

— Igenis; egészen a Réz alatt.

— Menj, siess tehát. Látom, te még nálam is jobban tudod.

S aztán még Numaszterly kérdezte aggódva:

— Hallod-e te: nem hallgatott ki valaki benünket?

— Ah, dehogy! Nincs itt senki. Ez a menyecske még alszik.

— Kutya jó természete van, hogy ilyenkor is tud aludni. Nekem mégis úgy tetszik, mintha a sátor mozgott volna.

— Eredj már; ne járjon a szád olyan soká.

Numaszterly oda sietett a hodályhoz, megfogta a rácz őrt, oda rázta az orra alá a pazsurát.

— Hallod-e te, ösmersz te engem? Én vagyok az a vén Numaszterly Mitrus, a ki nélkül, — ha annak öregapja nem lett volna, most ott koplalnál Cerna-Gorában, vagy ott gurigázna a fejeddel a török gyerek Novi-Bazárban, hogy te mertél oda menni rabolni. Én vagyok hát a te megváltód, te ezudar magyargyilkoló te. Nem kell nekem sem rácz, sem magyar. Eressz ki nekem innen, ebből az épületből egy becsületes oláhot. Az tud még csak becsületet, hűséget, az hisz még csak az Istenben.

A strázsa bekiáltott egy oláhért.

Szégyenből-e, vagy rosszat sejtésből, de senki sem akarta vállalni, hogy oláh.

Végtére kitudszkoltak egyet.

Szegény Nigro Gornik volt . . .

Halálsápadt volt, de azért égtek, tüzeltek az elfojtott haragtól nagy, szép, fekete szemei.

— Hallod-e, oláh? — szólt hozzá Numaszterly oláhus, — visszadom neked a szabadságodat.

Nigro Gornik a mellére szorította süvegét, lehajolt, hogy megcsókolja annak a jó úrnak a két kezét.

Bizony nem jó lett volna ott abban az épületben elégni . . .

— De valami szolgálatot várok ám ezért a jóért, a mit veled tettem . . . Megteszed-e?

— Mondd meg azt, uram . . . Hadd itélem meg.

— Tudod-e, hol van a Piatra Fetyi? . . .

Nigro Gornik elmosolyodott . . . Mintha csak azt mondta volna! Hát van-e oláh a világon, a melyik azt ne tudná?

— Tudom uram! . . .

— Oda akarlak küldeni egy bizonyos oláh úrhoz. Így majd talán jobban kap rajta s nyomban utána tette.

Egy bizonyos Ivuly úrhoz.

Nigro Gornik csak felkapta fejét és különös érdekelt kifejezéssel nézett Numaszterlyre.

— Eszedben fogod-e nevet tartani?

Az oláhnak tele futottak a szemei meleg könnyekkel. Térdeire hullott és átkapta Numaszterly térdeit, azokat borította csókjaival.

— Hogyne tartanám eszemben, hiszen az én uram az, az én jó uram!

— Derék! No ez már épen jól van. Keresve sem kaphattam volna alkalmasabb embert.

És sírt az oláh.

— No de ne piszegj hát, mint egy hajadon leányka. Kelj fel és hallgass ide, jegyezd meg jól az utolsó betűig, micsoda hírt kell neked a számára elvinni. Mert az az urad javáért van.

Nigro Gornik oda tapadt Numaszterly ajkaira még a lelkével is.

— Beszélj uram! mihelyt az uram javáért van, a mit kívánsz, . . . nem eszem, nem alszom, nem pihelek, ha sietős a dolog . . . Nem kerülök vizet, hegyet,

ha égő parazsat raknak is az utamra, azon is keresztül megyek.

Numaszterly megfogta a szíját és a szájába rágta a szót és éppen nem azt mondta, a mit Strba János reá bízott, hanem azt mondta:

— Mond meg uradnak, hogy elakarják ölni, el akarják veszíteni . . . Menjen csendesen ő is, a többi úr is mind a hajlékába; oszoljanak széjjel, s vigyázzanak, rejtőzködve menjenek, egyenként, ne csapatban, ne hogy meglepje őket valaki. Ha pedig üldözőbe veszik, fusson, meneküljön, mert a halálfia; nincsen irgalom a számára, mert a ráczok megcsalták a magyarokat.

Ekkor egy nagyot fújt az öreg Mitrus. Megtörölte verejtékes homlokát s boldog büszkeséggel kiáltott föl . . .

— Így ni! . . .

S rárivallt az oláhra:

— De hát miért nem mégy már. Mit tátod itt a szájadat?

Nigro Gornik alázatosan meghajlította a derekát majd egész a földig . . .

— Egy alázatos kérésem volna még . . .

-- No mi az? Gyorsan ki vele!

Az oláh oda mutatott hüvelykujjával a hodályajtó felé és mély érzéssel, rimánkodó tekintettel emeli fejét Numaszterlyhez.

— Még volna odabenn egy oláh, kérem alásan.

— Hát vezessétek ki, — szólott hozzá és az őrhöz egy füst alatt az öreg Numaszterly . . .

Nigro Gornik kétszer sem hagyta magának mon-

datni, benyúlt az ajtón a tömegbe s kirántotta onnan erős karjaival oláhnak a jó öreg Kókény uramat . . .

Nem is hagyta beszélni, szóhoz jutni, hálálkodni, vitte, vonszolta magával mezőkön, égő falun, patakon, folyón, berken keresztül, sietve, sürgetve, sebesen biztatva, mintha folyvást nyomukban lennének az üldözők, mintha folyvást az életök megmentésére kellene igyekezniök.

Végre egy szép árnyas erdőbe értek . . . Itt már maga mondta Marczy a gazduramnak, hogy meg kell pihennie . . . Leültette egy szép, terebélyes vadgesztenyefa alá . . . A tüszőből szalonnát, kenyeret húzott neki elé . . . Süvegében hozott neki friss vizet . . . Maga nem evett, nem ivott. Csak leheveredett lábaihoz s azzal karjait ráfektette az öreg térdére, oda temetette arczát . . .

Az öreg Kókény úgy vette észre, hogy sir.

Rátette szép, vastag, fekete hajfonatára a kezét.

— Mit csinálsz, édes fiam?

— Imádkozom az Istennek, a miért megengedte érni, hogy ezeket cselekedhessem. Adjon hozzá erőt nekem!

Oly jól esett neki most jónak, becsületesnek lenni.

Boldog volt, hogy most nem volt gonoszságra kényszerítve. — Hanem jó cselekedet volt neki parancsolva; jó cselekedet volt a becsületére bízva.

Pedig mennyire ellene volt az, a mit tett, az ő szíve ábrándjainak, milyen keserves dolog származhatott abból számára!

Azt csak ő tudta, az ő szíve érezhette, mit mindent tesz most kockára.

Azután felkönyökölt . . . Összekulcsolta kezeit s érzéssel telt meleg tekintetét felemelte Kókény uramra.

— Óh atyám! Jó atyám! Öreg ősz atyám! Mondok neked valamit, a min nagyon megörölsz; a mit már nem is álmodol.

Megpihent . . . Megfogta a kezét.

— Tudod-e, mit mondok neked?

Azután megfogta a másik kezét.

— Azt mondom neked, azt vallom ki neked . . . hogy a Marczel él!

És ekkor kitörő, lázas örömmel, csókokkal borította az öregnek mind a két kezét . . .

— Én rejtettem el, én tápláltam, én viseltem a gondját.

Az öreg lehajolt és megcsókolta a legény fejét a nélkül, hogy tudta volna, hogy egyszersmind azt csókolja, a ki az ő kedves szülőfaluját felgyújtotta.

S a szegény Nigro Gornik pedig úgy érezte, mintha ez a csók könnyítene a terhen, melylyel az a bűn a szívét nyomja.

Az öreg Kókénynek csorogtak a könnyei. Minden nagy árvaságában, szegénységében, nyomorult, földönfutó sorsában is nagyon boldog e pillanatban.

Meleg érzéssel fogta a legény kezét és édesen hailgatta, a mit beszélt.

Az pedig beszélt folyvást, elbeszélt mindent; csak kettőt nem, a legborzasztóbbat és a legédesebbet.

Amazt minek valakinek tudni a földön.

Emezt pedig úgy is gyaníthatja, mikor a leányról beszél, megindult hangjáról, édes beszédéről.

Aztán azt is elmondta, hol fogja megtalálni.

— Menj, menj! A Süveghegytől oldalt. A hol a Vale Jungu kezdődik, a Bredanali szakadékaiban, egy rejtett völgyecskében megtalálod.

— Óh gyönyörű hely az! . . . Ott van neki össze-
róva egy gyönyörű kis lakása . . . Ott van neki huszon-
hat juhocskája . . . és két jó házőrzője, védelmezője, a
milyen nincsen senkinek . . . kölykök még, de már is
fogasak.

Pontosan leírja neki a helyet, hogy lehetetlen el-
téveszteni.

Aztán dicsekedett.

— Van neki mindene. Nincsen híjja semmiben.
Korsója van neki. Egy szilkéje is van és tányérja kettő.
Meg lehet elégedve.

Boldogan mosolygott . . . Elgondolkozik:

Talán vár reám; talán gondol reám; talán emlé-
kezik rólam naponta. Talán meglátom még valaha!

De ezeket mind nem mondja fenszóval, csak ma-
gában gondolja és szívében érzi.

Nem mond semmit többet.

Pedig annyi mondanivalója volna, úgy szeretné
még azt megmondani.

— Hallod-e, aztán arra kérlek, el ne áruld titko-
mat. Meg ne mondd más valakinek, hogy a leányod él.
Tartsd azt titokban és örülj magad. Elég az neked.

Óh Istenem! Hátha megszeret engem valaha!

Esküdjél meg arra, hogy nem mondom meg senkinek.

Nem meri. Szégyenli. Nem bír ilyent megmondani.

Pedig úgy retteg, reszket azért a leányért; úgy félti másnak csak a tekintetétől is.

Másnak? nem másnak, csak egynek a tekintetétől, egynek a szemétől . . . Kinek látására visszajönnének a piros rózsák annak a leánynak az arczára.

Óh, ha meglátnák egymást, talán egymás kebelére is borulnának!

Óh Istenem! Megszédül, ha erre gondol . . .

Ő neki hatalmában áll, hogy soha se lássa többé. Hatalmában áll, hogy elveszzen, eltűnjék örökre az az ember, a kitől minden boldogságának összerombolása függ . . . Még csak meg sem kell ölnie . . . Még csak kis ujját sem kell mozdítani. És nem látja többé az az ember azt a leányt . . . sem az a leány őt . . . senki, de senki nem fogja azt látni többet.

Nem kell egyebet tenni, mint megszegni ígérését, s elmenni egész más irányban . . . akár éppen az öreggel a leányhoz.

Óh be jó volna!

Nem valami nagy boldogság lenne-e látni azt a pillantást, mikor a halottak feltámadnak és örülnek egymásnak.

Mosolygott örömeiben, mikor erre gondolt. De megrázta a fejét.

— Nem! Nem!

Meleg könyvek futottak a szemébe . . . szívéhez nyúlt.

— Haligass! Hallgass! Hiába biztatsz, nem megyek másfelé. Ha szavamot nem adtam volna is, még sem mennék . . . Nem árulom el az én uramat . . . az én jó uramat . . . A ki legelőször emelt fel a nyomorúságból. — A ki legelső volt úr létére, hogy úgy bánt, úgy beszélt velem, mint emberrel. — A ki kezet adott nekem, hogy bűneim meg lesznek bocsátva, ha azokat jó cselekedetekkel igyekezem helyrehozni.

Nem árulom el az uramat, a ki szegény, szenvedő, nyomorgó föld népe megváltásáért, úr létére, nagy úr létére, szegénységre, bujdosásra adta magát.

Inkább repedjen meg ez a szív; de még sem árulom el . . .

Aztán nem is muszáj egymást szeretniök; hátha nem is látják egymást többé!

Aztán kezét nyújtotta az öregnek búcsuzásra.

— Te erre mégysz . . . én arra!

De az öreg jobb volt, megkérdezte nyájasan:

— Hát Márczelnek nem izensz semmit?

Olyan szívesen, szépen kérdezte.

Egy pillanatnyi boldogság futott át a szíven . . .

Vágy, remény, képzelődés.

De azután elkomorult hirtelen, megcsóválta a fejét daczosan.

— Minek. Ugy sem látjuk mi egymást többé soha.

Az öregnek a nyakába borult.

— Dehogyanem, édes fiam!

— Igyekszem minden esetre, hogy oda érjek, a hova megfogadtam, de veszedelmes útra megyek, öreg apám. Üldözni fognak, kergetni fognak, utamat állják minden faluban, minden határon, azután nem kell egyéb, a hajdúk, plájások felhajtják utánam az erdőt, nem tudom, hogy valloim meg becsülettel. Hanem tudom azt az egyet, hogy akár így, akár úgy történik, a mennyországba jutok; minden bűneim meg lesznek bocsátva, mert utoljára nagyon jót cselekedtem.

Aztán megrázta az öreg kezét és bátor főnhordott fővel elsietett a gyalogúton . . .

De egy hajításnyira megállt, gyorsan visszafutott.

Még sem állhatta meg, hévvel, könyörögve megragadta az öreg kezét.

— Meg ne mondjad, el ne áruld. Az Isten áldjon meg, — senkinek, hogy Marczel hol van! . . .

Mégis könnyebb a lelkének, hogy ezt elmondhatta.

Azután elfutott az erdőben.

Csakugyan igaza volt.

Már a legelső faluban elibe álltak.

És pedig nem úgy tisztességesen, mint a hogy pestis idején passzust szoktak kérni a határon, vasvilágat szegezve az utas mellének, hanem nagy ordítással, nagy kiabálással törtek felé minden oldalról . . .

Ha nem akarta, hogy útjában akadályozzák, meg kellett futomodnia.

Tehát megfutamodott.

Hanem kicsiny az a falu. Egy ugrás azon keresz-

tül . . . Aztán ott az erdő . . . De futni kell, menekülni; mert oda kell érni okvetlenül . . . Élet, halál, de oda kell érnie . . . A halálig is futni . . . A halálig is fogja magát védeni, menteni, de menekülnie kell.

Oda kell jutnia!

És nagy nagy ordítás között fut Seprüsön keresztül.

A seprüsiek kiáltoznak utána; ez ordítás kíséri utczáról-utczára, mintha veszett kutyát kergetnének.

— Itt fut a rabló! Itt fut a gyűjtogató!

Azt gondolta, csak ő reá kiabálnak; pedig tíz felé is hallatszik a kiáltozás a faluban. Más szerencsétlen futamodó is van, nemcsak ő maga. Más szerencsétlen üldözött is vetődött Seprüstre, nemcsak ő maga.

Mert az erdőhegyi szerencsétlenség után futottak a szegény parasztok, a merre láttak mindenfelé, csak hazafelé nem; mert ott bizonyos halál, az akasztófa vár reájok.

S de megváltozott egyszerre minden; nem a hazaszabadítók, nem a nagyságos fejedelem vitézei, nem a derék kuruczok, hanem rablók, gyűjtogatók lettek egyszerre a szemeikben.

S mindenütt, bármerre futottak, nyomaikon voltak az üldözők. Üldöző lett egyszerre mindenki. Üldözője a rablóknak, gyűjtogatóknak. A kiket szabad volt ott agyonütni, a hol meglátja, utoléri valaki.

És aztán körülveszik fejszékkal, vasvillákkal.

Összeteszi a kezét, rimánkodik.

Ráütnek egy vashoroggal a fejére . . .

A szegény oláh térdre hull; felemeli feléjük összetett kezeit és megszólal magyarul. — Édes, jó barátaim... Szépen kérem kegyelmeteket . . . Az Isten is áldja meg kegyelmeteket, ne üssenek agyon!

Egy hatalmas közbeszól ekkor, megragadja mind a két karját, hátra kapta és hurkot vetett a csuklókra.

— Ne bántsanak kegyelmetek! Ereszszenek el . . .

Rá sem hallgattak.

— Bocsássanak el kegyelmetek. Hiszen magyarok kegyelmetek is. S nem tudják, hogy nagyon sok szerencsétlenséget okoznak azzal, ha engem el nem eresztenek. Ha hírt nem vihetek nekik, nagyon sok jó úr elvesz a miatt, a ki eddig a szegény embernek pártját fogta.

Az emberek egymásra néznek. Tanakodni kezdenek. Már majdnem eleresztik.

Ekkor egy hetyke legény ér oda, a ki szemtelenül a szemébe vigyorog . . .

Csak elképedt, elhal szegény Nigro Gornik. Most már tudja teljes bizonyossággal, hogy el van veszve.

A Bodor Pista az, a ki szemébe vigyorog.

Nem magát sajnálta, csak a becsületszót s azokat a jó urakat, azok között a legjobbat, az ő kedves gazdáját, a ki őtet embernek tartotta.

És azt a szegény leányt, a kit nem lát többé . . .

És Bodor Pista arczul is üti őt. Szidalmazza és rúg is rajta egyet.

— Hogy gondolnák kegyelmetek, éppen ezt el-

ereszteni! Hiszen ez a legnagyobb gyűjtogató . . . Ez gyűjtött fel annyi meg annyi falut.

Azok aztán annál szorosabbra húzták a szegény Nigro Gornik csuklóira, úgy hogy kékre kidagadtak az öklei, s a fájdalomnak két könye csordult ki a szeméből.

Azután összekötötték az elfogottakat párosával és hajszolták őket azonnal az úton Arad felé.

Kökény János uram is csak még ezen a nap és ezen órákban ért Aradra, a mikor ez a nyomorúságos és szomoru fogoly-csapat ment a hidon keresztül.

Rémülve pillantá meg azok között a szegény, szerencsétlen Nigro Gornikot.

Tehát nem ért el céljához.

Mi történik már most azokkal a szegény urakkal, a kik a néphez akartak állani, azok között az ő jó urokkal.

Azokat is felkonczolják mind, kardra hányják vagy még irtózatossabb halálnak nézhetnek elébe.

Szomorúan elgondolkozott.

Hej! Csak ahhoz a szegény lányhoz ne kellene oly nagyon sietnie!

IX.

A FÖLDÖNFUTÓK.

MÁR három nap mult el az erdőhegyi szerencsétlen vérontás óta . . . S még sem Beleznay generális, sem Halász Péter óbester lovasai nem érkeztek meg.

B. Orczy Gyulán táborozott. A biharmegyei nemesség Lenthaller, Horváth Sámuel és Fehérváry vezénylete alatt nem mozdult Ugráról . . . Mintha mindannyian egyedül csak azért késedelmeskedtek volna, hogy ne ők legyenek kénytelenek kardjait a szegény elbolondított magyar parasztok, — némely részben tulajdon jobbágyaik, — vérébe mártani.

S örömet átengedték e szomorú dicsőséget a csalárd rácoknak, egyszersmind azért is, hogy e veszedelmes barátkozás és e csalódás örök tanulságul fennmaradjon, de maga a rác és oláh földnépe is tanuljon, hogy a hadseregben saját véreire soha se számolhat.

Különben maga a felsőbb parancsolat is úgy szólt,

hogy az egész zenebona nagyobbára az elégedetlen ráczok zavargásából kerekedvén, a békés polgárok életét, a mennyire lehet, kimélni kell . . .

Halász elszörnyedt a fölött, a mit látott.

Eddig is csupa leégett üres falvakat talált az útban . . . A Hernády gyönyörű kastélya és majorja is le volt égve, fel volt dülva . . . Hanem ez volt a legborzasztóbb mindenek között, a mit itt látott.

Kemény katona volt. Ifjú kora óta sok csatában vett részt, de semmi sem indította meg a szívét még ennyire, mint ezen a szép zöld mezőn 1500 darab ruhátlan holttest látása. Kivált arra gondolva, hogy ezek nem katonák, hanem csak elbolondított, egyszerű földműves parasztok voltak.

Itt teljesen be volt fejezve minden. Semmi teendője nem maradt többé hátra, mint a mit nemeslelkűen magától elvállalt és teljesített. Megvédeni a közel fekvő ártatlan falukat a kborló ráczok rablásaitól, gyűjtőgatásaitól.

Másnap megzabolázta őket.

És negyednap megindult vitézeivel hazafelé. Bizonyára azok a szegény megtévedt emberek is mind ott-hon vannak azóta békés tűzhelyeiknél és készülve a pünkösdi szent ünnepekre, keservesen bánják, hogy a csendes hajlékokat elhagyták valaha és buzgón éneklük a „Jövel szent lélek Úr Isten“-t.

Hadd menjenek a jámborok útjokra.

Jobb is; ne találkozzanak egygyel sem.

Hát a mint Agya mellett elmennek, annak berkes

réteiből valami különös szent éneket hallott elhangzani . . .

Gyorsan megállította lovasait.

Különös! Micsoda emberek ezek, kik a romlás, pusztulás közepette, futás alatt, a halál közelében nem feledkeznek meg Isten dicséréséről.

És elrejtőznek, hogy ezt cselekedhessék. Megdöbentette, meghatotta a szegény szerencsétlen emberek ezen buzgósága.

Egy kikiáltotta az éneket nagy fájdalmasan, a többiek utána énekelték keservesen.

Akár csak a zsidók tették ezt hajdan a babyloni fűzfáknál.

Halász megismerte az éneket is. Sokszor énekelte azt gyermekkorában Dabason a rektor urammal, még a török világban, mikor a falu végére jártak ki gyermekseregben, törököt lesni, mikor az Budáról Kecs-kemétre el-elszáguldozott.

Jaj de nagyon régen volt már az! Ötven egész esztendeje már annak.

És mégis, most is szól még az a keserves ének . . .

Emlékezzél, mi történék Uram mi rajtunk,
És tekints meg, mily nagy siralomban mi vagyunk,
Mert bününkért Uram tőled ostromoztatunk,
Azért szükség éjjel-nappal hozzád kiáltoznunk.

Örökségünk, édes hazánk másra fordula,
Mi házunk és jószágunk idegenre szálla.
Igyünk juta — jaj mi nekünk — nagy árvaságra;
Mert Istennek nem akaránk térni utára,

Im csak markunkban viseljük a mi lelkünket
 Nagy keserüséggel eszszük mi kenyerünket,
 Félelem és rettegés megemésztett minket,
 Fegyver előtt kietlenben mentjük fejünket.

Fejedelmek mi közülünk mind kifogyának,
 És a tanácsadó vének mind elhalának;
 A köznépek egymás között visszátt vonának,
 Jele, hogy majd vége leszen mi országunknak.

Megvárta, míg vége lett az éneknek és akkor oda
 lovagoltak négyen . . . A többieknek pedig megparan-
 csolta, hogy csak egy hajszálat se érintsék senkinek.

Egy tisztos ős felelt a kérdéseire.

— Dánfokiak vagyunk és áldozó csütörtököt ün-
 neplünk.

Lehettek vagy százan asszonyokkal és gyermekek-
 kel. Bizonyosan többen voltak, mikor elindultak.

Halász meg akarta mutatni, hogy azt az éneket
 ő is ismeri.

— Hiszen nem arról a napról valót énekelték
 kendtek, hanem egy szomorú éneket.

— Mert szomorú az ünnepünk is, nagyságos
 uram.

Halász, hogy megindulását elrejtse, elfordult egy
 pillanatra. Azután érzékenyen nézett végig a tisztos ag-
 gastyánon s azt mondta magában:

— Milyen szép, tisztességes öreg ember. Kár volna
 az akasztófára.

Fenhargon pedig így szólt Nyáry Mihály és Biczó
 Gergely uraimékhoz:

— Vegyék kegyelmetek, öcsémuramék, vigyázat alá ezeket a becsületes embereket, hogy az úton bántódásuk ne legyen.

És — így mondván — erős őrizet alatt elkísértette őket hazáig, Dánfokig, s otthagya őket. Bozó István élelmező urammal még ennivalót is hagyatott nekik.

Azaz valójában mondva, elkísérték őket addig a helyig, a hol Dánfok feküdt valaha.

Mert Dánfok nem épült föl soha többé! Már akkorra megérkezett oda a parancsolat, hogy a házakat nem szabad újra felépíteni, nem szabad újra letelepedni benne.

Hogy-hogy?! Miként tilalmazhatja azt az a jó, kegyes nagyasszonyság? Vagy talán már nem is a jó Édenffy nagyasszonyomé a határ? Sem nem lett a Szenttornyaé, sem a Hernádyé, a kik jussoltak hozzá?

Vajjon mi történhetett?

Egy szó, mint száz. Az a parancsolat, hogy pusztá lesz belőle.

— De hát mit tegyünk most már, Vésztő uram?

— Hát mit szoktak tenni ilyenkor a szegény égett emberek? Bujdosni, koldulni, kéregetni.

Vésztői Sámuel uram reszkető ajkaiba harapott.

— No hát mit csudálkoztok azon!

— Ezelőtt száz esztendővel nem olyan ember engedelmeivel telepedték meg ezt a pusztát apáitok, a kit illetett? Most hát kitesznek innen benneteket szó nélkül. Igazság szerint pusztának kellett volna maradni, lesz megint hát pusztá.

— Ejnye, de könnyen veszi kegyelmed!

— Hát lenne az másként, ha nehezen venném is?

Azután levette a fejéről a kalapot s az ég felé emelte összekulcsolt kezeit.

A többiek utána mormogták . . .

— Segíts meg, uram Isten, bennünket.

— Meg is segít! Ne féljete! Ki erre, ki arra. Ki oda! — S ujjával felmutatott az egek felé.

Mindenkinek csak akad helye.

A kik megaláztatnak, jön idő, mikor felemel-
tetnek.

* * *

Hát a szegény berekútiakkal mi történt?

Bizony nem mindenkinek ment olyan jó a sorsa, mint a dánfokiaknak; azok legalább nem retteghették tovább hónapokig az életöket, nem vitték fogságra, kínos tortúrára őket. Kenyerök is akadt.

A szegény berekútiak szintúgy, mint a többiek, a kik a bihar-erdélyi hegyek felé és Telegd felé futottak, rémítő sok szenvedést álltak ki.

A hova menekedtek, nem mertek ki sem jönni az erdőkből. Erdőkről erdőkre, hegyek szakadékaiból még vadonabb hegyekbe rejtőztek, a mint csak neszt vették emberek közeledésének; és bujdosztak, mint az üldözött, kergetett vadak, ismeretlen földeken, erdőben, szikla-hasadékokban, be-belopózva néha egy faluba koldulni egy darabka kenyeret tíz-húsz ember számára.

Néha visszajött a merész vállalkozó, néha nem.

Vagy elfogták, vagy agyonverték. Mert — hozzájuk is eljött a hírre annak a parancsolatnak — kényre, kedvre ki voltak adva az emberek könyörtelenségének.

Ott szabad agyonverni őket, a hol érik.

Hónapokig tartott e kegyetlen hajsza. Néhol válaszó vadászatot tartottak reájok egész passzióval. Zarándtól kezdve a Rézaljáig üzték azt a nagyobb csapatot, kik félelemből, rettegésből sem haza menni, sem szétozolni nem bátorkodtak; ezekkel voltak vezéreik: Matula, Vértesi és Sebestyén.

Telegdnél végre részint leölték, részint elfogdosták őket.

A kik pedig még akkor is el bírtak menekülni, azután Kraszna és Közép-Szolnok erdőlepte helyein részint csapatokban, részint egyenként veszték el gonoszul . . . A föld népe irgalom nélkül agyonverte őket, mert nekik tulajdonította, hogy a hatalom kezét megnehezedeni érezte maga fölött. A magyar menekülőket agyonverte az oláh falu, az oláh menekülőket a magyar ember.

Ezen kívül még másfelé is több száz szerencsétlen vette bujdoklásnak magát az aradi és zarándi hegyekben . . .

Előbb csapatokban, azután — mert könnyebb volt úgy futni, menekülni, rejtőzködni — tehát egyenként.

Mindenkinek könnyebb volt ez, csak a szegény berekútiaknak volt nehéz. Mindenki mehetett egyenkint a maga csendes, gyanútlan útjára . . . Csak a szegény

berekútiak nem mehettek, nem tudtak menni egymás nélkül.

Aggastyán, asszony, gyermek mind együtt volt most itt.

Nem bírtak válni egymástól . . . Nem bírtak szétoszlani.

Magukkal hordozták azt a szerencsétlen falut, a mely nem engedte őket elszakadni egymástól. Megtanulták azt az összetartást a kegyetlen századok alatt, idegen népek között.

Régen is úgy volt.

Ha szétmennek, soha sem támad fel a falu többé . . .

Történjék velök bármi, mindenre készek, mindennek megadják magukat, de annak a falunak meg kell maradni, együtt kell maradni.

És szép csendesen, titkos éjjeleken, a Zaránd és Arad megyei hegyek titkos útain, éhezve, nyomorogva, haza felé, a felé a kedves, elhagyott vidék felé veszik útjokat . . .

Óvatosan rejtőzködnek, hogy ne vegye őket észre senki.

Istenem, hogy el tudnak menni; akár a bujdosó vadak, akár a hazát kereső madarak.

És boldogok, mikor azt a zúgó, haragos-zöld nagy vizet, a Marost meglátják.

Pedig milyen nyomorultak, hogy le vannak nyomorolva, soványodva, éhezve.

Szánalom a rájok vetett pillantás.

Nincsenek többé sem szekereik, sem lovaik, sem teheneik; nincs semmijök, még ruházatjuk sincs; — mind elfogyott az az élelmökre; nincs egyebök, csak a rajtok valójuk . . . Ringy-rongy . . . Mind koldúsok a nyomorultak.

Tormák János még a bujdosás kezdetén elbúcsúzott a tiszteletes úrtól, még mielőtt azt rabságba hurczolták volna.

Csak vigye, tiszteletes uram, azokat a szent edényeket boldogabb vidékre. Nekünk nem kell többé olyan hit, a melyért örökös üldözésnek vagyunk kitéve.

Ugy el vannak keseredve, hogy azt mondják, meglesznek ők ezentúl pap nélkül is . . .

Ha egyszer elveszti a hitét a nyomorult, minek akkor a pap neki!

De paptól akarnak szabadulni s ime, pap áll az útjokba.

A mint leszállnak a Lespegye völgyein, hát a legelső is, ki áll az útjokba . . .

A derék, jó, becsületes Gábor barát, derült, mosolygó arczával, barátságos, jó meleg szívével.

— Isten hozott benneteket, jó népek! Csakhogy megint hazajöttetek!

De Tormák János a jó Gábor barát előtt is meg rázta a tenyerét, de a fejét is.

— Magával sem megyünk, magával sem tartunk, édes jó páter. Elhagyott a püspök bennünket, mikor bajunk volt; nem fogta pártunkat, mikor legnagyobb szükségünk lett volna reá; nem oltalmazott bennünket,

hogy ki ne mérjenek a határunkból, ki ne szorítsanak a falunkból; hogy bujdosók, földönfutók ne legyünk. Most már hát magával sem megyünk, édes jó páter!

— De hát, a mint látszik pedig, mégis hazamentek. Tormák János megfenyegette a mutatóujjával.

— Csitt, páter! — Nem egészen . . . Majd meghuzzuk magunkat ott valahol az oláhok közt . . .

Azután egy nagyot sóhajtott, vagy a mint a paraszt ennél is erőteljesebben mondja: nagyot fohász-kodott.

— Én Istenem! Hogy élhessünk a saját hazánkban, el kell tagadni még azt is, hogy magyarok vagyunk! . . . Szerencse, hogy tudunk oláhhul is beszélni!

Azután eltűntek, elvesztek nyomtalanul . . .

Nem tudta többé senki, hova lettek.

Ki tudta volna összeszedni őket még egyszer!

És hány meg hány falu magyarja tünt el így!

Csak itt-ott vall rájuk, még egy század mulva is, egy-egy magyar név az oláh falukban.

A berekúti omladékokat pedig benötte a fű; a mi használható volt a templomon, azt az emberek apródonkint elhordták a szomszédos falukba; a többit elsöpörtc a vihar, az idő.

X.

AZ ÁRULÓ SZERETŐJE.

UMASZTERLY egész éjjel arról gondolkozott, azon töprengett, hogy ment itt füstbe annyi szép terv, hogy hiusult meg annyi jó szándék,

melylyel a ráciz nemzet multjának annyi, de annyi hibáját helyrehozta volna a magyar nemzet előtt s szeretetté, holdoggá tette volna magát e földön.

S ki volt mindennek oka, ki tett ennyi szép reménytönkre?

Senki más, mint a ki Pérót elárulta, a ki a szerencsétlen magyar parasztokat megcsalta, jégre vitte s a ki még annyi meg annyi jóra való magyar embert akart bajba keverni.

Hej, nagyságos Nagy András! Hej, átkozott Strba János!

Ti voltatok okai!

Jól sejtett, jól tudott mindent!

Nagy András volt az egyik. Strba János a másik.

S a sátán a harmadik.

S hogy ilyen pokoli csalárdság fogamzott s megérlelődött az agyukban, mesteröknek kellett lenniök, ki már régen tanítgatja őket az ördögi tettetésre, hogy rang, fény elébbvaló a becsületszónál, a dicsőségnél; kincsert, gazdagságért eladhatják nemcsak lelköket, de saját fajukat, véroket hazájukat; sőt hogy a jutalom meg ne legyen osztva, egyik megöli még a másikat is. Gyönyörű kompánia!

Hogy bizott pedig ebben a Strba Jánosban! Milyen kemény, szilárd ember volt az, míg ebbe a társaságba nem került . . .

Mert — most már látszik — valósággal egy gonosz szövetkezetet alkottak, mely felebarátaik romlására, kirablására s meggazdagodásra czélozott.

Valójában az ördög hozta őket össze, vérrel írt kontraktussal.

S most már azt is gondolta, ki a mester.

Dörmögte, csóválta a fejét.

Azután gúnyosan mosolygott.

No, nem fogunk elfeledkezni az ördögről sem. Ha az egyiket megölte, majd talán megöli a másikat is.

Reggel aztán azt mondja Strba Jánosnak:

— Hallod-e, bolond vagy ám te, hogy te asszony-személynek hiszel. Száz praktikája van annak; akkor csal meg, mikor legjobban hizelkedik.

Strba Jánosnak nem tetszett ez a beszéd.

— Mit akarsz megint?

Mitrus a füle tövét vakargatta.

— No hát az az asszony egy levelet küldött el az este.

Kacsintott rá egyet s öntelten simított egyet a hasán, hogy milyen szép esze van ő neki; egyúttal az is eszébe jut, hogyan kell készülgetni a gyanúnak másra háritására.

Strba bosszúsan felelt neki:

— Ejnye Mitrus, de mindig bajod van azzal az asszonynyal?

— Bajom hát! — És intett egyet az ujjával. — Éppen azt akarom mondani. Hallod-e, ha elmegyünk, itt ne hagyd azt az asszonyt; mert attól tartok, valamit talál csinálni a hátunk megett.

— Látod, nincsen igazad, — esze ágában sincs tőlem elmaradni; mert éppen maga kéredzkedett, hogy okvetlen vigyem el magammal. Ő is részt akar venni abban az expediczióban . . . Szeretne a bosszúján gyönyörködni . . .

— No, no! . . . Hát akkor ott akar lenni valami.

— Ő akarja a cselt megvetni, hogy Ivuly körmeink közül még csak ki se sikolhassék.

Mitrus csak azt mondta rá.

— Mondom, mondom . . .

Strba mérgesen reá rivalt:

— Mit mondasz? Hiszen még a szándékát, a tervét sem tudod . . .

— Csak azt mondom, hogy asszony is, német is, hát kétszeresen nem merek benne bízni.

Egyszóval Mitrus úgy akarta, hogy annak az asszonynak okvetlenül valamely rosszban kelljen a fejét törnie. Legalább legyen meg a gyanúja, vagy ha ennyi nem, csak a magja legyen elvetve. Majd kikel az azután magától is . . .

Strba csak folytatta:

— Felöltözik oláhleánynak, elmegy előre, beáll hegyi vezetőnek és Ivulyt szépen oda vezeti körmeink közé!

Erre azután Mitrus egy rettenetes nagyot nevetett. De már erre azután nagyon megharagudott Strba.

— Hát már meg mit nevensz?

Ejnye, de pimasz és de vakmerő volt az öreg Numaszterly; azt felelte:

— Téged nevetlek, hogy ilyesmit elhiszel; hegyi vezetőnek egy olyan, ki nem ösmeri a vidéket. Hanem hát azt se higgyed, hogy fogunk mi valakit ott találni a völgyben, a Piatra Fetyi alatt. Megizente már azoknak ez az asszony, hogy pusztuljanak onnan, ha jót akarnak maguknak.

— Már miért izente volna?

Numaszterly gyönyörűséggel folytatta a boszszantást.

— Hát csak azért, mert azt a büszke, rátartó magyar nagy urat jobban szereti, mint a szegény közönséges rácz-paraszt katonát.

Strba Jánosnak lánggra gyúlt az arcza; a szeme

szikrázott, s míg kitörőben volt a haragja, szívében egy másik érzelm is támadt, melyet nem is vélt, nem is gondolt ottan . . .

Olyan keserű, olyan bosszantó, sértő volt az és megalázó.

Ah! nem lehet az.

Haragját mérsékelve kérdezte Numaszterlyt:

— Honnan tudod ezt?

Az felelte jámboran:

— Mintha te sem tudnád; mintha te sem láttad volna, mily csábítóan, mily pajkosan és egész odaadás-sal ölelte át a nyakát, a mint az a Dunából kiszabadította.

Strba kaczagott. Azaz csak tette magát Numaszterlynek, hogy kaczag; pedig szíve vert, dobogott erősen és fájt.

Még most volt csak előtte az a jelenet, a mint történt.

Aztán szörnyű, szörnyű mód kedve lett volna haragudni, összeverekedni valakivel s gyűlölni mindenkit, Numaszterlyt, Ivulyt, az egész világot, legfőképp a szép asszonyt, a kibe valójában most kezdett belebolondulni, mikor mástól irigyelni tanulta.

Beh jó volna veszekedni, csak ez az öreg Numaszterly ne volna olyan kis, hitvány öreg ember.

De azért mégis feltette magában, hogy rágázol a czipője hegyére.

Megfogta a kezét s úgy megszorította, hogy ropogtak az ujjai, azután oda sziszegte az arcába:

— Hallod-e te Mitrus, hát én azt mondom neked, úgy beszélj nekem többet arról az asszonyról, hogy én mindjárt ketté hasítom a fejedet.

Numaszterly nem ijedt meg; ellenkezően egészen kiderült az arca s azt dörmögte magában:

— No így már most nagyon jól van. Az ilyen rossz gyermek, ha fölébred, nem alszik el többé.

Strba is dörmögött magában.

Az ilyen zord emberben, ha az érzelmek fölébrednek, szerelemben szenvedélyes, haragban gyűlöletes, kegyetlen.

— Semmi! — azt dörmögte magában. — Annál jobb, annál több okom van üldözni azt az embert.

Kereste aztán a sátorban az asszonyt.

Azt mondták neki; felöltözött oláh parasztlány ruhába, egy kosarat tett a fejére és elment.

Elment. A nélkül, hogy előbb ő vele beszélt volna.

Sápadt lett egyszerre, mint a halott . . . a harag keserősége futotta el . . . S az az érzés, mely az imént fogamzott a szívében, egyszerre kinőtte magát, előzönlött vére minden csöppjében, helyet foglalt minden izmában. minden idegében.

Tehát el akarja árulni.

De hát miért árulná el . . .

— Hallod-e te! . . . Hallod-e te vén csont, most beszélj már, mit tudsz, mit gyanítasz?

Numaszterly vállat vont.

— Magad mondtad, hogy ne beszéljek többet arról az asszonyról!

— De ha én kívánom, ha én óhajtom, ha én parancsolom, akkor beszélj ám mindjárt, azt mondom.

Felelt aztán Numaszterly vontatottan:

— Hát én azt mondom, hogy zászlót változtat az ifiasszony. Kezében a koczka; vetheti vagy az egyiket, vagy a másikat. A választás rajta áll. Azt gondolja magában: ha azt most lekötelezi, ha azt most megmenti a haláltól, gyalázattól, — mert ezt teheti, mert van éppen módja benne, — akkor nagyobb, gazdagabb, fényesebb rangú úriasszony lehet, mint veled. — Mert mi leszel te; mi jutalom várhat reád? Legfölebb aranylánczot kapsz numizmával és generális leszel. Annak pedig, ha megnyert vagyona megmarad, felér egy kis országgal. Ha pedig megtudnak mindent, ha elárulnak, ha bizonyítékokat kapnak ellened, úgy fogsz járni, mint Péro, a kit kerékbe fognak törni és a fejét fogják venni.

Numaszterly utána mormogta magában:

— Bárcsak te járnál úgy — ha tudnám előre, — nem is törnék az életedre.

Strba dühösen a fejéhez kapott.

— Pedig nála vannak a leveleim, az írásaim; ő viseli gondját.

— No az már baj!

Vígasztalgatta magát:

— Talán nem olyan nagy! Nem én írtam. Mások írták hozzám. Még dicsekedhetem, hogy nem hallgattam reájok.

De azért dúlt-fült és elkeseredett ezen a gonosz-ságon.

Ő keseredett el! Ő!

Numaszterly mosolyogva nézte . . .

Hát nem árult-e ő el másokat? . . . Száz annyit.

. . . Ezer annyit.

Strba is bölintgatott a fejével.

Bizony ez a vén tapasztalt ember kinyitotta a szemeit . . . Most már lát mindent!

Ezért volt hát két nap óta csupa csók, csupa ölelés. — Soha sem volt még ilyen szerelmes . . . Pedig az árulást hordta már álnok szívében.

Ugy van.

Most hozzák éppen róla a bizonyítványt.

A parancsot kapja, melyben a Kommendáns rendeli, hogy azonnal jelenjen meg Aradon.

Mi ez? . . . Összegyűri mérgében és újra kérdi: Mi ez?

És megfelel azonnal magának.

Ez tőle jön! Ezt már ő csinálta. Semmi egyéb. mint hogy meg akarja akadályozni, hogy Ivulyt és társait a táborban és hadilábon kaphassa.

Igen: mert ő akar ott az első lenni.

Azt akarja, hogy Ivuly felett ő határozzon . . . ő neki adja meg magát, az ő kegyelmére . . . Az ő kezére.

Azután ismételte magában, a mit Numaszterly mondott.

Megmenti a haláltól, a gyalázattól — teheti — a kezében van, most van módja benne megmutatni a nagylelkűt, a szabadítót játszani, hogy hálát várjon tőle.

Igenis úgy van. Szerette azt az embert. Bele volt bolondulva abba az emberbe és még most is szereti!

Ez bizonyítja.

Aztán a homlokára ütött bosszúsan, hogy nem érte föl elébb észszel. Ő csak eszköz volt, hatalmas segéd a cél felé.

Annak az asszonynak mindig csak az az egy volt a vágya, mindig ugyanaz az egy volt a célja; minden cselekedete a felé az egy felé . . . annak az embernek ölelő karjai és viszontszerelmet mondó csókjai felé irányult.

A megbántott női hiúság, ha bosszút akar is állani, mégis mindenesetre győzni akar, el akarja érni, a mire ráköti magát.

Inkább meghal, mintsem azt el ne érje . . .

Strba darabokra tépte az összegyűrt papirost s beledobta a tűzbe . . .

Nem fogok megjelenni!

E határozat után egyszerre hirtelen egy gondolat cikázott át az agyán.

De hát akkor . . . Mit akkor? Hátha gyanúsítanak? Ha azt gondolják, hogy szökni akarok? Megijedtem, hogy irataim kézhez jutottak.

Mindegy! . . . Ha Ivulyt kézre kerítem zászlójával és egynéhány emberével, akkor gondolhatnak bármit.

Ime ismét egy okkal több, hogy feltett célja legyen a legelső mindenekfelett . . .

Ez embert elfogni, hatalmába ejteni minden áron.

Másfelé is széltere vadásztak akkor a bujdosó emberekre.

És a következő éjjel a parányi, szűk erdei úton, válogatott kis csapatával felért a Piatra Fetyi déli lejtőjére . . . Megpihent ott . . . És megtiltotta, hogy tüzet gyujtsanak.

Pár öltre tőle egy kis tisztás állt; üres terecske, melyről valaha a vihar sodorta le a fákat. A villám megütött egy óriást, az azután halomra döntött egy rakást maga körül; a vihar is segített neki . . . Most is ott fekszenek, száradnak, porhadnak évek óta halomban.

A nyílás, melyet maguk után hagytak, egy ablakká alakult az erdő sűrű zöld lombjai között, honnan az egész völgyön véges-végig le lehetett látni, a mint az a patakkal a Kőrös völgyére letér, a hutától, a régi vadászlaktól, melyet kis gyümölcsös környez, a fűrészmalomhoz, a kis falucskán túl, egész le a két hídig, a mint lassú meneteles esésében, mint egy nyíló virág tölcésére kiszélesedik.

A hajnalon aztán az éj homályát, mely a völgyet sötét fátyollal elfödte a szem elől, a nélkül, hogy pirkadt volna, még egy másik függöny váltotta föl.

A hegyek tetején már sütött, ragyogott a nap, sugárai tündököltek a fák lombjain, a madárkák röpködtek, daloltak: a völgy még csendes volt és hideg, sűrű füstszerű párázat borította, melyet erdők, apró erdő s völgytorkolatok leheltek magukból, mely lenehezedett egész a földig, a fák tövén a gyöngyvirágokig, a gyö-

nyörű, dús rétség puha szőnyegéig. A szürke, ingó köd még sűrűbb, átláthatlanabb volt, mint az éj sötéte.

Egyszerre aztán, a mint nehezedett s folyvást alászállott a völgy mélyére, mint egy varázsütésre, eltűnt, leszállott sűrű gyöngyös cseppekben a fák lombjaira, bokrokra, virágokra s a rét buja, kövér szőnyegére.

S a mint előtárult a szép völgy a függöny mögül, egyszerre véges-végig, egész le a Kőrösig, gyönyörű szép napfény ragyogta be.

A völgyön egész végig el lehetett látni.

Strba végig nézett rajta . . .

Üres volt véges végig; egyetlen egy élő lényt nem lehetett rajta látni . . . Nagy csend volt . . . Még a malmok kerekeinek zakatolása sem hangzott.

Azután leszálltak a völgybe. Benéztek a vadászdvarba. A kastélynak ajtajai, salui be voltak csukva. Az udvarát a tavaszi új fűszálak verték fel. Még azt nem tiporta senki.

Az istállóknál még csak egy szénaszál sem hevert.

Lefelé az úton a malmok, a kis falu felé egyetlenegy ló-nyom sem vezetett.

Semmi, de semmi nem jelezte, hogy itt mostanában valaki vagy éppen lovasok jártak volna.

Strba fejét csóválta . . .

A gazember Nagy András megcsalt; nem az igazi helyet mondta meg . . .

Numaszterly nagyot kaczagott. És azt vigyorogta:

— De igen, igaz helyre küldött, hanem elküldte őket előled a szeretőd.

Strba dühösen összecsikoritá fogait, felüté fejét.
— Ez lehetséges.

Aztán megállt hirtelen, a parányi folyócskára mutatott az út mellett . . . Fenekén még csak most

szikkadt fel a víz. — Eső volt és az agyagos, köves úton az mosta el a lónyomokat . . .

Igy ért a patak széléhez . . .

Az átjárónál a sár össze volt vágatva, a fű meg-

taposva, a hegye véges-végig, hosszan legeltetve . . . s nemcsak a sáron, de még az iszapba gázolt fűvön is látszott, hogy lovak jártak ott.

Lehetett egy, kettő soká; de sok is ott rövid ideig . . .

Annyi bizonyos, hogy itt voltak; de annyi is, hogy az eső előtt elmentek.

Strba dühös volt. Megelőztetett . . . Elvitték az orra elől a prédát.

Csakugyan megcsalt. — Ezt ő tette . . . Más nem tehette . . .

Pedig ezt az embert meg kell találnia minden áron, annak nem szabad előle még csak a föld alá sem menekülnie.

De hát ki mondja meg, hova lett? A föld nem nyelte el, az bizonyos.

Végre akadtt oláh, a ki nem ment be a falukba ünnepelni.

Csősz volt és felébredt ott a fűben mély álmából. Kérdőre fogták.

— Hallod-e, merre mentek azok a lovasok, a kik az eső előtt itt voltak?

— Azok átmentek itt a patakon, az átjárón, — kettő pedig elment gyalog arra, a hegyeknek, keresztül a Dragunain.

— Melyik az a Dragunai?

— Az ott uram, a melyik olyan, mintha a féloldala baltával volna lefaragva — s oda mutatott csontos nagy kezével a távolba.

Strba megragadta Numaszterly kezét s színéből kikelve sziszogte neki:

— Az az egyik az, a kit keresünk s a másikat is gondolod, úgy-e? Mi is arra megyünk.

Numaszterly azt mondta rá:

— Megvesztél . . . Nem látod, milyen irtózatossá lehet ott! Csak gyalog lehet arra menni!

Strba elkeseredett elszántsággal felelt:

— Hát ha száz akadálylyal kellene küzdeni, hát ha százszor kockáztatnám életemet.

Ő is ezt szokta mondani és mégis kifogást tett.

— De a lovasok nem jöhetnek velünk.

— Semmi. Majd kiharancsolunk minden faluból oláhokat, kik vezetnek egyik határról a másikra és a vadakért felhajtják az erdőket nekünk . . . Hisz itt a parancsolat.

Azután kivett a zsebéből egy darab pénzt, oda tartotta az oláh orra alá.

— Tudod mi ez?

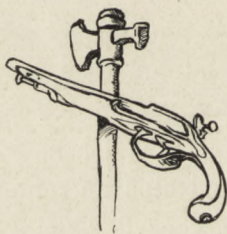
— Tudom domnule, egy arany.

— No hát vezess bennünket, hanem jól vezess; mert a másik kezemben is van valami.

Abban pedig egy pisztolyt tartott.

Numaszterly vakargatta a fejét. — De hiába. — Nem lehetett elmaradni; mert csak meg kell men-
teni valahogy azt a szegény Ivulyt . . . s a rácz nem-
zet becsületét, melyet ez a jött-ment nem is igazi becsü-
letes rácz beszennyezett. — Aztán hátha jön a hegyek
között valami jó alkalom is.

Strba felhúzta a pisztolyt — és azt mondta nekik.
— Csak menjetek elől, majd én utánatok megyek.
Numaszterly nagyot ümmögött magában.
— Hm! ezzel nem lehet olyan könnyen bolon-
dozni.

XI.

A MAMA PADURI.

gy nagy, szép, terebélyes bikkfa alatt, melynek tövénél egy mohos sziklából egy forrás fakadt, két oláh pihent meg déli álmra; azaz csak az egyik aludt, az ősz oláh ült és a fiatalnak az álmát őrizte.

Nézte, nézte édesen, de csakhamar megérinté a vállát gyöngéden.

— Hát már megint felköltesz? Miért keltesz fel megint?

— Azért uram, mert tovább kell mennünk; ha elfognak, a fejedet veszik. Váradon már kettőnek vették a fejét.

— Hát már megint közel van valaki?

Az öreg csak suttogva beszélt; azt mondta: az erdőben, ha rést kap, nagyon messze elhallik a szó.

— Zörgést hallottam!

A fiatal szeretett volna még pihenni.

— Bizonyosan vadsertések voltak . . .

— Nem uram; azok a fejszés és vasvillás oláhok voltak, a kiket tegnapelőtt a hegyoldalban láttam tüzelni, a kiknek a szavok elhallatszott hozzánk s a kik bennünket üldöznek . . .

— Hátha nem is minket üldöznek? . . .

— Miért vannak hát mindig a sarkunkban; hol jobbra, hol balra, de mindig a nyomunkban.

— De hát hogy tudják mindig, hogy nem tévesztik el a nyomunkat?

Az öreg mosolygott.

— Az oláh elől nem lehet elrejtőzni az erdőben; egy letörött fűszálról megismeri, ember vagy állat járt-e arra . . .

— De hát mondjad csak . . . sokszor kérdeztem már . . .

Az öreg megfogta a kezét.

— Nem mondok én most semmit, uram, hanem most már menjünk, ugyancsak menjünk; előzzük meg őket, az éjjel pihenni fognak s ha mi akkor is megyünk, elveszítenek egy harmatot és azzal igen könnyen a nyomunkat is örökre.

— De hát aztán mikor alszom egy jót, azaz te mikor alszol, mikor pihenünk végtére?

— A másik éjjel! . . .

— És aztán mikor beszélsz el nekem mindent, mely mostan előttem olyan csudálatos, hogy akadtál reám, honnan jöttél hozzám?

— Majd ha túl leszünk a Maroson; most csak menjünk, menjünk!

Azután mentek, mentek sietve egész naplementig, csak egy nyomorult órácskára ültek le s mentek tovább a gyönyörű, szép tavaszi holdvilágon.

Szép út volt az egy keskeny völgy oldalában, felttek magas, megjárhatlan bérczek, alattok a kis patak locsogott sebesen.

— Itt megállhatunk, úgy-e, egy kicsit pihenni, aztán falatozni is egy kicsit? . . . Ven-e még kenyérünk?

— Van egy darab és kemény, mint a kő . . . Edd meg, uram, bátran, az én öreg fogaim már úgy sem bírják.

Csak azért mondta, hogy amaz megegye . . .

— De hát mondd meg, miért megyünk mi éppen Berekútra?

— Mert ottan keresnek bennünket legkevésbbé.

A fiatal nyugodtan rámondta:

— Igaz!

De aztán kevés vártatva, mintha csak nem lett volna egészen elég neki a felelet, újra csak Berekútat hozta elő.

— De mit csinálunk mi Berekúton? . . . Mikor ottan most már nincsen senki . . . és semmi . . .

— Dehogynincsen!

— Hát kicsoda? . . .

— Hát az Isten!

Tette utána az öreg, édes, mély, megindult érzéssel, mely több volt a sejtelemnél . . .

— Aztán hátha még lehet ott közelében más valaki is.

Ivuly gépiesen utána mondta, mint a mily gépiesen követte az ábrándozást . . .

Mit se gondolt ő arra.

— Az ám! hátha még lehet ott más valaki is.

Azért nem dobogott, nem vert e szavakra a szíve sebesebben, mert a halottakat csak megkönyezni szokták . . .

— Menjünk, menjünk, — sürgette őt ismét az öreg — ne felejtsd el, uram, hogy egy éjjelt meg kell rajtuk nyernünk; ha az éjjel a Maroson átkelhetünk, a kápolnási erdőben könnyebben fogunk lélekzeni.

S az éj csendes leple alatt leszálltak a Marosra, a petrási hegyek árnyékában szépen, lopva átosontak a túlsó partra, föl sem költötték a révészt.

— Annál jobb, legalább a csónak itten maradt.

Ivuly aztán az erdő szélén megfogta kezét.

— Hanem most már átjöttünk a Maroson! Beszélj el mindent!

— Kérdezz, uram!

— Alig értettem meg azokat a borzasztóságokat, a miket beszéltél, a mikkel bennünket menekülésre sürgettél . . . Száz kérdésem volna, de csak azt mondd el:

— Mi történt ott?

— A rácok, a tulajdon szövetséges társaink ránk rohantak, s ezer meg ezer magyart öldöstek rakásra . . . Sokakat felakasztottak, lefejeztek, tömlőczre hurczol-

tak. — A te szolgálodat, uram, a Marczit, a kit te hírrel küldöttél hozzánk, velem együtt beszorították egy nagy pajtába s épen reánk akarták a tetőt gyújtani, mikor egy becsületes öreg rácz megszabadított bennünket, őt tehozzád küldötte azzal az izenettel, hogy meneküljetek széjjel, rejtsetek el magatokat, titkoljátok el dolgotokat, hogy azt soha senki meg ne tudja, nyom se maradjon utánatok . . . A szegény Marczi ment a maga útjára, én is mentem s csak elborzadtam, édes jó uram, kétszeresen borzadtam el, mikor másnap úgy láttam, a mint megkötözve, vérig verve hajtották az aradi várba és láttam, hogy nem jutott el hozzád . . . Már vétet követtem el akkor, — vagy jót cselekedtem, . . . de egyet gondoltam . . .

Ivuly érzékenyen megfogta a kezét . . .

— Hogy te jössz el helyette, te hozod el az izenetet.

— Igen uram, jól megjegyeztem magamnak a vidéket, a helyet, mindent, a mit nekem a jó fiú beszélt.

— S én eljöttem érted, uram, régi, hű jobbágyod, hála az égnek, még jókor, hogy megmentsem életedet. — Ám-bár nagy bünt követtem el, mert Berekútra kellett volna sietnem.

— S miért kellett volna Berekútra sietned? . . .

Az öreg Kökénynek reszketővé váltak ajkai, s a mit eddig leküzdött, hangja zokogásban tört ki.

— Hát azért kellett volna sietnem, hogy meghaljak örömben . . . hogy újra látom, hogy megcsókolom.

Többet nem bírt egyszerre elmondani.

Ivuly gyöngéden, melegen a szívéhez szorítá kezét s az öreg Kökény újra felvette a szót . . .

— Azaz, hogy nem jól mondtam uram, — hanem hogy újra éljek, hogy újra boldog legyek az én kedves leányommal . . .

— Leányoddal? — kérdezi megütközve Ivuly, s e szavak úgy meglepték, hogy lángra gyúlt az arcza és vert a szíve keményen, erősen.

Mintha megdöbbsen volna.

Sokszor megdöbbsen az ember, mikor voltaképen nem biztos a felől, hogy örüljön-e?

Csak dadogta, csak hebegte:

— A leányoddal? Óh istenem! hát élne Marczel?

— Igen uram! s épen ez az, a kiről beszéltem neked, hogy hátha van még Berekút közelében nekem más valaki is kedves az Istenen kívül.

Ivuly megfogta mind a két kezét és szemei tele voltak könnyekkel . . .

— Nem ámitod-e magadat, jó öreg, . . . tudod-e bizonyosan, hogy él a lányod és tudod hol van? . . .

— Nem uram, nem ámitom magamat.

És reszkető ajakkal elkezdte beszélni, a mit az oláh legény beszélt. A hol a Vale Lunya kezdődik, a Bredunáli szakadékaiban, egy rejtett kis völgyben kis háza van neki. Van neki mindene. Nincsen híjja semmiben. Huszonhat juhocskája van neki. Két szilkéje van. És tányérja is van.

És akkor elfakadt sírva az öreg Kökény és sírt boldogan, keservesen.

És eszébe sem jutott neki, hogy arra kérte őtet a szegény oláh legény, hogy mindezeket ne mondja el senkinek.

Minek azt tudni másnak, hogy Marczel él?

Miért ne tudja az, a ki legjobban örül neki?

És aztán Ivuly is csak ott könyezett, sírt mellette.

— Hallod-e, az én örömöm is olyan nagy, mint a tied, még talán nagyobb; mert én még újjongani is szeretnék.

Most már nem kellett sürgetni Ivulyt, ő sürgette az öreget, hogy induljanak már s minél **előbb** oda éjjenek útkok végczéljához.

Most érezte csak igazán, hogy van egy **érzelem** a szívében, mely felülmul mindent és kárpótol minden veszteséget álmaival, képzelgéseivel. — Most érezte csak, milyen nagyon szereti azt a leányt; a fényes álmok, világi nagyság, gazdagság álmai mind, mind elrepültek csak magára arra a gondolatra, hogy kis kezét megfogja és bele fog mélyedni szeméinek nézésébe.

És aztán felejteni fogja érte az egész világot: ez az ártatlan jó lélek lesz az ő egész világa.

Még egy fél nap, még egy óra, még fél óra és azután látni fogják, a keblökre fogják szorítani.

Leültek az utolsó pihenőre a hegyoldalban, a mohos sziklán, a nagy bikkek alatt, jobbra, balra nagy sziklahasadékok, melyek fölött a bokrok áthajlottak az egyik oldalról a másikra; megettök a nagy hegy, a Süveg, melynek oldalát kinnal mászták meg. Lábaiknál pedig — csak egyet, kettőt kell lépni még, ott hever a kis

csendes, rejtett völgyecske, egy kis teknőcske a két hegy között, köröskörül mogyoró-bokrokkal van szegélyezve; a közepe pázsit, melyen juhocskák legelnek. Ah! Marczelka nem gondolt arra régen, hogy itt lesz az ő menedéke valaha!

Itt lakik ő, . . . itt . . . ebben a kis völgyben, egyes egyedül a természet kegyelmében és a jó isten oltalma alatt, kit az emberek maguk közül elüldöztek . . .

Nekünk is ilyen világ való!

De a ki nem tudja, a kinek nincs megmondva, nem is sejti, hol van a ház, hol rejtőzködik az a kis hajlék, melyben egy néhány juhocskájával, két szilkével és tányérral is boldog lehet az ember egyszerűségében.

És nézik, vizsgálják boldogan, találgatják, melyik fa árnyékában van elbújva.

A fiatal ráteszi karját az öreg vállára és a mint oda mutat a völgyre, a fülébe susogja örömmel:

— Amott, . . . amott! . . . Hát nem látod, hogy amott van, a hol az a nagy, óriás tölgyfa áll?

Mögötte a sziklákról a bikkfák alatt, mogyoróbokrok hajolnak le és iszalag és vadszöllő futnak fel reá. A mogyoróbokrok beárnyalják s a felfutók elrejtik még ajtaját, ablakát is a szem elől . . . Nézd, míg másfelé a fák tövénél mindenütt sűrű bozót terül, a tölgyfa alja tiszta, mint egy gondozott udvar, s a szélén körül virágok nyílnak.

Ha minden eltitkolná is, nem vall-e e gond, e virág arra, hogy ott leány lakik?

És aztán lesik boldogan, édes meleg szeretettel, ha csak alakjának árnyéka megjelennék s éldelik a titkolódzás gyönyörét, hogy mint fogják meglepni egész váratlanul.

És el vannak mélyedve, el vannak merülve nagyon a szép, boldogságot ígérő látomány várásában és nem hallják sem hátok megett, sem oldalt a bokrok zörrenését; nem veszik észre, hogy az üldözők közelednek, egészen ott vannak a nyomukban.

Egy-egy fehér alak ki-kivillan a bokrok sűrűjéből a túlsó hegyoldalon.

Egyszerre csak arra riadnak fel, arra ébrednek, hogy körül vannak véve; nincs menekvés, nincsen szabadulás semmerre sem. Be vannak kerítve, csak azok a sziklahasadékok választják el őket üldözőiktől, melyeken, az igaz, a bozótokba, bokrokba kapaszkodva lehet csak áthatolni; de a mily akadály ez azoknak az üldözésben, épen olyan akadály nekik a menekvésben.

Most már hallják az üldözők hangját is:

— Élve kell elfogni a bujdokló menekülőket! . . .

A kör mindinkább, inkább szűkebbre szorul.

Az út a völgy felől is el van zárva.

Nincs, nincs többé menekvés semmerre sem! . . .

Egyszerre megszűnik a csörtetés. Mintha leskelődnének valamire. Elébb félénk suttogás hallatszik azután zaj, rémület . . . és ijedt kiáltások . . .

— A mama paduri! . . . A mama paduri . . .

Az oláhok egyszerre csak megfordulnak, törtetnek vissza azon az úton, ijedten, a merről jöttek.

Nincs erő-hatalom, mely őket csak arra reá bírná, hogy visszaforduljanak, nem még a tájára menjenek annak a völgynek.

Az oláh, ha a mama padurit meglátja, megretten, oda minden bátorsága. De hiszen beszélhetnek aztán akkor annak.

Azt mondja az oláh monda:

— Ah! nem jó a mama padurit látni!

A szegény tündér az, az árva tündér, az erdők rejtekében bánatosan síró öregasszony, a ki minden őszzsel eljön rejtett zugából megsíratni a fák lehulló leveleit, a bokrok hervadó virágait, az árván maradt berkeket, kesergő, síró dalaj borzadással töltik meg azok lelkét, kik a fájdalmas hangokat hallják.

De nem kívánja, nem óhajtja őt látni senki; ott hagyják őt zokogni egymagában; elkerülik vigyázva, szánakozva a szegényt; mert jól tudják, hogy jaj annak, a ki őt — ha véletlenül megpillantja — nézdelni akarja; megfélemlik annak lelke, megrendül a szíve láttára, elalél, elhal s mikor felébred, épen olyan bánatos, olyan szerencsétlen, olyan megtört öreg, olyan nyomorult, boldogtalan lesz, mint maga a szegény mama paduri a ki született és meg nem halhat . . .

Óh akkor nincs már messze az ősz, mikor ő megjelenik. És annál borzasztóbb, hogy most ilyen korán eljött . . .

Valóban, az erdőből egy síró dal hallatszott le.

Siránczó, fájdalmas, de szép és szívig ható, mint minden oláh nóta . . .

Síráss szülém, síráss éltemben, halljam . . .

Hadd halljam éltemben, hogy síratsz holtomban . . .

Én meg azért sírok, hogy így elhagytatok . . .

Sírhatok holtomig, hogy ily árva vagyok! . . .

Az egy régi néprománcz volt. Egyaránt dalolják azt századok óta magyarok, oláhok. Egy leánykáról, a ki az erdőben eltévedt. S nagy érzéssel, nagy megindulással dalolta azt egy szép, finom leányhang . . .

Bizony nem csoda, hogy úgy hatott az oláhokra; több volt az mint közönséges; igen sok földöntúliasság, tündériesség volt abban, kivált ha azt is látták, a ki dalolta.

Kökényt és Ivulyt azonban nem ijesztette meg, inkább elérzékenyítette az a dalolás.

Megösmerték a hangot, ha a nótája oláhu is volt . . .

Ott volt most már majdnem egészen közelben.

Nemesak csörögtek a bokrok, de a levelek, galyak mozgását is látták, a mint maga előtt őket az útból térítette.

A bokrok szélén aztán kilépett, megjelent előttök egészen, a ki közelget, közel az, a kinek megpillantására az oláhok megfutottak és nem mertek visszanézni.

Ők is megdöbbentek.

Nem az volt, a kit vártak.

Igenis, a mama paduri volt . . . Vagy is inkább olyan az, a ki a mama padurit látta valaha. Olyan, mint a kik egy pillanatban megöszülnek az irtózatos rémülettől.

Neki, szegénynek, elégszer kijutott abból.

Galambbősz volt; szép ezüst-hófehér hajszálai végig omlottak vállain, de a mellett arcza, ha halavány is, de üde volt, szép és fiatal . . .

Tündöklő szemei, melyek láttokra megvillantak, mondották ezt legjobban és igéző, sötét szemöldöke.

Ezek a szemek voltak azok, melyekre a szegény Marczy mondotta valaha:

— Hogy nem jó azokat látni!

Csak egyszerű, fehér vászonruha volt rajta, egy soru, virágos, rojtos katrinczával, . . . de ez oly tiszta volt, mint a hó és oly csinos, mintha a templomba menne.

Mellén virág volt, kezében virág, a mint a síró dal utolsó hangja elhangzott, mosoly maradt az ajkain.

Ugy lépett ki eléjük, mint a szelidség angyala.

Rájok nézett. Arczát egyszerre az öröm, a boldogság pirja lángolta végig és szinezte meg; ha azok nem ismerték is meg őt, — ő megösmerte őket. Eldobta a virágot kezéből. Kitárt karokkal rohant reájuk és mit sem tudott többé a világról, . . . magánkívül volt! megölelte, megcsókolta forrón, örömmel, édesen mind a kettőt . . .

Valóban ő volt, Marczel! És örültek és sirtak és nevettek, hogy majd megrepedt mind a háromjuknak a szíve . . .

Azután észrevette magát, leesett térdre Ivuly előtt és leborult a földre . . .

— Óh én szegény leány! mit mertem cselekedni?

Az öreg Kókény menteni akarta.

— Másnak nézett, uram! . . .

A leány fejét csóválta s örömmel, boldogan mosolygott hozzá.

— Nem, nem néztem másnak, hanem nem bírtam uralkodni magamon . . .

Ivulyt még boldogabbá tette ez az önkénytelen, őszinte vallomás; most már ő ölelte keblére a leányt.

— Maradj mindig itt! Azt szeretném, ha örökre itt maradnál a keblemen . . .

E pillanatban a kis házikó felől fájdalmas vonítás zavarta meg örömükben.

Marczel megfejtette a dolgot . . .

— Az én kis maczkóim azok; mindig így cselekszenek, ha idegen ember, vagy állat közeledését érzik . . . Akkor én elrejtőzöm . . .

Oda tekintettek a ház felé . . . Csak elbámultak. . . . Négy-öt ember állott a nagy tölgyfa alatt, s a mint látszott, egy némelyike a kis házikóba akart behatolni. A házikón túl, a völgy másik felén is, a gyalogúton egy egész csapat bontakozott ki a sűrűből.

— Ezek a mi üldözőink! — szólott az öreg Kókény, a mint látszik, jól összeszedték magukat; most már csak az a kérdés, merre meneküljünk?

Marczel közéjük lépett, attól, a mit most tehet, bátran, vitorán, boldogan, megfogta mind a kettőjük kezét . . .

— Jertek! . . . Van itt egy nagy, hosszú szikla-hasadék; oldalait száz öl magas sziklafalak képezik, te-

tejét bokrok, bozótok benőtték, az isten szép egét, a napfényt csak kis, apró réseken át lehet benne látni . . . Ennek fenekén, egy kis csermely mellett messze, messze, mértföldre el lehet menni a nélkül, hogy azt valaki észre venné. Fenekére pedig nem juthat el, ha csak a száz öl magasról bele nem esik.

— De hát hogy jutunk abba a sziklahasadékba?

— Egy kis barlangon át, mely itt van a hegy oldalában, ezek alatt a mogyoró-bokrok alatt. Csak bátran, ne féljete . . . Csupán a szádája ilyen alacsony; belől majd talpra fogunk állni s nem hosszú, útunk nem tart benne egy negyed óráig, akkor kibukkanunk a sziklahasadékban; ott aztán, ha homály van is, de nem kell tapogatva járnunk.

S ezzel eltűntek mind a hárman abban az alacsony, sötét lyukban, mely a hegy aljában tátongott.

Azok pedig tűvé tették a völgyet, a kis házikót, annak környékét és nem találtak senkit.

De nem Strba János volt az és az ő oláhjai.

Ha oláhok is, de rendes fegyveres határőr katonák, kiket egy káplár vezetett, s kiknek egy alacsony, parányi púpos emberke parancsolt.

Az egészet pedig egy szép asszony igazgatta, ki oláhleánynak volt öltözve, hajfürteire kaczkiasan fehér kendő volt felcsapva.

Egy öszvéren paripázott fel a többiekkel . . .

Remek volt, gyönyörű volt . . . Az oláh katonák szájtátva bámulták.

Azt mondta a kis púposnak:

— Mi okosabbak voltunk, mint amazok. A Marosnál lesték. S végre is megelöztük őket; emezt pedig itt szorítottuk, honnan csak vagy az egekbe, vagy a föld alá mehet, de máshová nem.

Nem is tudta volna, milyen igazat beszél.

Csevegett azután tovább, nagyon víg volt és nagyon nyájas a kis púposhoz . . . Boldog, hogy amazt a zord, marczona embert kijátszhatta, tőle megszabadulhatott s boldog, hogy elégtételt vehet, bosszút állhat megsértett hiúságán, bosszút, édes bosszút, nagyon édes bosszút.

Mert mégis csak ezt szerette volna legjobban.

Szép ember, gyönyörű ember, nagy nagyon néz rá, előkelő rangú ember.

És most már úgy be van szorítva, hogy ki nem térhet előle. Okvetetlen gondolnia kell arra, hogy mit mindent tesz kockára, ha mostan nem hull vezekelve a lábaihoz.

Mégis csak jó orra volt annak a vén Numaszterlynek, hogy tudott előre mindent.

— Ime, itt van a próba, — azt mondja a kis púposnak, — az utolsó nagy próba . . . Vagy ide, vagy oda! Nálam szerelem, vagy istennél a kegyelem.

A kis púpos elnevette magát.

— Azt látom, hogy a próba itt van; a nagy szerelem is itt van; csak azt nem látom, a kinek a próbához is, szerelemhez is itt kellene lennie. S a mint nincs itt, úgy nem is lesz itt soha.

— Egy szerelmezt, asszonyom, ha csábítással nem

lehet megfogni, tüzzel-vassal még kevésbé; ha a bájak kevesek hozzá, más fegyver akkor még erőtelenebb.

A bárónő bosszúsan vette e gorombaságot.

— Hogy érti maga ezt?

Kukumusz egy nagyot ásitott még hozzá. Muta-
tásul rá is vert addig a szájára a tenyerével.

— Csak úgy értem biz én, hogy én már únom
ezt a komédiát! . . .

A bárónő ütődve nézett reá.

— Igenis únom; mert nincs belőle semmi haszon.
Mert a mit benne okos emberek kigondolnak, azt bolon-
dok és gazemberek elrontják. S mindenik félti a kon-
czot a másiktól, s mindeniket csak a saját szeszélye,
szenvedélye viszi.

A bárónő csípősen felelt neki:

— Tudja-e, hogy a mit most maga beszél, az nagy
gorombaság . . .

Kukumusz vállat vont.

— Én arról sem tehetek.

S tette utána, komoly, hivatalos hangon:

— Hanem a napidíjaimat és ezeknek a dupla lé-
nungját követelem.

Erre a szemtelenségre aztán már a bárónő nem
is felelt . . .

Ime, összevesztek hát az utolsók is, a kik a leg-
elsők közt voltak.

A bárónő duzzogva hátat fordított neki s bement
a kis házikóba.

Strba nem bírta többé összeszedni oláhjait, semmi

kérésnek, semmi parancsnak nem engedtek azok. Egyedül az elválhatlan, hűséges barát, Numaszterly maradt vele.

Örült ennek Numaszterly . . . Még hozzá, ő ment hátul.

Dehogy engedte volna a nagy világért Strba, hogy most valaki előtte menjen . . . A düh, a bosszúszomja ragadta, vitte magával, melyet csak fokozott a folytonos ingerültség, az üldözés sikertelensége.

Most már nem kívánta élve elfogni azt az embert, nem kívánta vagyonát, boldogságát, semmit sem kívánt egyebet, csupán a vérét ontani.

És a mint oda ért ahhoz a házikóhoz, gyanús dolgot lát már legelőször is; fegyveres embereket s aztán egy kis púpos embert, a picziny, furfangos kis ördögöt, a kit jól ismer.

Egyszerre sejt mindent, egyszerre megérez mindent . . . Az agyába szökik a vér és még százszorta indulatosabb, mint volt csak egy pillanattal ezelőtt.

S a kis házikó ajtaján kilép egy szép, takaros oláh leány.

Csakugyan jól sejtett. Megösmeri. — Felnyög, mint egy meglőtt oroszlán, aztán sziszeg, mint egy kigyó.

Ugy-e, hogy igaz! Ugy-e, hogy csakugyan igaz.

És most következett be az utolsó, a válságos pillanat. A legnagyobb, a legveszélyesebb pillanat.

Midőn a gyűlölettől égő szerelem találkozott, szemben állt azzal, a ki gonoszul megcsalta és azzal együtt le is nézte, el is csapta egyúttal . . .

Ez az indulat, mely nem ösmer irgalmat . . .

Vak dühvel kirántotta handzsárját és egy iszonyú vágást mért a gyönyörű fejre, a szép arczra, mely felé mosolygott.

E pillanatban egy lövés dördült el a háta mögött.

És Strba János oda rogyott a sikoltva elájuló szép asszony lábaihoz.

Numaszterly pedig kifújta magát, hogy végtére sikerült neki, melyre oly soká készülődött.

— Így kell neked, te rossz, te gonosz pára!

S azután mentegetőzve oda fordult Kukumusz felé; mert mégis csak respectusa van az embernek, ha ennyi katonát lát egy rakáson.

— Ön látta, kénytelen voltam vele, hogy e szép asszony életét megvédelmezzem.

Magában pedig sziszegte:

— Megöltelek, úgy-e, áruló gazember. Megboszultam, úgy-e, Pérót s azokat a szegény nyomorultakat, a kiket leölettél.

Kukumusz tette magát s vakarta a fejét, a mint Numaszterlyhez fordult.

— Biz e nagy baj, — kérem alássan, a mit cselekedni tetszett, . . . hanem ha . . .

Numaszterly az övéhez nyúlt, . . . nem a másik pisztolyért, hanem egy selyemerszényt kaparászott onnan, közben pedig csak beszélt az előtte álló emberkéhez.

— Nini, . . . ni! Hát ez micsoda? . . . Hiszen . . .

Az felelt kényszerű mosolylyal és türelmetlenül legyintett a kezével.

— Tudom, tudom, min csodálkozik, s mit akar mondani . . . Legyen nyugodt; nem én vagyok, a kit felakasztatott.

— Tehát a Nagy András valósággal, a kit én . . .

A kis púpos összeránczolta a szemölcseit.

— Igenis, valóságos Nagy András és kérem, ne beszéljünk többet erről a dologról; mintha nem is ösmertük volna egymást soha.

Numaszterly ekkora előkaparászott az erszényből egy félmarék aranyat.

Kukumusz egyszerre csupa mosoly lett.

— No lássa, ez már egészen más. Legyen nyugodt. — Nem lesz az egészszről semmi . . . Különben is száműzésre volt ítélendő a jámbor.

Ekkorra magához jött a szép asszony és odajött hálálkodni Numaszterlyhez . . . és egyszersmind búcsút venni tőle.

— De édes lelkem, nem addig van a! Nincs semmi köszönni valója . . . A magam portékáját védelmeztem; mert én megvettem magácskát, galambom, ettől a gazembertől csak azon az áron, a hogy az magácskát Temesváron megvette . . . Lássa, milyen szép tőlem, most sem becsülöm kevesebbre . . . Ne ijedjen meg tőlem lelkecském, hogy ilyen öreg vagyok. Nem tartom meg magamnak, — eladom a töröknek, édes lelkem, még ha vesztek is mellette egy néhány aranyat, de mégis eladom, hogy sohase lássa többé ezt az országot.

Most azután megint fújt egy nagyot Numaszterly, most aztán megint boldogabbnak érezte magát.

Miraluce bárónő pedig szörnyen megbotránkzott, veres lett, mint a pipacs, szemei szikráztak s bőszen, kendőjét tépve oda rohat Kukumuszhoz.

— Hallja ön uram, mit beszél ez az ember? Ez a rácz, ez a haramia! Ön civilizált ember, ne tűrje ezt a barbarismust.

És a sülyedő hajót elhagyta az utolsó patkány is. Kukumuszt egészen emanczipálta magát.

Felvonta vállait, azaz inkább fejét vont a le vállá közé, kezeit mosta, aztán szétterjesztette, mint egy kis ördög vigyorgott.

Fitymálva rántotta félre száját, oda sem hallgatott, a helyett oda fordult Numaszterlyhez, a ki ebben a pillanatban, tudja isten hogy, hogy nem, megint csak ott kaparászott az öve körül.

— Hát tetszik tudni, . . . ha akarja ön Goszpodin Numaszterly, erre is szemet hunyok . . .

De már erre a szemtelenségre aztán egészen kijött a bárónő a sodrából s neki ment, hogy kikaparja annak a kis gyalázatosnak a szemeit, a ki ily csúnyául cserben hagyta.

Ez röhögött és egész czinizmussal zsebre rakta az újabb félmarék aranyat.

— Ó Istenem, édes nagyságos asszonyom, — beszélt Kukumuszt, — hát nem szedték e maguk is egyenként rá egymást. Mikor a vállalat nem sikerül kérem, a társulásnak vége. Semmi kilátás többé, tehát lásson mindenki a maga dolga után. Mentse bőrét kiki, a hogy tudja. Én is csak olyan szent vagyok, mint a másik,

nekem is magam felé hajlik a kezem. — Aztán nekem is jobb, ha ellenem sincsen semmi tanubizonyság.

S tette utána végbúcsúzóul:

— Ne tessék bánkódni, még szultána is lehet belőle és a háremben lehet ám még csak intrigálni igazán!

S ez volt a kalandorság vége.

Vakot vetett a kalandorok kockavetése; a kik mind a két oldalra kaczerkódtak, egy zendülés támasztásától, esetleg sikerétől várták, — Rákóczi halálával és a porta hadseregének mozdulatlanságával pedig reményök csökkenvén, — annak elárulására építették szerencséjüket.

Kipusztultak valamennyien.

Hogyne!

Igen természetes volt.

A deportáció megszűnt.

A csőcselék után, melynek nyoma is aligha maradt, tisztességes, becsületes német letelepedők következtek, a kik évek multán, az alkotmányos idők bekövetkeztével, hasznos polgáraivá, hű fiaivá váltak e hazának; ha nem nyelvben is még, de szívvel igaz magyarok lettek és érdemesekké tették magukat a földre, mely hazájukká vált.

Ivulyt pedig és az öreg Kökényt vezette a sziklahasadékokon véges végig, messze, messze, mérföldekre a szép Marczel.

Az öreg oláhot és a fiatal oláhot a szép oláh leány.

Mikor a túlsó végén kiértek, egy nagy, széles völgy terült el előttök, melyben tarkállottak a szétszórt falvak a hegyek aljában mindenfelé.

— Itt meglehetünk. Itt nem fog keresni bennünket többé soha senki.

Mind, mind csupa oláhok laknak már itt.

Ivuly megfogta a leány kezét.

Mélyen eláradva nézett szép nagy szemeibe, akár a menyországba, mely minden földi szenvedésért és hiábavalóságért kárpótolja.

Az ismét büszkén fönnhordá a fejét, ragyogó boldogsággal, diadalmasan.

Oh szép fehér fáta, milyen szép mirjasza lesz belőled!

A sok aranypénnel ragyogott a nyakán zsinórra fűzve.

— Nini! egy gyűrű is van köztök.

— Az ám, az a hűség gyűrűje, — felelte.

És elpirult a leány egész arcza gyengén, akár egy tejben úszó rózsa.

Megnézte azt a gyűrűt.

Furcsa! Olyan volt, akár az övé, a régi, — az a bizonyos régi, régi félgyűrű, — csakhogy ez ép egészen és körül az abroncsán ugyanaz a római mondat van, de más szavakkal írva:

VERUM SE IUNGIT AMOREM.

Talán jobban is van így.

A leány tovább magyarázta.

Egy oláh babona ez.

Ezt a gyűrűt nem csinálja senki. A földben szokták találni, mert a föld termi.

Azt tartják felőle, a mely leány ezt viseli, nem hagyja el a szeretője soha.

Ivuly elolvadt édes beszédén, a nézésében.

Még folyvást tartotta, el nem eresztette a kezét.

— Ugy-e, a tied sem hagyott el téged.

Még a lélekzet is elhalt ajkain,

Hallották, érezték egymás szívének legparányibb dobbanását.

Egymásra néztek mosolyogva.

Ne vetkezzük le többé ezt a ruhát.

Éljünk itt elfeledve, szegényen, de nyugodtan, boldogan.

Egymásra borultak sírva. Sirtak mind a hárman.

Aztán, — mint a hogy rendesen az egyik, másik kuruczvilág után mennyit, de mennyit elhajigált a sors keze, kit erre, kit arra, — az ő híröket sem hallotta többé senki. —

Még meglehet, hogy ők is úgy esküdtek meg, hogy mézeskalácsot törtek ketté s a pópa összekötötte a kezeiket.

A jó nagyasszony pedig ott, a pribojszai kastélyban, egyre várta az ő kedves uraöcscsét, egyre várta, hogy majd megházasítja. Leányt is választott már a számára, ki is tűzte, melyik birtokaiban fogja törvényes származás útján örökösíteni. Várta, mint a hogy már várta évek hosszú sora óta a dicsőt, a nagyot, az elfelejthetlent, a ki még most is olyan szép, olyan magasztos, olyan fiatal és tüzes, délczeg dalia a szemeiben, emlékezetében. A kinek arczképét friss virágokkal koszorúzza meg minden ünneppan.

És még csak Filiusz uram sem jön elő. Majd fél éve már, hogy oda van. Nem jön, hogy hírt hozna, hirtmondana neki vagy az egyikről, vagy a másiktól . . . És beszélne mindenek felett sokat, nagyon sokat magáról Rákócziról. Hozna új híreket felőle.

Mióta Filiusz uram kihúzta a lábát, nem tud senki neki még csak egy árva kis újságot is mondani a dicsőről . . .

Sőt, hogyha kérdez valakit, olyan röviden felelnek neki, úgy sietnek, úgy szöknek előle, vagy talán a kérdés elől.

Végre elővetődik Filiusz uram. Doroszlay és Szenttornyay uraimék is hazamentek a táborral.

Szenttornyay, mert hűségét és jogait bebizonyította, visszanyerte jószágait. Doroszlay uram elment nótáriusnak, Filiusz is tehát, — ámbár a vériben maradt a régi időből, — mégis megúnja végre a csatangelést.

Hanem a levelet visszahozta azon módon. Ivulyt kereste mindenféle széles e hazában. Senki sem tudta nyomra igazítani.

A nagyasszony lehajtja fejét, elszomorodik, egyet sóhajt, hanem aztán áttér más tárgyra; mely őt sokkal jobban érdekli, melynek tudása után jobban eped, vágyik, ég a szíve, lelke.

— Hát Rákócziról mi hírt hozott kegyelmed?

— Beszéljen nekem kegyelmed valamit Rákócziról.

És az a boldogtalan ember, a ki előtte áll, nem bírja eltitkolni, hogy reszket, nem bírja elrejtteni könyveit, melyek feltörnek pilláira. Remegnek az ajkai, uralkodik magán, hogy sírva ne fakadjon. S a mit senki, senki meg nem mert mondani a nagyasszonynak, a mit óvatosan, gondosan eltitkolt előle mindenki, hagyván

nyugodtan, boldogan fenni az ő koszorúit, . . . a szerencsétlen, boldogtalan mégis fájdalmas nyögéssel kiszalasztja ajkán saját elkeseredésében:

— Mit beszéljek én róla, mikor nincsen többé!

S az a jó, szelid, kegyes asszony, kinek csak nyájasság volt mindenik szava, mint sárkány ugrott fel e szóra székéből, szemei szikráztak, arcza lángba volt borulva, görcsösen szorította össze ökleit . . . Vad, szilaj lett, mint egy elkárhozott, féktelen haraggal rivalt reá, a megdöbbszent emberre:

— Hogy merete ezt kend nekem megmondani . . . Gazember! . . . Takarodjék a szemeim elől: takarodjék az udvaromból!

De a másik pillanatban már megbánja.

Az arcza halovány már, nem piros . . .

És kezeibe hajtja mély bánattal hidegen gyöngyöző homlokát s azt mondja nagy jóságosan:

— Hogy megbántottam azt a szegény embert! Hívjátok vissza azt a szegény Filiuszt . . .

Ott találják a kertben.

Rá van borulva a Rákóczi fájára és a könyeivel öntözi.

Sír, mint egy bűnös gyermek.

Hogyne menne vissza, megcsókolni azt az áldott kezet és bocsánatot esdekelní, hogy olyan kiméletlen volt irányában.

A nagyasszony búsan, lehajtott fővel ül, keze a zselyeszék karján nyugszik csendesen. Mintha aludt volna.

Lehajol, hogy az ajkaihoz emelje kezét . . . Megdöbben . . . A kéz hideg, mint a jég . . . A nagyasszony meg van halva.

Azért mindegy, mégis megcsókolja azt a kezét. Forró könnyei hullnak reája.

Soha áldottabb kéz nem volt a világon . . .

XII.

IRTÓZATOS DOLGOK.

WOLT a nagy és fényes Budavárában s alkalmasint még most is megvan, — csakhogy a művelődés és a hatalmakat kivívott szabad eszmék fénye elől szégyenletében elrejtőzött, egy máskülönben is csúnya, esetlen külsejére nézve megdöbbenő, zord, emlékeiben rendeltetésére nézve irtózatos épület.

Egy vastag, tömör, négyszögletű torony az.

Irtózatos visszataszító épület s még irtózatosabb volt akkor, fedetlen lőréses tetejével, melytől a nevét is nyerte. Öt emeletes magasságban nyúlt fel, három oldalán csekély számú, a vastag falon inkább csak lyukaknak mondható, mély és apró ablakaival, melyek még zordonabbakká voltak téve a por és rozsdalepte vasrácsokkal és sodronyhálókkal. — Falát az ostromok korma és a hosszú idők alatt elhagyottsága betekettette.

Tövénél a nedvesség penésze zöld nyirkot vert; feljebb a téglák nyílt közeit sűrű moh borította. Három oldala szabadon állt, a negyedik egy alacsonyabb épülethez támaszkodott, mely romba löve omladozott lábainál. Aljától a tetejéig börtönök voltak, s azt beszéltek róla, hogy a földben ugyanannyira mélyen kínzókamrák, torturatermek foglaltak helyet. Pincze hátán pincze; sötét barlangok egymás alatt.

Félelmes, elborzasztó volt rája nézni; a zsarnokság, a kegyetlenség vérfagyaló hidegsége ült a tekintetén, s a szenvedések, fájdalmak jajgatásai, a kínok hörgése zúgtak, nyögtek együtt a sivító széllel falai körül. A rablánczok csörgése mellett még a torturára vallott, csak a látása is. — Undok épület volt. Mintha csak a köny, vér tapadt volna reá, s átizzadt volna még a vastag falon is.

Századok nem bírták róla letörölni az elrémitő bélyeget.

Irtózatos épület! Századokon keresztül mennyi, de mennyi hazaszeretettel, mennyi szenvedést a hazáért, mennyi könnyet, mennyi vért, mennyi halálkínt zártál magadba, mennyi embernek fűtél koszorút verejtékes homlokára, kik mindannyian ugyanegy eszmének, a lélek, a gondolat, a nép, az emberiség szabadságának voltak mártirai.

A szerencsétlen Péro és a zendülő magyar parasztok oktan lázadásának, e véres szomorújátéknak is itt ért véget borzasztó utolsó fejezete.

A száznegyvenkilencz rab között, kikre e híres to-

rony udvarának boltozatos kapuja bezáródott, csak négy-öt úgynevezett — diákos ember volt és három kálvinista pap: a többi egyszerű magyar és oláh paraszt. A rácz föld népe szépen ki tudta magát mosni. Az áruló Strba támadásakor azonnal a rácz regementekhez állt és segített azoknak az öldöklésben, a magyar és oláh falvak kirablásában.

Azt hitték, hogy ezzel minden hibájokat jóvá tették és nem fogja őket a Numaszterly átka, a kinek az öreg atyja erre az ígéret földjére hozta a szolgaság földéből.

A rácz tiszték pedig Aradon maradtak és szabadon jártak fel és alá a várban.

Benn azután abban a borzasztó épületben legelőször is a diákos embereket s a papokat fogták kérdőre.

Azután következtek a parasztok.

Végezetre maga Péró.

Előbb kikérdezték őket a föld felett, azután a föld alatt, a tortura-termekben. És azután, mikor végig mentek rajtok, kezdték előlről megint.

De a lázadás valódi okát, valódi végeztelját nem bírták kipuhatolni . . .

Kinek a gondolatából, indításából származott, ki adta azt a sajátságosan ügyes, hadi emberre valló tervet, melyen megindultak? Kik lettek legyen a mozgalomnak legelső indítói, vezetői? Mindezeket nem lehetett megtudni soha.

Ezek voltak főbb vonalakban a kérdések, melyeket hozzájuk intéztek.

És ezekre a kérdésekre nem tudott megfelelni, mit vallani egyetlen egy sem.

A legvérlázítóbb tortúrákra ugyan egy volt, hasonló volt mindeniknek a felelete; az az egy szó:

— Nem tudom.

S ennél a feleletnél csak két eset fordulhatott elő.

Vagy az összeesküvés oly ügyesen volt szöve az indítók, a vezetők által, hogy a köznép csakugyan nem tudott semmit; vagy pedig konokul, megátalkodottan hallgatott a legnagyobb kínzásokra is és inkább kész volt meghalni, mint a valódit megmondani.

S a nyomorultak úgy megtartották azt a kegyetlen esküt, melyet valaha tettek, hogy a legkegyetlenebb kínzás sem bírt tőlük hazug vagy áruló vallomást kicsikarni, valamint azt, hogy valamely be nem fogott társukat név vagy személy szerint elárulják.

Csak azok lettek áldozatok, a kik el voltak fogva; utólag nem lett senki elárulva.

Igazán a vallatók sehogy sem bírnak a zendülés indokainak mélyére hatolni, minden, a mi a legfőbb volt, a mi a fentebbi kérdésekbe foglaltatott; — mi volt oka, mi volt a végcélja, ki volt legelső indítója, tervezője a mozgalomnak, kinek agyában fogamzott, — örök titok maradt.

Egyszer aztán honnan, honnan nem, valami nagyságos Nagy András név csapódott a vallatók fülébe . . . Ezen az alapon aztán újra elkezdték a vallást mindenikkel. Ki volt? Mi volt? Miféle ember volt? Mit csinált? Hová lett? Mi lett Nagy András uramból?

Ezen az úton sem boldogultak.

Átkozott, megrögzött bitóra valók voltak mindannyian.

Volt ugyan minden faluban Nagy András, sőt némelyikben kettő három, de azért senki sem ösmerte, senki sem látta Nagy Andrást soha, senki sem tudja, ki volt, mi volt Nagy András uram? És senki sem tudja, mi lett a vége, mi lett belőle? Így aztán titokban semmivé vált Nagy András uram egész egyénisége is. Eltűnt, elveszett . . . S még utoljára kisül, hogy talán valójában nem is létezett.

Tehát abba hagyták.

Elővették megint a diákos embereket.

S mikor Vésztői Kecskeméti Istvánt másodszer kihallgatták, egy nagy, nagyon nagy könyvet tettek elébe.

A tiszteletes mindenesetre azt gondolta, hogy az a szent biblia.

Már csak azért is, mert az a könyv szörnyen meg volt becsülve, kemény, vastag, sötétzöld bőrbe volt kötve s valamint a leveleinek éle szépen meg volt aranyozva, a kötésére körös-körül arany virágok, arabeskek, magára a tábla közepére pedig alul és felül is egy nagy kétéjú sas volt nyomva aranyban.

Azután kinyitották előtte a könyvet, hadd gyönyörködjék a benne levő képekben.

Vésztői Kecskeméti István megrázkódott a borzalomtól és undorral fordítá el a fejét.

A könyv az „Allgemeine Criminal Verfahren“ volt.

Részletesen, nagy gonddal kidolgozott táblás rajzaival, melyben egyszersmind a tapasztalatlanabb és járatlanabb bíróságok számára a kínzó eszközök mérték szerint fel voltak tüntetve, s a kínzások módja, könnyebb-ség végett rajzokkal illusztrálva és bő utasítással el látva . . .

Első táblán: A hüvelykfacsaró. A másodikon: A karfűző. A harmadikon: A szeges csizmaszárak. A negyediken: A lajtorjára feszítés és nyújtóztatás. Ötödiken; a fáklyával égetés. Hatodikon: A csigán felhúzás.

Kegyetlen, borzalmas dolgok egytől-egyig mind...
Az auditor csak forgatta a könyvet.

Egyszer aztán oda fordult Vésztői Kecskeméti István és kérdezte egész büszkén.

— Mi czélből tetszik ezt nekem mutogatni?

Az auditor urat még nem hozta életében semmi oly zavarba, mint e tekintet és e kérdés, kivált a folytatása.

— Rettentgetni akar ön engem?

Kénytelen volt nyájassá válni s mintha eleve is az lett volna a szándéka, azt felelte:

— Korántsem! Csupán azt akartam önnek megmutatni, hogy mily szenvedések azok, melyektől ön embertársait őszinteségével felmentheti. Még csak egy némelyikben részesültek, a legborzasztóbbaktól megszabadíthatja őket.

— Ha ez a czélja önnek, akkor kérdezzen ön, uram. Tisztelettel és kellő őszinteséggel fogok felelni...

Seyringer úr aztán feladta a kérdést:

— Mi volt az oka és mi volt a célja a mozgalomnak?

— Azt én nem tudhatom.

— Ime, lássa, nem őszinte ön. Nem mond igazat. Oly okos ember, külföldön, akadémiákon járt embernek mégis csak mélyebbre hat az esze, mint a másé.

— Mégis mit gondol ön?

— Óh, uram, ha ön azt kérdezi tőlem, mit gondolok, az különbözik attól, hogy mit tudok . . . Arra már tudok felelni. Én azt gondolom, a haza sorsa volt az oka és a haza sorsa volt a célja is.

— Mit ért ön az alatt. Hallott ön talán valamit urbariális panaszokról, sérelmekről, kegyetlenkedésekről?

A pap szelid mosolylyal felelt:

— Óh, uram, nem ilyen csekély dolgok azok . . . Országos bajok vannak itten. A nép keservesen érzi, hogy a magyar nincs otthon a maga hazájában. Míg a legnagyobb porcióval terheltetnék, súlyos robot alatt sanyarognak, irigy szemmel látja addig azon kedvezést, melyekben az idegen nemzetek, tótok, ráczok, németek saját földünkön részesülnek. — Míg az utolsó magyar falu is elpusztul és földönfutóvá lesz a Banátusban, addig a dús, kövér, termékeny földre idegen országok szülöttei telepíttetnek, kiknek könnyebbségül, még templomokat, iskolákat, hajlékokat is építenek, a mieinket meg elszedik tőlünk. — Minálunk az alföldön az osztozás miatt megszűnnek létezni a huszonnégy, tizenhat ökrös

gazdák, a gazdafiak zselléreké válnak; fogynak a gulyák, fogynak a ménesek, oda fenn a felföldön cselédség vagy koldus, napszámos lesz a régi elpusztult várak őrsegeinek maradékaiból. — Hát nem lehetett volna-e mindezekből egy néhány jóra való magyar falut alapítani; még azonkívül minden alföldi magyar község is szívesen járult volna a telepítéshez a kebeléből egy-két jóra való családdal . . . Mi nem fogytunk volna itt, de ott szaporodtunk volna; földünk nem jutott volna idegen kézre. S a mi azt illeti, több jogunk is lett volna hozzá.

Az öreg Seyringernek nagyon tetszett ez a bő beszéd, biztatta a papot, hogy csak beszéljen tovább.

— S mi az oka mindezeknek?

— Az, uram, hogy a szegény magyar köznéppel nem törődik senki; főuraink, a kik igazgatnak bennünket, nem ismerik többé saját fajukat, idegen földön nevelkedtek, meghidegültek bajai, szükségei, óhajtásai iránt. — A szegény nép egészen magára van hagyatva s mert nem segítenek rajta, hát maga akart magán segíteni.

A prédikátor megállt s pillanatnyi szünet mulva azt tette szavai után:

— Most már, uram, elmondtam mindent; mindent tud, a mit én gondolok . . .

— Csupán arra tessék még felelni, mi volt az oka, mi kényszeríthette arra a lépésre, hogy a lázadók táborával elmenjen?

— Engem, uram, nem kényszerített arra senki, a

magam jószántából mentem — és mentem pedig jórésszen azért, hogy visszatartóztassam őket, a mennyire lehet, a gonosz cselekedetektől és fentartsam bennök a hitet, annak szeretetét és az istenben való bizodalmat.

— Vitt-e ön fegyvert magával?

— Igenis, vittem.

— Minő fegyvert?

— A nyelvemet, melylyel az én uram és istenem igéjét hirdettem.

Ekkor Seyringer úr egész illedelemmel felkelt és ülésel kínálta meg.

— Legyen nyugodt reverende domine, én azon leszek, hogy bántódása se legyen, hanem arra kérem igen szépen, legyen szíves ezeket, a miket elmondott nekem, itt leírni? mert én semmi esetre sem fogom tudni olyan közvetlenséggel előadni, mint ön.

A pap azután leült és leírta azokat, a miket elbeszél, ékes latin nyelven, még sokkal nagyobb bőséggel.

S mikor gróf Batthyány Imre, a delegált királyi bíróság elnöke, a periratokat végig olvasta, mind azok mellett, melyek a lázadás históriájáról, csatáiról, leveretéséről, szökevényeiről szólottak, előtérbe állították szereplőit, a mozgalom bűneit, szerencsétlenségeit, — ez a tartalmatlan vallomás vonta legjobban magára a figyelmét, annyira érdekelte, hogy elolvasta még kétszer.

Dörzsölte homlokát s gondolkozott.

Végre elmosolyodott s azt mondta magában: Példát kell adni, de a mellett a kemény ítélet mellett azok-

nak, a kik sejténi vagy gondolkozni tudnak; meg akarom mutatni, hogy igaz hazafi vagyok.

S a leendő ítéletekhez egy általános büntető appendixet tervezett a lázadó vidékek községei számára, hogy miként lakoljanak.

Hogy el fog a haza, a világ ezen bámulni!

A pap iránt pedig, a ki neki ezt a gondolatot adta, nagy szánalmat és könyörületet kezdett érezni.

Az auditor úr pedig egészen más oldalról fogta fel a pap beszédét, egészen másként magyarázta azt magának. Miután nem egy pár falu helvi zenebonájáról van szó, melynek éle némely földesúr ellen irányulna, hanem a mint a pap világosan mondja, országos bajok; tehát — a mint ezt már régebben hitte, országos összeesküvésnek keil szóban forogni, s ha országos dolog, senki sem jöhet más szóba, mint a bújdosó Rákóczi!

Ezért örült olyan nagyon a pap vallomásának.

Ez oldalról vette hát föl újra a vizsgálat fonalát... s legczélszerűbbnek tartotta a főbbjein kezdeni . . . Pérot hozatta maga elé.

Pérohoz már nem volt nyájas, ellenkezőleg szigorú, majdnem durva.

No de Péro is zord volt hozzá; rendesen apró feleletekkel fizette ki, mintha nagyon lenézte volna, vagy pedig nagyon bízott volna ügyének igazságában.

Péro csak kinnal bírt megállni előtté. Nagy, erős testét alig bírták tartani összemarczangolt lábai . . .

Péro megátalkodottan tagadott mindent; a legnagyobb kínzásokkal nem lehetett semminek elösmeré-

sére kényszeríteni, úgy hogy ha titkos feladások és valamások nem bizonyítottak volna ellene, könnyen a bosszú áldozatának lett volna tekinthető.

Meg ha maga is olyan nyers, goromba nem lett volna.

Sokszor is szidta őket.

Bosszantotta, ha kétszer is kérdeztek valamit.

Nem fért a fejébe, hogy nem akarták elhinni neki, hogy ha ő felelni akar, felelni fog az első kérdésre, s ha nem akar, ültessék bár tüzes trónra, mint Dózsa Györgyöt, akkor sem fog vallani. Jajgatni, zokogni, hörögni fog, szörnyet halni, de egy hangot, egy szót ki nem ereszt abból, a mit nem akar.

— Mondtam már, hogy a szép kérdésekre, a mit akartam, megmondtam, a tortúrára pedig egy szót felelni nem fogok.

Rendesen ezzel végezte.

És az auditor mégis újra, meg újra intézte hozzá mindazon kérdést és ismételte minden tortúra után:

— Volt-e a ráczoknak a vajda méltóság eltörlése fölött támadt elégedetlenségökön kívül más indító okuk a lázadásra? Mert ez csak nem hihető, hogy e könnyen orvosolható baj miatt támadást akartak legyen indítani.

Péro hallgatott.

— A Szerbiában és Törökországban bújdosó magyarokkal minő összeköttetésben volt? Miként akart azok segítségével lázadást indítani?

Péro hallgatott.

— Ismerte-e Rákóczit személyesen? Mikor be-

szélt vele? Volt-e annak tudomása a nevében indított lázadásról?

Péró nem felelt.

— Kapott-e valami ígéreteket Rákóczitól, az emigráció tagjaitól?

Péró csak bámult maga elé, mintha nem is hozzá beszéltek volna.

— Kik voltak főbb emberek részesei e mozgalomnak, akár odakinn a bújdosó magyarok, — akár idebenn a régi urak közül? . . . Kapott-e és mennyi pénzt aranyban, ezüstben a portától, vagy a francia királytól és minő biztatásokat?

És Péró mindezekre a kérdésekre a legkegyetlenebb tortúra után is hallgatott, vagy legfőlebb annyit nyögött, mikor türelmét vesztette: hogy felelt már egyszer és nem fog felelni többször, a mit pedig egyszer akkor felelt, nem sok felvilágosítást vetett e dolgokra, mert mindössze csak annyiból állott, hogy mindezekről ő nem tud semmit . . .

És mindannyiszor megint beküldték a nyomorultat a tortúrára . . . Ugy ment le, mint egy hős, a kínzó kamrába és úgy jött föl, mint egy véres kísértet, mint egy rém.

A tortúrának minden nemeit alkalmazták rajta; utóbb már rendesen elhagyta ereje, ájúlva hozták fel, de nem hagyta el bátorsága, elszántsága; ha igaz volt a mit regélnek róla, hogy a ráczok támadásai alkalmával igen kegyetlen ember volt, bebizonyította utóljára magát, hogy magához volt a legkegyetlenebb.

S a vallatást, a tortúrát újra végig ismételték valamennyin, főbeken úgy, mint az alsóbb rendűeken... Utoljára is csak a bakók merültek ki. Semminek sem bírtak többnek nyomára jönni, mint a mit első ízben megtudtak, hogy a magyar és rácztörzsek egyes egyedül, saját maguktól, minden fölsőbb izgatás nélkül csak a saját maguk helyi és egyéni elégedetlenségökből szándékoztak lázadást támasztani.

Hogy Rákóczinak, vagy a bújdosó, vagy az itthon levő régi kurucz uraknak volt-e benne valami részök, vagy a porta vesztegetése indította, melyről ez időben tudták, hogy messzeható terveik vannak a rodostói menekültekkel; nem jött soha világosságra; nem is beszéltek róla többé, sőt azután éppen az ellenkezőjét beszéltek.

Csak egyedül egyetlen egy rab volt, a kinek vallatásából lehetett ilyesfélét sejteni, de csak homályosan.

Ez Nigro Gornik volt, az oláh pásztor.

Ez a szegény nyomorult Nigro Gornik, a vadon fia, a hegyek lakója, ki ma itt, holnap ott legeltette juhocskáit, nevezetes lett, — fontos lett a saját veszedelmére. A szegény jámbor, ki rengeteg erdőkben és bújdosásban nevedett, kinek a szabadságáról csak annyi fogalma volt, hogy hegyekben, völgyekben bújdoklásában, legeltetésében ne korlátozza senki; semmi robotra, dologra nem kényszeríti, nem követel, nem vesz el senki tőle semmit erővel. Másnak csak azt adja oda, a mit a maga jószántából gondol. — Bűnnek tartja, ha azt hántja, ki őtet csak rossz szóval sem illette. Ellenben

nem tartja vétéknek a legnagyobb gonoszságot, ha azt a czine mintye parancsolja, ha azt bosszúból, visszatorlásból cselekszi olyan ellenében, a ki megbántotta, valamijét elvette, vagy megsértett olyanokat, a kik a szívéhez közel állanak.

Ez a szegény, nyomorult, félig vad ember is keresztül ment a tortúrának mindazon nemein, mint a többiek.

Hogy tudott volna ez az azokra a kérdésekre megfelelni.

A felét sem értette azoknak.

Voltaképen pedig azt sem értette, mi okból, mi czélból teketóriáznak vele ilyen sok czifrasággal; felvezetik, levezetik, vallatják, kínozzák. Nem tudta megérteni, felfogni, miért nem akasztják fel, vagy miért nem veszik el a fejét egyszerre, ha csakugyan bűnt cselekedett.

Pedig, hogy bűnt tett, már tudta, ezt most már érezte, megösmertette annak tudatával az ő jó gazdája. az ő ura, s nem tudta eléggé áldani érte, — könnyebbé tette az most neki a szenvedéseket . . .

Egyszerű lelke is megértette, elfogadta azt, hogy ez a tortúra keserves bűnhődés vétkeiért. A természetes vallás, melyet esze szült, alkotott magának a dicső megváltó tanaiból. — s a hitből, melyet félénken a templom küszöbén leborulva ellesett, elkerülhetlenül szükségesnek tartatta vele ezeket a szenvedéseket, hogy bűnei meg legyenek bocsátva.

Eleinte boldog volt e hitben, s mindég, mindég

érdemesebbnek tartotta magát a menyországra, — hanem sok, a mi sok, végtére nagyon megelégette s mert hallott urától olyanformát is, hogy a fiak megszenvednek apái vétkeiért is: teljesen meg volt győződve, hogy nemcsak az apja, de még öreg-apja lelkét is megváltotta . . .

Legalább a mit kiállott, a mit szenvedett elég volt ahhoz.

Mintha csak ő rajta tanultak volna vérengző és égető munkát a bakó-legények; már úgy tudta a nyomorult minden csinját-binját a tortúra minden nemeinek. Nem is kellett erőltetni, maga nyújtotta hüvelyk-ujját, hogy szorítsák a csavarral a vastáblácskák közé, lábszárait, hogy a szeges vascsizmaszárakkal ropogtassák össze csontjait.

De miért elbeszélni ezeket az irtózatosságokat, melyek annak a komor épületnek pinczéjében történtek?

A szegény Nigro Gornik is csak engedett olyan készségesen, mert az a boldog reménység bátorította, hogy majd csak belehal a kínokba egyszer.

Folyvást ezt várta.

Egyszer azután, mikor a harmincznyolcz lépcsőn ismét levitték a pinczébe, a tortúra-kamrába, nem állapodtak meg vele, mint másszor, hanem vitték egy rozsdás vasajton egy szűk folyosóba, onnan ismét le hatvankét lépcsőn egy második pinczébe, mely éppen a fönebbi alatt volt.

Egy óriási terem volt az, legalább is négy öl magasságú. Boltozatát maga a hegy ős-sziklája képezte.

melyben még a régi, legrégebb pogány időkben vájhatták.

Üres volt egészen.

Csak a boltozat kellő közepén, egy vascsigán keresztül vetve, lógott le egy hurkos kötél, melynek másik vége szintén a földre nyúlva, egy kerék-csavarhoz volt erősítve . . .

Mikor ezt meglátta Nigro Gornik . . . megkönyölyölve sóhajtott fel:

— No hála istennek! . . .

Azt gondolta, most már csak felakasztják. Azonban csalódott most is, — nem a halál, hanem csak tortúra volt ez is.

Míg a bakók készültek, az a hosszú ruhás, lapos sipkás ember, kinek mindég toll és papiros volt a kezében, elébe állott.

— Megmondod-e hát annak az úrnak a nevét?

Nigro Gornik tette magát, mint mindég másszor is, mintha nem tudná, mit kérdeznek tőle.

A hosszú ruhás ember szemébe mondta neki . . .

— Seprűsön azt mondtad az embereknek, a kik utadat állták, ereszszenek el szabadon, mert bizonyos uraknak hírt kell vinned, . . . különösen egy jó úrnak . . .

Nigro Gornik tagadott.

A hosszú ruhás ember a fejét csóválta.

— A múlt tortúra alkalmával azt mondtad: csak ne égecsék az oldaladat, inkább megmondasz mindent... Megmondod-e hát annak a jó úrnak a nevét?

Nigro Gornik bátran fölemelte a fejét s határozottan felelt:

- Nem mondom meg.
- Megmondod-e, ki küldött hozzá?
- Nem mondom meg.
- Megmondod-e, hova küldöttek?
- Nem mondom meg.

A lapos sipkás ember ismét intézett egy kérdést.

Nigro Gornik pedig csak azt tette fel magában, csak arra gondolt: majd csak megharagítom őket és kivégeznek . . . Még csak azt sem felelte többé, hogy: nem mondom meg.

Itt azután egy hosszú szünet állott be . . . irtózatossá csend . . . készülődések, melyek a fájdalmat, a kint, a szenvedést előzték meg.

Egy negyed óra mulva szegény Nigro Gornik elnyújtózva hevert a földön, csak a melle emelkedett néha-néha lassan.

Vizet kért.

Adtak neki.

Azután sóhajtott, azt nyögte: „Istenem, édes Istenem! . . . Teste felső részét felemelte. Felült . . . Rákönyökölt térdére. És tenyerébe hajtotta verejtékes homlokát.

— Mit csinálsz?

— Pihenek.

És aztán egyszerre elkezdett sírni, zokogni . . .

— Én Istenem, én istenem! De hát miért bánnak így én velem! Mit vétettem én ezeknek az embereknek?

— Látod, magad vagy az oka. Miért nem vallasz a kérdésre? Miért nem mondd meg azt az egy bizonyos nevet? Ha megmondanád, vége lenne mindennek egyszerre. Nem bántana többet senki.

Nigro Gornik fejét rázta.

— Nos hát, miért nem mondd meg? . . .

— Mert megfogadtam.

— Bolond vagy, ha megtartod

Nigro Gornik vállat vont.

— Aztán mindegy, ha megmondom is kivégeznek s ha meg nem mondom is kivégeznek . . . Így talán még hamarabb és bizonyosabban.

A bakó vigasztalta:

— Nem a . . . Ugy hamarább, ha megvallasz mindent. Szomorú gúny volt az; még az a lapos sipkás is megintette érte.

— Fel tudsz-e a magad lábán menni?

— Igenis, ha kipihenem magamat; de ott sem mondok mást, mint a mit itt mondtam.

Végre aztán eljött a szenvedések vége . . . A kivégzések napja . . .

Már előtte való napon nagy készülődések folytak a vár nyugoti oldala alatt eső mezőn, az úgynevezett vérmező jobb oldalán. Egy emelkedettebb helyen korlátokat, tőkéket helyeztek el. Korán hajnalban megszólalt a várkapolna repedt harangja, melynek a nélkül is rútot, kiállhatatlan hangja volt. S most kétszerte megdöbentő volt, miután Buda várában mindenki tudta mi fog történni, de még a szomszéd falvakban, városokban

is tudták és tengernyi nép csődült be az irtózatos látványosságra.

A mint a krónika írja, a váraljában, a hegyoldal egész hosszában, úgy szemközt és mind két oldalon a dombok el voltak lepve sűrű néptömegekkel, melyeknek sokasága képes lett volna négyszerte nagyobb várost, mint akár Buda, akár Pest városa, benépesíteni.

Már hetek óta hirdették, beszéltek, nem is volt titkolva a napja? hadd vegyenek mennél számosabban példát róla, miként bűnhődnek azok, a kik a Felség és az ország törvényei ellen lázadást indítani merészelenek.

Vidékekről éppen minden községből előljáróságok és tanúságok voltak berendelve, kiknek kötelességök volt tudomást venni és hírt venni a dologról . . .

Az alant fekvő sík mezőt, úgy attól jobb oldalt, hol a kivégzés történt, a katonaság foglalta el. Lovas és gyalog ezredek, a Lotringen, Schmastau, Schulen, Bürgisch, Heister-regimentek.

A vizivárosi kis kapun jött le a nemes gróf Förger várparancsok vezérlete alatt, ki az egész executiót intézte. Pérót úgy hozta hordszéken négy elitélt, mivel — a mint mondják — a guta megütötte, mások állítják, hogy a torturában megkínzott lábaira sem bírta állani.

A menet hosszú volt nagyon, mivel nemcsak a nyolcz halálra ítéltet, de a többi hetvenkét rabot is kihozták, kik közül még kiválasztandó tizenkettőnek koczkát kelle vetnie s a melyik négynek legkevesebb számja fordul, hasonlóan a lefejezettek sorsára fognak jutni.

Még itt is meg voltak tehát kínozva irgalmatlanul.

A kegyetlen ítélet irtózatos példát adott . . .

Az utolsó pillanatig nem tudhatta csak egy is, hogy életben marad-e!

A szegény Nigro Gornik, mikor a várkapun ki lépett a gyönyörű szabad világba, mely a tavaszi reggel üde pompájában terült elébe; balzsamos virágok illatát hozta a szellő a budai hegyek erdeiből.

Eszébe jutottak szülőtte földének szép vidékei.

És tudja isten, a mint nem félt eddig, most egyszerre elborzadt, megkábult azon tengernyi nép láttára, mely jobbra, balra ott hullámozott mindenfelé, csak a nyüzsgő, mozgó fejeket látta.

Szép volt ez a vidék, de mégis félt, irtózott ettől az idegen földtől.

Gondolta, hogy ezt látja utoljára.

És aztán mennyi, de mennyi ezer ember gyült össze az ő szerencsétlenségére, az ő veszedelmökre.

Óh teremtőm! Mennyi, de mennyi rossz, istentelen, kegyetlen ember van a világon.

S az ezer, meg ezer nép folyvást feszeng, folyvást lökdösődik a helyért egymással és mutogat az ujjával.

— Az az erős ember, a kit amott visznek, az a Péro.

— Az a hosszú, sovány amott, az a Matula.

Aztán mennek, mennek tovább . . .

Rengeteg katonaság, temérdek nép. A föld is alig bírja.

Aztán oda érnek, fel sem mer nézni többé. Irtózatoss, a mit lát . . . Azok a deszkaállások . . . Azok az

emberek, azokkal az irtózatos, nagy, fényes pallo-
saikkal . . .

És ezeket is mind, mind temérdek nép állja kö-
rül, . . . most már csakugyan nem lát egyebet, csak
fejet, csupa fejet.

Ugy érzi, hogy ő is magasabb helyen áll.

És alatta zúg, nyüzsög az a sok ember, mint va-
lami nagy víznek mozgó, hánykódó habjai.

Most egy ember kiabál valamit írásból.

Maga sem tudja miért, de nagyon bámul arra az
emberre.

A Szegedinecz Péter, a Sebestyén János a Pász-
tor András, a Szilassy István nevét hallja.

Kerékbe fognak törettetni, azután fejük fog vé-
tetni és felnégyletnek.

Borzasztó lesz az. Csak a látástól meg lehet bo-
londulni.

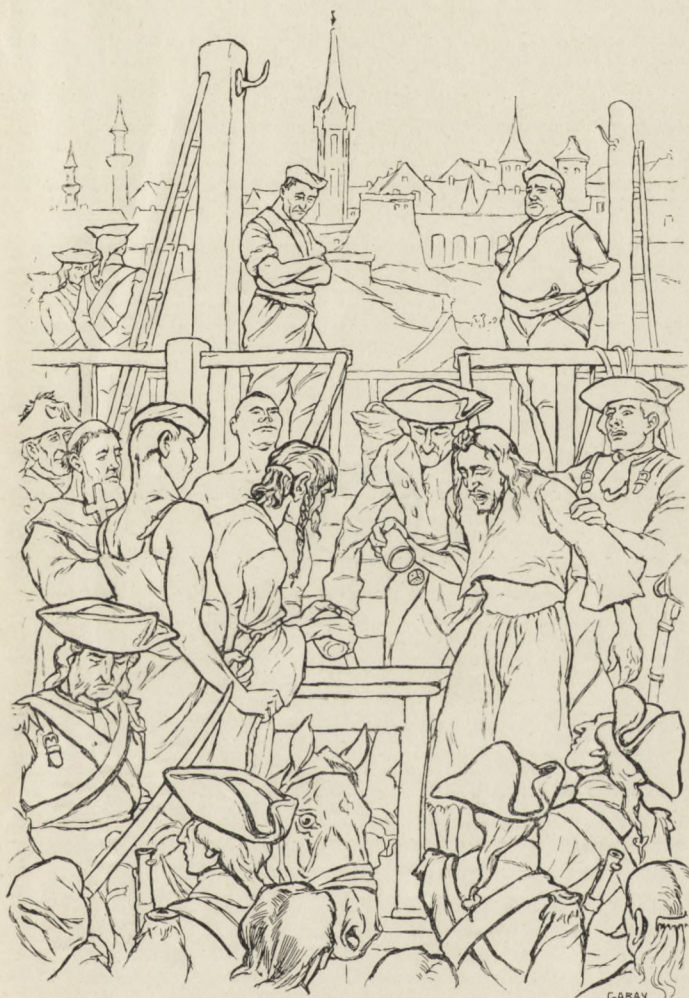
Azután megint kiabál az az ember.

Folyvást bámulja, vigyázza azt az embert, mintha
valamit várna tőle.

S a Matula Pál, Barta István, Szabó Péter,
Szántó Mihály neveit kiabálja . . .

Egy rettenetes nagy zúgás csap föl alulról, a
népből; megreszket egész testében, megrémül . . . és
hoggy éppen most kell neki feltekinteni!

Irtózat, a mit lát. El sem meri mondani még
magának sem. Azok a pallosok, mint a villámlás, vil-
lannak. — Teremtő ég! . . . Mit tartanak azok az em-
berek kezeikben üstöküknél fogva! . . .

Vér . . . Vér . . . Vér . . . Nem lát egyebet,
mint vért . . . És elvesz a világ vele . . . Nem lát . . .
Nem hall . . . De él . . . Lélezkzik, dobog, ver a szíve...
De elszédül . . . Nem bír mozdulni . . .

Most egy kéz megfogja hátulról és löki, taszi-
gálja előre.

— Teremtő Istenem, mit akarnak velem? Hiszen
nem mondták az én nevemet.

Mindegy . . . hebegi aztán daczosan. Nem tu-
dom. Nem tudom, mindég csak azt fogom megmondani,
nem tudom.

— Nem az itt a kérdés — mormogja a fülébe
egy hang. — Hanem vedd a kezébe ezt a fapoharat,
rázd meg a koczkát benne és fordítsd ki ide az asz-
talra. A ki többet vet, azé az élet, a ki vakot vagy keve-
sebbet vetett, azé a halál.

Nem hall, nem ért ő ebből egy szót sem, de azért
mégis rázza azt a poharat, mert a kezébe nyomják.

Felnéz és egy másik embert lát maga előtt, ki ha-
sonlóan egy poharat tart és ráz a kezében . . . Mintha
ösmerné is azt az embert. Mintha a Gunda János
volna.

A Gunda János savanyún, irigyen vigyorog. Az-
zal játszanak az életre, hogy ki vet többet.

Egyszerre kifordul a kezéből az a pohár, azt sem
tudja, ő fordította-e ki . . .

Olyan fényes káprázatok forognak meg szemei
előtt; azután sötét lesz egyszerre . . . úgy érzi, mintha
az történnék vele, a mit látott . . . fejéhez akar kapni...

Nem bír . . . A kezei meg vannak kötve . . . Nagyot akar sikoltani . . . Nem tud . . . Nem bír . . . Gátolja valami.

Összerogy . . .

S mikor fölébred s bágyadtan szétnéz, vért, vért, csak csupa vért lát maga körül. Véres az inge, véres a melle, a karja, a kezei.

Alig akarja hinni, hogy él . . . S hogy éppen annak köszönheti, hogy az a vér csörgedez a karjából. Megmagyarázzák neki, hogy eret vágtak rajta . . . S egyúttal meg is mondják, hogy vége minden szenvedéseinek. Ezután szabad lesz . . . Azt gondolta volna másszor, hogy ezen nem fog örülni.

És pedig nagyon megörült . . . s boldogan foháskodott magában!

— Most már aztán csak megszenvedtem minden bűnömért!

A kerékbe törtek és fejvesztettek holttesteit ezután négy felé vágattattak s Szolnokon keresztül elvitetvén, négy helyen, Várad és Arad vidékén, Sarkadon és Szent Andráson az országutak mellett, nagy gerendákon nyugvó kerekre helyeztettek fel rettentő példagyánánt . . .

Volt is sikere.

Soká nem járt arra senki. Az úton a kocsinyomot benőtte a fű.

A halálfélelmet kiálltakon és a papokon kívül a többieket, száz és egynéhány embert elvittek hosszú rabságra és katonaságra idegen országba . . .

Ez volt az 1735-ik évi paraszt-zendülés befejezése . . .

A Berettyó és Három-Körös vidékén azután hosszú, hosszú időkig nem hallott nótát és nem látott mosolygást, nevetést senki.

Vésztői Kecskeméti István tiszteletes úr is haza került különös kegyelemből paptársaival együtt, tekintve, hogy mintegy kényszerítve voltak a táborba menni, dorgálásra és egy hónapi fogságra ítéltettek . . . Azután még soká volt szülőhelyének, Vésztőnek rendes predikátora.

Gr. Batthyány Imre tervbe vett appendixe pedig az volt, hogy a nagyobb alföldi, roppant és sok számos népet magokban foglaló városok, Túr, H.-M.-Vásárhely, úgy más nagyobb helyek is, mint Szent András stb. mivel már bennök néhányszor, főképen Túron, belső békességet háborgató zenebonák támadtak, megérdemelnék, hogy tőből elpusztíttassanak, mind a mellett kegyelemből csak lakosságok fogyasztassék meg s osztassék el valamely távolabb vidéken öt-hat, vagy annyi, a mennyi falura.

Hanem bizony dugába dőlt ő Excellentiájának számítása.

A haza, a világ nem bámulhatott el.

Ez ítélet 1753-ban a legmagasabb kegyelemnél fogva megváltoztatott akképen, hogy hagyattassanak meg mostani állapotukban s a két város, Túr és Vásárhely, egyike-egyike kétszáz, vagy legalább száz személyre való lovas-kaszárnya építésére kényszeríttessék.

A mi az ítélet további részeit illeti: a hűségöket és a szavukat is hitszegően megszegett ráczok sem bújtak ki a büntetés alól.

Tököli Sevitz és a hűtlen ráczkatona-csapatok száműzettek a hazából. Az orosz kormány adott nekik lakóhelyet Bessarábiában.

De Strba, a mint tudjuk, már nem jutott oda.

A Kukumuszokat, vagyis k. k. mussokat, a banátusi nyerészkedő, kapzsi hivatalnokokat pedig, kik az oláhok elégtelenségét és folytonos lázongását ezután is nagyban okozták, később II. József ugrasztotta széjjel, véget vetvén rabló garázdálkodásaiknak.

Később a bujdosók is előjöttek rejtekeikből és meghúzták magukat idegen vidékeken.

Csak ketten nem kerültek még elő a főbek közül, Nyúlak Mihály és Vértesi uram.

Ez utóbbiról is van egy népmese az alföldön.

Vértesi uram később felmerül a hétéves háborúban, mint egy burkus csapat vezetője. Felhívására a magyar huszárok közül, — mikor már a többiek nem mertek, — egy fiatal legényke áll ki vele egy százkardra, ki szintén szentandrászi fiu véletlenül.

— Jere no, ficzkó, — azzal fogadja, — tudom megemlegeted a szentandrászi bíró kardját. Erre azt a feleletet nyeri: Én is a szentandrászi bíró fia vagyok! Ezen szavai után megösmerik egymást. És Vértesi ezen szavakkal ragadja magával a fiút a burkos táborba: Beste lélek fiai! — Egy ember volt csak köztetek, az is az én fiam volt; ezt az egyet sem hagyom hát köztetek, hanem

elviszem magammal! S elvágatott vele a burkus táborba.

A szegény Nigro Gornik is visszakerült kedves hegyei közé. Boldog volt, hogy szabadulhatott azok közül a rossz, kegyetlen emberek közül. Azt mondta, hogy az ő erdeinek vadállatai könyörületesebbek.

Gyönyörű tavasz van; még szebb, mint mikor elment . . . Én Istenem, hát már csakugyan másik ez? Be hamar elmúlt egy esztendő.

A hegyek, völgyek megint szép, új öltözetet vettek magukra. A csermelykék vígan csörgedeztek. A virágok kibújtak ismét a földből, az ibolya, a hófehérke, liliom. A páfrányok ringatják szép, ékes, czifra leveleiket. S a bánáti erdők zenéje, a szép zománczos méhek zsongása, madárdal helyett a levegőt tölti be körülötte.

Óh istenem! Mikor szoknak még ide vissza az elriasztott énekes madarak?!

Egy volt az is elrepült.

Szomorúan áll meg a küszöb előtt. Csak olyan, mint volt, és még sem olyan . . . Bólintgat a fejével...

Ugy van az. Nincsen másképen . . . A kis házikó üres . . .

A nap oda süt a nyitva hagyott ajtóra. Valamin megtörnek, ragyognak a sugarai.

A pók hálója az . . .

Be régen elmehettek!

Elgondolkozik . . . S azt susogja magában:

Elment! Elvitte a leányát! . . .

Az is rossz ember . . . Hálátlan ember!

És őtet meg sem várták . . . Utána gondolt . . .
Nem várta meg! . . .

Tehát még most sem szeretett.

Megint gondolkozott.

Vajjon eljött-e az? . . . Megtalálta-e? . . . Vagy
felkereste az öreg? . . . Elhozta neki? . . . Megtalálták
egymást? . . .

Hosszú szünet után felsóhajtott.

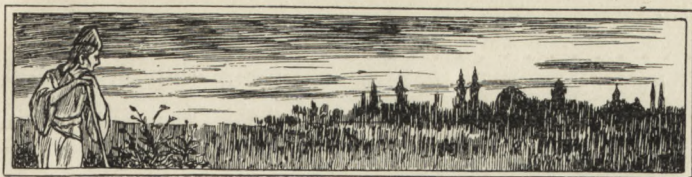
Ugy van. Különben nem mentek volna el . . .

Jól van. Hadd szeressék hát egymást.

Leült a kőre a kis házikó előtt, tenyerébe temeté
arczát s felkiáltott elkeseredetten:

— De hát engem ki fog elsiratni.

XIII.

A FEKETE VÁROS.

z alföldön századok óta él egy népese egy nagy városról, melyet nappal még nem látott senki, melyben jártában, keltében, még senki meg nem fordult, mely csak olykor éjjel tűnik föl a földszinére, mintha csak réges-régi idők óta a föld gyomrában volna elásva s csak álmoként, álomlátásként jelennék meg, mint a kísértetek világa.

Midőn minden csendesen, mélyen alszik a nagy messze pusztaságon, — a koromsötét éjben, a láthatáron koronként egy lángtalan, bágyadt fényszallag szokott az ég legalján felhasadni, mely sem hold tétéhez, sem a hajnal pirjához nem hasonlít; inkább a felhők távolnyílása; mert az ég boltja tőle be nem világosodik.

E bágyadt fény az ég aljáról egy vonalból lassan

felfelé és széltében félkörben elterül, csak valamivel föntebb a földszinénél; s az ég többi része mindenfelé koromsötét marad.

Ilyen eget gyakran lehet a magyar alföldön látni, mely a koromsötétségben s a nagy terület lakatlan némaságában, csendjében némi misztikus színnel bír.

E háttérben, e bágyadt fény közepében egyszerre, — mint a laterna magica képlete, — megjelen sötét, fekete körrajzaival, nagy, sötét tornyaival, mozgó tűnő árnyaival az úgynevezett fekete város.

Talán hazajáró kisértete, rémképe valamely régen elpusztult óriási telepnek.

A pásztor, az utas megdöbben láttára. A sötét éjben fektéből felemeli fejét a földszinéről, hogy jobban lásson, hogy a csalóka képletről bizonyosságot szerezzen magának.

Bizton tudja, hogy messze, messze vidéken még csak egy erdő, fa, vagy bokor nincsen, mely hozzahassa a csalódásba. — Nagy messze terjedő, elpusztult vidék, lakatlan sík mező ez a Hérók földje; öt-hat mértföldnyi távolságban akad csak itt, ott egy néhány megmaradt falucska s azoknak egyike sem látszhatik ide, a hol ő pihen.

És mégis ott van előtte, egészen előtte a fekete város, óriási rémképe. — Fekete tornyok, fekete házak, fekete fák, fekete mozgó árnyak, mind, mind fekete, mint a föld.

Feljebb emeli fejét, dörzsöli szemeit és ekkor eltűnik előle, tűnik, fut, messzebb, mindég messzebb, egé-

szen az ég aljának, abba a távoli fényébe, törpére elvesz földszinéig s midőn a fejét ismét a földre hajtja, újra csak ott van előtte ismét a fekete város, az égbe meredő nagy fekete tornyaival, hogy szinte megképzik tőle, s hallatszik a távolból, a mélyből a nagy harangok zúgása, mint Curlandban, a tenger fenekére süllyedt városból.

És aztán a nép ezt, a mit csak rémnapok, gyötrő rémlátványok teremthettek neki, szentül hiszi.

Nappal aztán vizsgálódva nézi meg azt a helyet, melyet maga körül lát.

Sík róna, egyenes sima, mint a tenger, — csupasz, mint a tenyere, egy bokor, egy határhalom, egy vakondtúrás nincs rajta, a föld egy színben terül álló pocsolyáival, bokáig érő vad vizeivel, melyek egy pár jó tavaszi eső maradványai. — Más különben egy gyönyörű, szép zöld mezőség, messze-messze minden felé azzal a biztos látszattal, mintha egészen a világ végéig ilyen kép terjedne.

Ugyan mit keresne hát itt, hol volna hát itt az a fekete város?

Bizony nincs itt nyoma sem az éjjeli álmképnek, a fekete városnak, sőt még csak helye sem, még csak a legkisebb jele sem látszik annak, hogy itt nemhogy nagy város, de még csak emberek lakóhelye is lett volna valaha.

Ha csak a föld gyomrában nem keresné, mint az emberek csontjait, a kiket oda raktak el porrá válni, s a kik onnan járnak fel kísértetni.

És a fekete város valóban létezik, ha nem ő jár is fel kísértetni a föld színére.

Csakhogy ne várjon senki erős kőfalakkal, bástyákkal övezett várost, tele tornyokkal, dúczos tetejű, vaskosaras ablakú házakkal, egyenes sorokat, utcákat képezve, járókelőkkel népesítve; — még csak nádfedeles, szakállszáritós, kürtös házak csoportját se várja, a mint a füstfelhők fölötté titokzatos köddé válnak a szürkületben.

Hire nincs ott sem háznak, sem épületnek.

Nem egyéb az, mint a sík rónának egy része, puszta föld, százados, talán ezer vagy több ezeréves gyepvel benőve.

Egy dülőnek elnevezése, — okkal, vagy ok nélkül, ki tudja — sok és nagy történetet hordhat magán, a nélkül, hogy bírnók emlékét. Nekünk csekély, a népnek nagy, legfontosabb, legnagyobb, legmaradandóbb hatású az, a melyhez az s hagyományai vannak kötve. A nélkül, hogy sejtené, meséi is innen származnak.

A sík róna, kellő közepén, egyfelől egy ereckére, másfelől a nagy pusztaságra dőlve, mintegy ezer holdnyi terület, a legszabályosabb körben, mintegy két vagy három ölnyi magasságban, felemelkedik a síkság felületéről.

Olyan sajátságos; csak akkor veszi észre az ember, mikor közelébe ér.

Egy nagy, óriási kör ez, melyet széles, s már századok óta a föld színével majdnem egygyé vált, majdnem összemósódott hármass sáncz övez.

Oly pontos, szabályos munka, hogy csak emberek készíthették nagy fáradsággal, nagy gonddal.

Ez a fekete város.

Pedig nincs ott egy darabka kő, téglá, milyenekből az emberek városokat, lakásokat szoktak építeni. Máshol legalább van egy vén templom-omladék, némely határban kettő is, — de itt az sincsen.

A nagy óriási kört nem tartaná hát az ember egyébnek, mint a természet, a földfelület-képződés tréfás játékanak, ha a föld gyomrának titkai is nem árulnák el, hogy az valóban emberi kéz munkája.

A körnek a szélei, az erecske felől alá vannak mosva, le vannak szakadozva egyenesen két-három öl magasságban.

Itt aztán meglátszik, mi a fekete város. — Meglátszik, mi van a gyepek alatt. Meglátszanak, a mint a televény alatt szépen egymásra rakodva fekszenek az ezer és ezer éves földrétegek, a hamu, az ősemberek konyhahulladéka, a czölöp-porhanyok, az égetett anyag és ismét porhany, edény cserepekkel, csont- és kő-házi eszközökkel, aztán a nyers sárga anyag, őskori állatok csontjaival, kövesült körmeikkel, patáikkal, szaruikkal és ismét az unió-kagylókból egy egész lábnyi réteg.

Egy nagy könyv ez, melynek lapjai az egymáson nyugvó földrétegek. Titkos nyelven oly régi időkről beszélnek, melyekről sem a történelem, sem a szájhagyomány nem emlékezik.

Nem az öldöklő háborúknak, országdúlásoknak, nem a királyoknak, császároknak, nem a más népeket

rabigába fűző büszke hódító nemzeteknek, hanem az első ártatlan emberi nem fejlődésének, igénytelenségének, szegénységének, nyomorúságának, a megélhetés küzdéseinek története van itt lerakva.

A mindenben, még ruhátlanságában és szenvedéseiben is egyenlő szegény, nyomorult nép még félig vad emberi nem története.

A szegény földnépének könnyei, verejtéke és örök vívódása az emberi méltóság függetlenítéséért.

Most megint jött egy réteg a tetejébe.

Mily szívós, életerős népfaj lehetett az, mely ezt az óriási munkát képes volt végrehajtani! Mily nagyszámú nép lakhatott ily nagy telepet.

És mégis, hire sincsen, nyoma sincsen, sem nevének, sem fajának!

Elveszett, eltűnt csakugyan úgy, mintha az özönvíz söpörte volna a földszinéről.

És hány nemzet, hány faj veszett el innen azóta; hány gyilkolta és ölte ki azóta a másikat!

— Óh isten csudája, hogy mi még meg vagyunk.

Annak a jámbor szántóvetőnek, ott a három Kőrös vidéken, ki tovább rúgja azokat a nagy cserepeket az ekéje előtt — s a pásztornak, a ki esténként a sáncz oldalára heveredve fújja furulyáját, s hall mesélni, aztán ő mesél tovább rémes dolgokat a fekete városról; fogalma sincsen, álma sincsen mindezekről.

A fekete várossal egészen más időket köt ő össze, más időknek csinál abból mythoszt. Ha nem tudja is már megmutatni a helyet, a hol a pözna állott és a ke-

rék, Öcsöd felé vagy Doboz felé; mégis szörnyedve, irtózva beszél arról, mi történt Sebestyén urammal.

Számára a fekete város a kuruczvilág szerencsétlenségeinek, áldozatainak rémeivel van benépesítve . . .

És ő neki mindég legjobban kuruczvilág marad, melyben a legközvetlenebbül s legmegdöbbenőbben szenvedett . . .

A Matula és Sebestyén világa.

Ő nekik ez az igazi kuruczvilág.

Erről a világról szól a nóta és ide vonatkoznak a helyekhez kötött s szájról szájra hagyott regéik.

Elpusztult nagy városok, faluk, melyeknek lakói bujdosókká lettek — és soha sem épültek fel többé . . .

Hosszú, befont hajú emberek, kiknek fonatai fésűvel voltak feltűzködve, kiket százával, ezrével öltek a ráczok rakásra; színtelen, sápadt emberfejek, melyeknek hosszú haját a hóhér csuklójára csavarta . . . Dobzó . . . tengernyi nép, . . . irtózatos látomány, . . . félelmes zúgás, . . . s mind, mind, a mit a meghívott tanuk látták, s a mit hírül haza hoztak — és komor téli estéken zordonan elmeséltek azoknak, a kik elfojtott lélekzettel, borzalommal hallgatták otthon.

És igaz, igaz, hogy nagyon soká nem mert a nép arra járni, a hol a pózna állott.

Mikor már nem is állt ott, még akkor is látta soká . . . soká, ha kinézett a falu széléről.

Igy születtek meg a fekete város rémei.

Azokat viszik ott, abban a sötét városban vesztetni; azoknak szól ott az a sok nagy harang. A nagy

hosszú póznák ott állanak a város szélén, majd olyan sok, mint az a sok torony, — a tetejükön mindenik póznának kerék, melyre emberi testrészek vannak rakva és sötét éjben sötét hollók röpkedik körül.

A pásztor még pár évvel azután is dörmög, hogy nem tud aludni, — haragszik, hogy a bundában is fázik, s megfordúl a másik oldalra, talán majd akkor nem lát, nem hall, nem gondolkozik, s felteszi, hogy, de hiszen holnap a határ más részére megy legeltetni.

A szegény édes atyja még most is oda van katonának.

A nóta csak évek mulva indult meg, de soká, még nagyon soká zengett azután a Péro veszedelméről.

„Óh te gyászba borult árva Magyarország,
Kéért siralomba, gyászba merült orezám,
Jaj, mely méltatlanul megront a gonosz rácz,
Nagy csalárdságával, megcsala, elrontván.

Óh be siralmas, fájdalmas nóta volt az; de azért csak nem dalolt jó darabig sem leány, sem legény másikat.

„A magyarok pedig, mint ama sok rajok,*
Egyszersmind kiálltnak, hét tömlőzből valók
Péro volt az oka, Péro volt az oka,
Minden gonoszságban megáradott habja.
A magyarok pedig mint ama sok rabok
Egyszerre kiálltnak s. a. t.

*) Ez alkalmasint a régi nyomtatvány sajtóhibája és így kellene lenni helyesebben:

A magyarok pedig mint ama sok rabok
Egyszerre kiálltnak . . . stb.

Szerző.

Amaz jó Matula, jó írődeákja
 Ki a leveleket szüntelen folytatta
 Négy esztendeje már, hogy felconscribálta,
 A magyar nemzetet nyugodni nem hagyta.

Mikor azután oda került a sor:

„
 Kérlek, kérek ama Krisztus szenvedésén
 Ama földre lehullt szép piros véreim
 Jaj ne kínozzatok, elég immár a kín.“

Nem állta meg egy is, hogy sírva ne fakadjon.
 Hej, sok gyenge szívnek, — mint a nép mondja, —
 eszébe jutott becsületben megöszült édes jó öreg apja!

Egyszer aztán apródonkint elhaltak e szomorú
 időknek élő tanui. Mikor az azon időben született kis
 gyermek is vén ember volt már, az időnek minden fáj-
 dalmat enyhítő keze letörölte a könnyeket, lassankint
 beheggeszté a vidék lakosságának sebeit.

A tömlöczökből, a hosszú katonaságból is régen
 hazajöttek, a kik el nem haltak.

S a Bánátusba is visszatérnek a századokig elriadt
 énekes madarak.

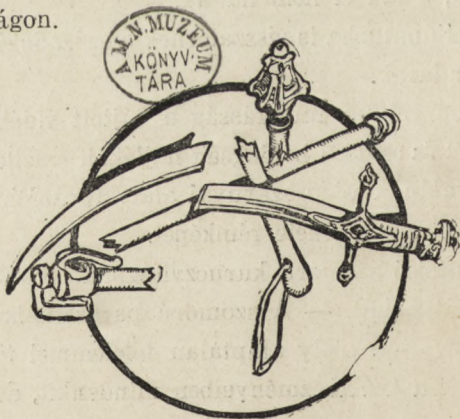
A szorgalmas munkásság a sújtott vidékeken is-
 mét a jólét és családi boldogság hajlékait emelte föl, s a
 béke angyalának védő szárnyai alatt apránként eltün-
 nek a sötét napok fekete rémképei.

Az utolsó szomorú kuruczvilágnak legutolsó jele-
 nete is lejátszódott. — A szomorú parasztháború fele-
 désbe ment, — a mely alaptalan félelemmel töltött el,
 megdöbentett következményeiben mindenkit, de melyet

— bár a magyar nép első és egyetlen önálló fellépésének látszik lenni, — a nemesség soha nem akarja a haza javát érdeklő mozgalom gyanánt tekinteni. A szabadságmozgalmak közé nem számította s nem vállalta el, hogy Rákóczival csak összeköttetésben is lehetett volna, s csak a ráczok izgatásainak tulajdonította.

Régen volt az már, — mint a nóta mondja, — ki tudna arról számot adni, hogy volt, mint volt az, a mi volt? oly kevésbé van megvilágosítva; — de a tragoedia lefolyása után, bármilyképpen ítéljen az utókor a mozgalomról — az egy bizonyos marad, hogy ha el voltak is bolondítva, meg lettek is csalva, jó hiszemben úgy vélték, hogy a hazájokért fognak fegyvert és akarnak harcolni a szerencsétlenek.

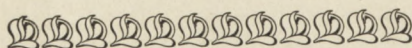
A nemzet ellenségeinek azonban egy csapással eleget tett a végzet, a nép volt az utolsó; — a Rákócziakat sem a személyes ragaszkodás lángjával, sem a hazafias lelkesüléssel nem várta többé senki Magyarországon.

TARTALOM.

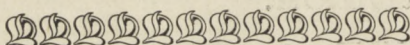
	Oldal
I. A pribojszai nagyasszony --- --- --- --- ---	1
II. Migrate veteres --- --- --- --- ---	28
III. A veres zászló --- --- --- --- ---	52
IV. Az első csóva --- --- --- --- ---	78
V. A kuruczvilág --- --- --- --- ---	96
VI. Nagyságos Nagy András --- --- --- --- ---	130
VII. Péro veszedelme --- --- --- --- ---	145
VIII. Ez emlékezetről szólhat Magyarország ---	181
IX. A földönfutók --- --- --- --- ---	222
X. Az áruló szeretője --- --- --- --- ---	232
XI. A mama paduri --- --- --- --- ---	247
XII. Irtózatos dolgok --- --- --- --- ---	276
XIII. A fekete város --- --- --- --- ---	303

Báró Eötvös József

ÖSSZES MŰVEI.

**ELSŐ VÉGLEGES
TELJES KIADÁS.**

Sajtó alá rendezte és
jegyzetekkel ellátta:

Dr. VOINOVICH GÉZA.

**Az összkiadás ára
20 kötetben díszesen be-
= kötve 104 korona. =**

E kiadás báró EÖTVÖS JÓZSEF-nek minden, úgy könyv-
alakban megjelent, valamint az időszaki sajtóban elszórva
közzétett szépirodalmi és politikai munkáit tartalmazza, az
első kiadások nyomán. Terjedelme körülbelül 500 iv, 20 kötetbe
arányosan felosztva. A 20-ik kötetben foglaltatik báró Eötvös
József heliogravür arcképe, valamint dr. VOINOVICH GÉZA
tollából életének és működésének leírása, melyet a Magyar
Tudományos Akadémia 2000 koronás pályadíjjal tüntetett ki.

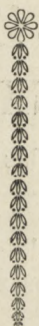
TARTALOM:

I. kötet: A karthausi. Reg.	✱	XII. kötet: Tanulmányok. (El-
szórtan megjelent,
eddig össze nem gyűj-
tött munkák.)
II. » A falu jegyzője.
Regény. I. rész.	✱	XIII., XIV., XV., kötet: A XIX.
század uralkodó
eszméinek befo-
lyása az álla-
mra.
III. » A falu jegyzője.
Regény. II. rész.	✱	XVI. kötet: A nemzetiségi kér-
dés. (Eddig csak egy-
szer megjelent tanul-
mány és számos eddig
ki nem adott hírlapi
cikk.)
IV. » Magyarország
1514-ben. Reg. I r.	✱	XVII. » Kisebb politikai
ozikkek. (Eddig
kiadatlanok.)
V. » Magyarország
1514-ben. Reg. II. r.	✱	XVIII. » Költemények, szin-
művek. A kritikus
apothosisa. — Háza-
sulók (az 1-ső kiad.
óta nem jelentek meg.)
Bosszu. — Éljen az
egyenlőség. (Eddig ki-
adatlan versekkel)
VI. » A nővérek. Regény.	✱	XIX. » Gondolatok.
VII. » Elbeszélések. —
Egy tót leány az alföl-
dön. — A molnár-
leány. — Téli vásár.
— Novella. — Egy
gazdasszony levelei. —
Pusztalak. (Eddig meg
nem jelent.) —
A nevelő. (Eddig meg
nem jelent.) — A XIX.
század bárói. (Eddig
meg nem jelent re-
génytörések.)	✱	XX. » Levelek. (Eddig ki-
adatlanok.) É etrajz.
(2000 kor. akadémiai
pályadíjjal jut.) Irta
dr. Voinovich Géza.
VIII. » Beszédek: Emlék-
sünnepi beszédek.	✱	
IX—X. » Beszédek: Politi-
kai beszédek	✱	
XI. » Keletnépe és Pesti
Hírlap — Reform.
(Báró Eötvös József
munkáinak régebbi ki-
adásából hiányzanak.)	✱	

JÓKAI MÓR ≡ ÖSSZES MŰVEI NEMZETI KIADÁSA

100 KÖTETBEN, VÁSZONKÖTÉSSEN	500 K.
100 " FÉLBŐRKÖTÉSSEN	580 "
100 " FÜZVE	400 "

2000 IVEN,
ERŐS PAPIRON,
NYOLCZADRÉT
ALAKBAN,
DISZKÖTÉSSEN,
KÖTETENKÉNT
ÁTLAG 20 IVVEL.

A 100 kötetes nemzeti kiadás tartalomjegyzéke.

1. Erdély aranykora.	36. A magyar előidőkből.
Egy asszonyi hajsza.	74/75. A kis királyok. I/II
2/3. Törökvilág Magyarországon. I/II.	37. Novellák.	76. A tengerszemű hölgy.
4/5. Egy magyar nábob. I/II.	38/40. Színművek. I/III.	77/78. A lélekidomár. I/II.
6. Karpáhy Zoltán.	41. Szerelmem bolondjai.	79. A gazdag szegények.
7. A janicsárok végnapjai. — Fehér rózsá.	42. Fekete gyémántok.	80. Rákóczy fia.
8. Hétköznapok.	43/44. Eppour si muove.
És mégis mozog a föld. I/II.	81/82. Fráter György. I/II.
9. A régi jó táblabírák.	45/46. Az arany ember. I/II.	83. Páter Péter. — Asszonyt kísér.
10. Csataképek a magyar szabadságharczából.	47/48. Enyém, tied, övé. I/II.	84. A cigánybáró. — Minden poklokot keresztül.
11/13. Dekameron I/III.	49. Virradóra.	85. Nincsen ördög. — A Maglár-család. — A ki holta után áll bosszút.
14. Arnyképek.	50. Föld felett és víz alatt.	86. A fekete vér. — Lencz fráter.
15. Szegény gazdagok.	51. Rab Ráby.	87. A két Trenk. — Trenk Frigyes.
16. Népvilág.	52/53. A jövő század regénye. I/II.	88. Sárka rózsá. — A Kráó. — A három királyok csillaga.
17. Politikai divatok.	54/55. Az élet komédiásai I/II.	89. Magneta. Tégy jót.
18. Szomorú napok.	56. Dumokosok.	90. De már megvénülni.
19. Véres könyv.	57. Szép Mikhál.	91. Napraforgók és újabb beszélők.
20. Délvirágok. — Oceánia.	58. Targallyak.	92. Oszl fény és újabb elbeszélések
21. Hangok a vihar után	59. Egész az északi pólusig — A ki a szívét a homlokán hordja.	93. Mesék és regék.
22. Váson virágai.	60. Bálványos var.	94. A barátfalvi lévita. Újabb elbeszélések.
23. Erdélyi képek.	61. Megtörtént regék.	95. Levente. — Utazás egy sirdomb körül.
24. Új földesur.	62/63. A kik kétszer haltak meg I/II.	96/97. Életemből. I/II.
25. Milyenek a nők. Milyenek a férfiak.	64. Görögtűz.	98/99. Költemények. I/II
26/27. Egy az Isten. I/II.	65. Egy hírhedett kalandor.	100. A Jókai-jubileum története.
28. Mire megvénülünk.	66. Szabadság a hó alatt.	
29/30. A kősvív ember fia I/II.	67/68. Szeretve mind a vérpadig. I—II.	
31. Az elátkozott család.	69. Még egy csokrot.	
32/33. Névtelen vár. I/II.	70. Egyjátékos, a ki nyer.	
34. Felfordult világ. — Észak honából. — A debreczeni lunátikus.	71/72. A locsei fehér asszony. I/II.	
35. Szélesed alatt. — Az életből ellesve.	73. A három márványfej.	

AMBRUS ZOLTÁN
MUNKÁI

egyöntetű kiadás 16 kötetben.

Minden kötet husz-
huszonkét ívnyi ter-
jedelmű. Félévenkint
4 kötetből álló soro-
zatokban jelenik meg.

Megjelent eddig az első
két sorozat:

- 1—2. **Midás király.** Regény.
3. **Álomvilág.** Elbeszélések.
4. **Berzsenyi báró és családja.**
5. **Berzsenyi leányok tizenkét
vőlegénye.**
Tollrajzok a mai Buda-
pestről.
6. **Őszi napsugár.** Regény.
A gyanu. Regény.
7. **Solus eris.** Regény.
8. **Törpék és óriások.**
Elbeszélés.

Sajtó alatt vannak:

- Giroflé és Girofla.** Regény.
A szivárvány. Regény.
Leányok, Asszonyok.
Elbeszélések.
Budapesti mesék.
Elbeszélések.
Nagyvárosi képek. Rajzok.
A tegnapi legendái. Rajzok.
Páris. Emlékek, rajzok.
Arczok és álarczok.
Irodalmi és színházi
képek.

AMBRUS ZOLTÁN
MUNKÁI

famentes, simittatlan, tehát a
szemnek kellemes papíron nyomat-
matnak, új, éles metszésű be-
tűkkel, úgy hogy a gyűjtemény
kiállítása a modern igényeket a
legteljesebb mértékben kielégíti.

AMBRUS ZOLTÁN
MUNKÁI

minden hazai könyvkeres-
kedés útján megrendelhetők.

**Egy-egy kötet ára füzve
4.— kor. Diszes kötésben
ára 6.— korona.**

BUDAPESTI HIRLAP.

... Ezt az elmét meg fogják érteni, ezzel a szívvvel együtt fognak érezni azok, a kik konzerválói, fentartói e szép hazában a „hajdan erős magyarságnak“. Ennél szebb életet a halál után nem kívánhatott a szerény költő. De élni fog az ifjuság szeretetében is; pedig ennek még fontosabb szerep jutott abban, hogy a poéta nyoma halálával el ne vesszen.

Sebestyén Károly.

AZ UJSÁG.

... És Abonyi Lajos a nép embere volt. A paraszt a maga eredetiségeivel, örömeivel és fájdalmaival: a kis és közép uri birtokos a maga családi életével, hazafias küzdelmeivel, olykor ósdiás élkítéleteivel; a vármegyei középnemesség s egy-egy itthon magyarul élő főúr: ime ez volt az ő világa, a mit ismert és a mivel dolgozott, ama bizonyos „magyar légkör“, a melyben ő élt, örült és szenvedett... Abonyi Lajos hatalmas művészi tehetsége és életet ébresztő magyar lelke kétségtelenül túléli a korszellem divatos változásait.

Kenedi Géza.

EGYETÉRTÉS.

... S egy irói igéniummal megáldott magyar mennyi minden megfigyelni valót talál a magyarban! Különösen, ha elméjében úgy tükröződik a világ, mint Abonyi Lajos elméjében. A humor szemüvegén át látta a magyar világot. Még pedig a magyar humornak ama becses és mind ritkábbá váló szemüvegén át, a melyet táblabirói humornak neveznek...

Timár Szaniszló.

MAGYAR ÁLLAM.

... Vas Gereben vaskosabb, nyelve durvább, erősebb zamatu; Abonyi finomabb, nyájasabb, édesebb. Mert finomabb, szivesebben fogják ma olvasni, mint a sokszor rusztikus Vas Gerebent. Abonyi Lajos igenis kiváló magyar elbeszélő s kedves elbeszélő. A magyar közönség, ha elfelejtette volna szeretni életében, szeresse meg most halála után...

Dr. Sziklay János.

MAGYAR SZÓ.

Ő kétségen kívül nagy egyéniség volt. S a mit alkotott, annak becse, értéke nem hogy fogyna, de mennél inkább győz a mai beteges, ferde, szecsesszionista irodalmi izlés, annál értékesebbé válik...

Sz. S.

□ □ □ ABONYI LAJOS MUNKÁIRÓL. □ □ □

PESTI NAPLÓ.

... Abonyi Lajos is romantikus volt, de a valóságnak egész tengerét árasztotta el a maga népies elbeszélésein. Ez az áradás termékenyítő volt, akár a Nilus hires áradása. Bőséges termést érlelt. Abonyi Lajos a naiv humornak jeles mestere volt. Legigazabban a humorjával ábrázolt és a humort ábrázolta. Az ő írásában erősebb a valóságos élet derüje, mint a romantikus képzelet borongása.

Gerő Ödön.

MAGYARORSZÁG.

Abonyi könyvét olvasva, önérzettel telik el a magyar ember. Rajongás, bámulat, valóságos áhitat az, a mivel magyarságát megbecsüli ez az író. Nagyobb írónk akadt már nála, magyarabb azonban nem. . . .

Thury Zoltán.

BUDAPEST.

... Mai nap, a mikor a modernkedés s a dekadens majmolás, az idegen áramlat végkép tönkre nyomorítja irodalmunkat, ebben a kozmopolita világban valósággal üdítő, megújító forrás nyílik Abonyi Lajos műveivel, melyek az olvasó világot ismét a jóra való izlésnek nyerik meg. . . .

Prém József.

A NAP.

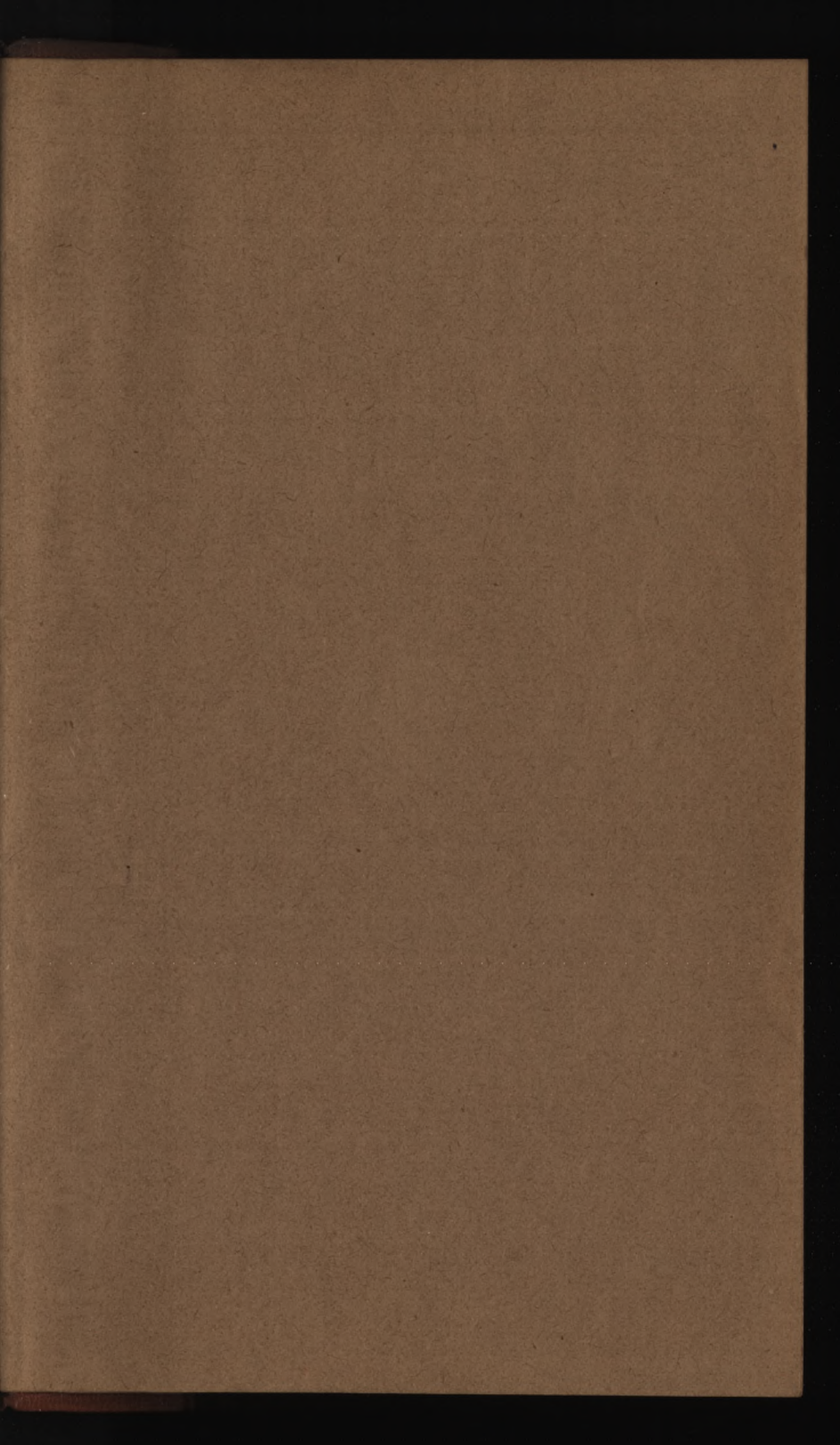
... Nemzeti vagyonnak tekintem azt, a mit Abonyi Lajos különböző regényeiben, elbeszéléseiben, szindarabjaiban ránk hagyott. Az Abonyi-kollekció fölér sok műtárlat híres és népszerű gyűjteményével. Egyelőre öt kötet fekszik előttünk. Mindben duzzad az életerő és a magyar föld zamata. Mindben remek pikturák vannak a magyar faj jelleméről.

Abrányi Emil.

A POLGÁR.

... Abonyi Lajos a magyar regényírók legérdekesebbjei közül való, a kinek épügy ott kell szerepelnie a magyar irodalmat ismerni akarók könyvespolczán, mint akár Jókainak, akár Mikszáthnak, vagy a többi, már klasszikusul elfogadott írónak, a kik nélkül a literatura teljessége ma már nem képzelhető. . . .

Gábor Andor.

88772

Abonyi Lajos
munkái

17.

N. M.